

ἐκείνη καθαρότητι, βαρῶν χρώμενος αὐτῇ, καὶ τῶν ἄλλων τῆς ψυχῆς δυνάμεων τὴν ἀκαθαρσίαν καθαρῶτερον ὄρῃ, καὶ προκόπτει εἰς ταπεινώσιν, καὶ προστίθεται τῷ πένθει, καὶ καταλλήλους ἐφουρίσκει θεραπείας ἐκάστη δυνάμει τῆς ψυχῆς· πράξει μὲν τὸ πρακτικόν, γνώσει δὲ τὸ γνωστικόν, προσευχῇ δὲ τὸ θεωρητικόν καθαίρων ἑαυτοῦ, καὶ διὰ τούτων, εἰς τὴν τῆς καρδίας, καὶ τοῦ νοῦ τελείαν, καὶ ἀληθῆ, καὶ μονιμωτάτην φθάσει καθαρότητα. ἥτις οὐκ ἂν γένοιτό ποτέ τι, εἰ μὴ διὰ τῆς ἐν πράξει τελειώσεως, καὶ τῆς ἐπιμόνου τριβῆς, θεωρίας τε καὶ τῆς ἐν θεωρίᾳ προσευχῆς.

A virtutum purificatam videt immunditiam, et proficit in humilitate, et in contritione crescit, et remedia invenit cuique animæ facultati congrua, praxi practicam, scientia intellectualem, et oratione contemplativam sui partem purgans; atque per hæc ad cordis et intellectus perfectam veramque ac firmissimam pervenit munditiam, quam nemo nunquam adipiscitur nisi perfectione operum, et contritione perpetua, contemplationeque et contemplativa oratione.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΚΕΦΑΛΙΑ ΦΥΣΙΚΑ, ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ,

ΜΟΡΑΛΙΚΑ ΤΕ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΝ

EJUSDEM GREGORII

THESSALONICENSIS

PHYSICA, THEOLOGICA, MORALIA ET PRACTICA CAPITA CL.

α'. Ἦρχθαι τὸν κόσμον, καὶ ἡ φύσις διδάσκει, καὶ ἡ ἱστορία πιστοῦται· καὶ τῶν τεχνῶν αἱ εὐρέσεις, καὶ τῶν νόμων αἱ θέσεις, καὶ τῶν πολιτειῶν αἱ χρήσεις ἐναργῶς παρίστανται. Σχεδὸν γὰρ τεχνῶν ἀπασῶν ἴσμεν τοὺς εὐρετάς, καὶ τοὺς νομοθέτας τῶν νόμων, καὶ τοὺς τὴν ἀρχὴν κεχρημένους ταῖς πολιτείαις, ἔτι γε μὴν καὶ τῶν συγγραφεύων περὶ οὗτου δήποτε τὴν ἀρχὴν ἀπάντων, καὶ οὐδένα τούτων ἔρωμεν ὑπερβαίνοντα τὴν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ χρόνου γένεσιν, ἣν ἱστορήσεν ὁ Μωϋσῆς. Καὶ αὐτὸς δὲ Μωϋσῆς, ὁ τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ κόσμου γένεσεως συγγραφεύμενος, διὰ τοσούτων ἔργων καὶ λόγων ἐξικισίων ἀναντιβρήτους παρίσχετο πίστει τῆς καθ' ἑαυτὸν ἀληθείας, ὡς σχεδὸν ἅπαν γένος ἀνθρώπων καταπειθῆς ἐξαιρεγᾶσθαι, καὶ καταγελᾶν ἀναπεισῆσαι τῶν πάντων σοφισαμένων. Ἐπεὶ καὶ ἡ τοῦ κόσμου ταύτου φύσις, ἀεὶ προσφάτου τῆς καθ' ἕκαστον ἀρχῆς δεομένη, καὶ χωρὶς αὐτῆς μηδαμῇ συνίστασθαι δυναμένη, τὴν πρώτην ἑαυτῆς, ἥτις οὐκ ἐξ ἄλλης ἦν, ἀρχὴν, δι' αὐτῶν παρίστησι τῶν πραγμάτων.

β'. Οὐκ ἦρχθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τέλος ἔξειν τὸν κόσμον, ἡ μὲν φύσις αὐτοῦ τῶν ἐνδεχομένων εἶναι παρίστανται· οἶον ἐκ κατὰ μέρη διηγετικῶς τελευτῶσα. Βιβλικῶν δὲ καὶ ἀναντιβρήτων παρέχει τὴν πίστιν ἡ προφητεία τῶν τε ἄλλων ἐνθέων, καὶ Χριστοῦ τοῦ

1. Incepisse mundum, et natura docet, et historia affirmat, et artium inventiones, et institutiones legum, et imperiorum constitutiones clare testantur. Nam fere omnes novimus inventores artium, et legum conditores, et primos regnorum institutores, et initium omnium qui de quacunque re scripserunt, et horum neminem videmus qui præcedat mundi et temporis exordium a Moyse assignatum. Et ipse Moses, qui primam mundi originem descripsit, tam multis operibus et sermonibus extraordinariis indubia tradidit suæ veracitatis argumenta, ut fere universum genus hominum ad sibi credendum et ad ridendum suos contradictores incitarit. Quia autem ea est mundi hujus natura ut quodcumque aliam semper requirat causam, et sine causa nihil prorsus existere possit, ex ipsis rebus patet primam illius fuisse causam, quæ ipsa non fuerit ex alia causa.

2. Non incepisse tantummodo, sed et finem habiturum esse mundum, ostendit ipsamet rerum in eo contentarum natura; quæ quodammodo per partes jugiter finitur. Cui rei indubiam quoque præbent fidem, et aliorum sacrorum verba scripto-

rou, et ipsius Christi Dei nostri, quibus credant necesse est non p̄i modo, sed et impii, cætera omnia quæ illi prædixerunt, vere evenisse videntes. Imo, ut ab illis etiam disci potest, non tantum universus hiere mundus minime in nihilum redibit, sed corporum instar nostrorum immutabitur, in formam diviniorem resolutus ac conversus, ut nobis consimilis sit, per divini Spiritus virtutem.

3. Cælum, juxta ethnicos philosophos, vertitur natura animæ mundi, et justum ac rationem docet. Quodnam rectum, quam rationem? Nam si non sua ipsius natura, sed natura mundanæ quam dicunt animæ, cælum vertitur, et mundi totius est mundana anima, cur non vertuntur etiam terra, et aqua, et aer? Sed, quamvis, juxta illos, semper moveatur illa anima, sua tamen natura stant terra, et aqua inferiorem nacta locum; sic et cælum suapte natura semper movetur motu circulari, superiorem occupans regionem. Qualis autem est ista mundi anima ejus natura cælum movetur? Num rationalis? ergo libera esset, nec iisdem semper motibus ageretur cæleste corpus: libera enim aliter alias moventur. Et quodnam vestigium anime rationalis videmus in infima hac sphaera, in terra scilicet, vel in proximis ejus aqua et aere, vel et in ipso igne? nam et hæc informantur mundi anima. Cur iterum alia sunt animata, alia vero inanimata? et juxta illos, hujusmodi non sunt omnia quævis, sed omnis lapis, omne metallum, omnis terra, unda, æther, ignis: ipsum enim ignem iidem dicunt propria moveri nature, sed non anima. Cum igitur communis sit anima, cur unum cælum natura hujus, non sua moveretur? At non est rationalis, juxta ipsos, movens cælicum corpus anima; et cur? num, juxta eos, illa fons est animarum nostrarum, quamvis non sit rationalis, nec sensitiva, nec physica? Sed ne unam quidem harum videmus corpus moventem absque organis; nullum porro organicum inesse membrum videmus, nec terra, nec cælo, nec ulli alii eorum elemento, quia omne organum diversis coalescit naturis, elementorum autem unumquodque simplicis est nature, ac præsertim cælum. Insuper, anima est perfectio corporis organici vitam in potentia habentis. Cælum autem nullum membrum aut partem organicam habens, non potest vivere: quo igitur forte modo haberet animam, quod vitam habere nequit? Sed qui evanuerunt in cogitationibus suis, ex insipienti corde animam excogitaverunt quæ neque est, neque fuit, neque erit unquam, et hanc quidem universi sensibilis mundi creatricem reatricemque et gubernatricem. Eandem animarum nostrarum, vel potius cunctarum quasi radicem et fontem esse dixerunt, ortum et ipsam habentem ab intelligentia, quam quidem intelligentiam aliam esse contendunt substantiam præter summam quem ipsi admittunt Deum. Et istiusmodi doctrinam tenent primæ apud illos doctores et theologos: qui non

ἐπὶ πάντων Θεοῦ, ὅς πιστεύειν ὡς ἀληθῆσιν, οὐ τοῖς εὐσεβέσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ἀνάγκη, καὶ πὶ τῶν ἄλλων ὧν οὗτοι προεῖπον ἀπάντων ἀληθεύοντας αὐτοὺς ὁρῶσιν. Ἔστι δὲ μαθεῖν παρ' αὐτῶν, ὡς οὐχὶ πρὸς τὸ μὴ εἶναι ὁ κόσμος οὗτος ἄπασ χωρήσει παντάπασιν, ἀλλ' ὡς καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα μετασκευασθήσεται, πρὸς τὸ θεϊότερον λυθεῖσ τε καὶ μεταστοιχειωθεῖσ, ὡς ἀνάλογος ἑμῖν εἶη, τῇ δυνάμει τοῦ θεοῦ Πνεύματος.

γ'. Τὸν οὐρανὸν, φασὶν οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί, στρέφεσθαι τῇ φύσει τῆς κοσμικῆς ψυχῆς, καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὴν λόγον διδάσκειν. Ποῖον δίκαιον; τίνα λόγον; Εἰ γὰρ μὴ τῇ ἑαυτοῦ φύσει, ἀλλὰ τῇ φύσει τῆς κοσμικῆς, ἣν φασὶ ψυχῆν, ὁ οὐρανὸς στρέφεται, τοῦ κόσμου δὲ παντός ἐστὶν ἡ κοσμικὴ ψυχὴ, πῶς οὐχὶ στρέφεται καὶ ἡ γῆ, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ὁ ἀήρ; καίτοι κατ' αὐτοὺς ἀεικινήτου τῆς ψυχῆς οὕσης, ἀλλὰ τῇ οἰκείᾳ φύσει ἡ γῆ τε ἵσταται καὶ τὸ ὕδωρ, τὴν κάτω χώραν λαβόν; οὕτως καὶ ὁ οὐρανὸς, τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἀεὶ κινεῖται, καὶ κύκλῳ κινεῖται, τὴν ἄνω κατέχων χώραν. Ποία δὲ τίς ἐστὶ καὶ ἡ κοσμικὴ ψυχὴ, ἥς τῇ φύσει ὁ οὐρανὸς κινεῖται; ἄρα λογικὴ; οὐκοῦν αὐθαίρετος ἂν εἴη, καὶ οὐκ ἂν τὰς αὐτὰς ἀεὶ κινήσεις ἐκίνει τὸ οὐράνιον σῶμα; τὰ γὰρ αὐθαίρετα ἄλλοτε ἄλλως κινεῖται. Τί δὲ καὶ ἔχουσ λογικῆς ψυχῆς ὁρῶμεν ἐπὶ τῆς κατωτάτω ταύτης σφαίρας, τῆς γῆς, πάλιν λέγω, ἡ τῶν ἐγγυτάτω περὶ αὐτὴν, ὕδατος τε καὶ ἀέρος, ἡ καὶ τοῦ πυρὸς αὐτοῦ; καὶ τούτων γὰρ ἐστὶν ἡ κοσμικὴ ψυχὴ. Πῶς δὲ αὐθις καὶ τὰ μὲν ἔμφυχα, τὰ δὲ ἄφυχα; καὶ τούτο κατ' αὐτοὺς, καὶ ταῦτα οὐ τὰ τυχόντα, ἀλλὰ λίθος ἄπας, μέταλλον ἄπαν, χρῆς ἄπας, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ· καὶ τὸ πῦρ γὰρ οἷ αὐτοῖ τῇ ἑαυτοῦ φύσει φασὶ κινεῖσθαι, ἀλλ' οὐ τῇ ψυχῇ· κοινῆς οὖν οὕσης τῆς ψυχῆς, πῶς ὁ οὐρανὸς μόνος τῇ φύσει ταύτης, ἀλλ' οὐχὶ τῇ ἑαυτοῦ κινεῖται; ἀλλ' οὐκ ἐστὶ λογικὴ ἢ κατ' αὐτοὺς κινούσα τὸ οὐράνιον σῶμα ψυχὴ, καὶ πῶς; εἴπερ πηγὴ ἐστὶν αὐτῆ κατ' αὐτοὺς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν; ὁμοίως εἰ μὴ λογικὴ, αἰσθητικὴ, ἢ φυσικὴ ἂν εἴη. Ἀλλ' οὐδὲ μίαν τούτων ὁρῶμεν σῶμα κινούσαν χωρὶς ὀργάνων, ὀργανικὴν δὲ μέλος οὐδὲν ὁρῶμεν, οὔτε γῆς, οὔτε οὐρανοῦ, οὔτε τινὸς ἄλλου τῶν ἐν αὐτοῖς στοιχείων, ἐπεὶ καὶ πᾶν ὄργανον, ἐκ διαφόρων ἐστὶ συντεθειμένον φύσεων, τῶν δὲ στοιχείων ἕκαστον, φύσεως ἀπλῆς ἐστὶ, καὶ μάλιστα ὁ οὐρανός. Ἡ γοῦν ψυχὴ, ἐντελέχεια σώματος ἐστὶν ὀργανικοῦ, δυνάμει ζωὴν ἔχοντος· ὁ δὲ οὐρανός, μηδὲν ὀργανικὸν μέλος ἢ μέρος ἔχων, οὐδὲ δύναται ζῆν· πῶς οὖν ἂν ὅλως ἔχοι ψυχὴν, ἢ ζῆν ἀδυνατῶς ἔχει; Ἀλλ' οἱ ματαιωθέντες ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, ἐξ ἀσυνέτου καρδίας ψυχὴν ἀνέπλασαν, τὴν μήτε οὔσαν, μήθ' ὑπάρξασαν, μήτε ἐσομένην, καὶ ταύτην τοῦ μὲν αἰσθητοῦ παντός κόσμου δημιουργόν, καὶ κυβερνήτην, καὶ προνοητήν. Τῶν δὲ ἡμετέρων ψυχῶν, μᾶλλον δὲ πασῶν, οἷαν τινα ρίζαν, καὶ πηγὴν ἀνεῖπον, αὐτὴν ἔχουσιν τὴν γένεσιν ἐκ νοῦ· εἴν δὴποτε ἐκείνον νοῦν, ἄλλον τὴν οὐσίαν εἶναι λέγουσι, παρὰ τὸν ἄκρον εἶναι φασὶν αὐτοῖ θεόν· καὶ ταῦτα τοιαῦτα ὄντα δογματίζουσι, οἱ τὴν σοφίαν, καὶ τὴν θεολογίαν ἄκροι κατ'

αυτοῦς· τῶν κινύδαλα, καὶ λίθους θεοποιούντων οὐδὲν ἀμείνον, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶ χειρὸν περὶ τὴ σέβας διακείμενοι. Κινύδαλα γὰρ, καὶ χρυσός, καὶ λίθος, καὶ χαλκός ἐστι· τι, κἂν τῶν ἐν τοῖς κτιστοῖς ἐσχάτων· κοσμική δὲ ψυχὴ, καὶ ἀστροφόρος, οὔτε ἐστὶν οὔτε τί ἐστι μηδαμῆ οὔσα μηδαμῶς, ὅτι μὴ ἀνάπλασμα διανοίας κακοδαίμονος.

δ'. Ἐπειδὴ, φασίν, ἀνάγκη κινεῖσθαι τὸ οὐράνιον σῶμα, περαιτέρω δὲ τόπος οὐδεὶς, εἰς ὃν ἂν προίει, ἐπαναστρέφει πρὸς ἑαυτὸ, καὶ τὴ προίειναι τούτου στρέφεσθαι ἐστίν, εἴγε· εἰ γοῦν εἶχε τόπον, ἄνω ἂν ἐφέρετο, καθάπερ καὶ τὸ πῦρ, καὶ αὐτοῦ δὲ μᾶλλον τοῦ πυρός, ἐπεὶ καὶ κοῦφον τὴν φύσιν τοῦ πυρός μᾶλλον. Αὕτη δὲ οὐ φύσει ψυχῆς ἢ κίνησις, ἀλλὰ φύσει κορυφότητος· εἰ οὖν τὸ προίειναι τοῦ οὐρανοῦ στρέφεισθαι ἐστίν, τὸ δὲ τῆ ἑαυτοῦ φύσει ἔχει, ἀλλ' οὐ τῆ ψυχῆς, στρέφεται ἄρα τὸ οὐράνιον σῶμα, οὐ τῆ φύσει τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῆ ἑαυτοῦ, οὐκοῦν οὐδὲ ψυχὴν ἔχει. Οὐδ' ἐστὶ τις οὐράνιος, ἢ παγκόσμιος ψυχὴ, ἀλλὰ μόνη λογικὴ ψυχὴ ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη· οὐκ οὐράνιος, ἀλλ' ὑπεροὐράνιος, οὐ τόπος, ἀλλὰ τῆ ἑαυτῆς φέρει, ὅτι νοερά ὑπάρχουσα οὐσία.

ε'. Καὶ τὸ προίειναι δὲ, καὶ πρὸς τὸ ἄνω ἐπεκτείνεσθαι τὸ οὐράνιον οὐκ ἔχει σῶμα· οὐχ ὅτι περαιτέρω τόπος οὐκ ἐστὶ (καὶ ἡ μετὰ τοῦτο γὰρ σφαῖρα τοῦ αἰθέρος ἐμπεριειλημμένη) τούτῳ, οὐ πρόεισιν ἐπὶ τὸ ἄνω· οὐχ ὅτι τόπος οὐδεὶς εἰς ὃν ἂν προίει· περικέχυται γὰρ ταύτῃ τὸ οὐράνιον πλῆτος· οὐκ ἐπεκτείνεται δὲ ἀνωτέρω, ἐπεὶ τὸ ἀνωτέρω ταύτης τοῦτο, λεπτότερον αὐτῆς ἐστὶ· διὸ καὶ ἀνωτέρω ταύτης ἐστὶ τῆ φύσει ἑαυτοῦ. Οὐκ ἄρα ὅτι μὴ ἔχει τόπον ἀνωτέρω ἑαυτοῦ πρὸς τὰ ἄνω οὐ προέρχεται ὁ οὐρανός, ἀλλ' ὅτι μηδὲν αὐτοῦ σῶμα λεπτότερόν τε καὶ κορυφότερόν ἐστιν.

ς'. Οὐδὲν σῶμα τοῦ οὐρανοῦ σώματος ὑψηλότερόν ἐστιν· ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεκτικὸν οὐκ ἐστὶ σώματος τὸ ἀνωτέρω, ἀλλ' ὅτι πᾶν σῶμα συμπεριεληφεν ὁ οὐρανός, καὶ μηδὲν ἕτερόν ἐστὶν ἐπέκεινα σώμα. Εἰ δ' ἦν διελεθῆν, ὡς περ ἡμῖν τοῖς εὐσεβέσι καὶ πιστεύεται, οὐκ ἂν ἦν ἀπαράδεκτον τὸ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἐκεῖνο. Ὁ γὰρ τὰ πάντα πληρῶν θεός, καὶ πρὸς τὰ ἐπέκεινα τοῦ οὐρανοῦ ἐπεκτεινόμενος ἐπ' ἀπειρον, ἦν καὶ πρὸ τοῦ κόσμου πληρῶν ὡς καὶ νῦν πληροῖ τὸν ἐν τῷ κόσμῳ τόπον ἅπαντα· καὶ οὐδὲν προσέστη τοῦτο, ὡς τε σῶμα ἐν αὐτῷ γενέσθαι. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐκτὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐμπόδιον ἐστὶ τι, μὴ εἶναι τόπον, οἷος ὁ περικόσμιος, ἢ ὁ γεγωνῶς ἐντὸς τοῦ κόσμου, πρὸς τὸ εἶναι σῶμα ἐν αὐτῷ.

ζ'. Πῶς οὖν, ἐπεὶ μηδὲν ἐμπόδιον ἐστίν, οὐ πρὸς τὸ ἄνω φέρεται ἡ κίνησις τοῦ οὐρανοῦ σώματος, ἀλλ' ἐπαναστρέφον εἰς ἑαυτὸ κινεῖται κύκλῳ; διότι περ ἐπιπολάζον ὡς λεπτότατον ἀπάντων, παντὸς σώματος ἀνώτατόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ κινητικώτατον· ὡς γὰρ τὸ συμπεπιλημένον ἄκρω, καὶ βαρύτερον, κατώτατόν τε καὶ κορυφώτατον, ἀνώτατόν τε ἅμα καὶ κινητικώτατον· ἐπεὶ οὖν κινεῖσθαι πέφυκεν ἐπιπολάζον ἄνω φύσει, τὸ δὲ οὕτως ἐπιπολάζον, χωρισθῆναι τῆ ἑαυτοῦ φύσει ὡς ἐπιπολάζει ἀδυνατῶς ἔχει, σφαιρικὰ δὲ ἐστίν, οἷς τὸ οὐράνιον ἐπιπολάζει σῶμα, κατ' ἀνάγκην θεῖ περὶ αὐτὰ ἀπαύστως, οὐ

A meliorem, sed potius multo pejorem cultum profitentur, quam qui bestias aut lapides deificant. Nam bestiae, aurum, aes et lapis sunt aliquid, licet creaturarum infimae; anima vero mundana et stellifera neque existit neque aliquid prorsus aliud est quam mentis misere aberrantis inventum.

4. Cum, inquit, necesse sit moveri caeleste corpus, nec ulterior locus sit in quem procedat, convertitur in seipsum, et processus ejus conversio optime est; si ergo haberet spatium, sursum ferretur, sicut et ignis, et magis quam ignis ipse, quia natura levius igne est. — Ille autem motus non pertinet ad naturam animae, sed ad naturam levitatis; si igitur processus caeli est ejus conversio, illum autem habet a sua natura, non a natura animae, ergo vertitur caeleste corpus, non natura animae, sed suapte natura, nec proinde animam habet. Neque est aliqua caelestis et universalis anima, sed sola est anima rationalis humana, non caelestis, sed supercaelestis, non loco, sed suapte natura, quatenus intellectualis substantia est.

5. Non ideo non procedit nec sursum fertur caeleste corpus, quia ulterior locus non est. Nam ipsa aetheris sphaera illo inferior et in eo circumscripta, nec idcirco sursum non procedit, quia nullus est locus in quem procedat, cum circumcingat eam caelestis amplitudo; sed ideo non superius tendit, quia superius hoc spatium levius ea est, ac proinde supra illam est suapte natura. Non igitur quia superiorem seipso locum non habet, idcirco sursum haud fertur caelum, sed quia nullum corpus eo subtilius ac levius est.

6. Nullum corpus corpore caelesti sublimius est, non quia nullum est superius spatium alicujus corporis capax, sed quia omne corpus caelo comprehenditur, nec aliud est ulterius corpus. Si autem transiri posset, sicut nos pie credimus, non esset inadmissibile illud superius caelo spatium. Nam replens omnia Deus, et ultra caelum extensus in infinitum, erat etiam ante mundum expleus, sicut et nunc implet omnem mundi locum, neque id obstitit quin corpus in eo collocaretur. Ergo nec quidquam impedit quin sit extra caelum locus, qualis circa mundum et intus mundi est, ut sit in eo corpus.

7. Quare igitur, cum nullus sit obex, non sursum fertur motus caelestis corporis, sed in seipsum circulatim convertitur? Quia supra omne corpus quasi supernatat, qua tenuissimum omnium est, et etiam mobilissimum: est enim velut involucrum circumtegens omne gravissimum, inillum et levissimum, altissimum simul et mobilissimum. Cum igitur naturaliter moveatur supernatando, quod autem ita superfluit, sua natura separari nequeat ab his quae superlabitur, cumque sphaerica sint quibus caeleste corpus superfluctuat, necessario circum ea currit indesinenter, non tanquam anima-

tum, sed vi corporali et propria, quia locum loco mutat per partes, quod est proprius corporum motus, sicut opposita quies corporum ex opposito stantium.

8. Videre est ipso quoque proximos nobis ventos, ab his quæ perlabuntur motu suo non discedere, nec superius unquam ascendere, non quia spatium non habent, sed quia leves minus sunt quam superiora. Manent vero supra ea quibus superlabuntur, utpote his naturaliter leviores; moventur autem et ipsi circum hæc, non natura animæ, sed suapte natura. Et congruam hanc similitudinem volens, ut puto, exhibere sapiens in omnibus Salomon, ventis comparavit cæleste corpus, de hoc dicens ¹⁶: « Gyrat et in circuitu pergat spiritus, et in circulos suos revertitur spiritus. » Differt autem natura propiorum nobis ventorum a sublimioribus corporibus ac velocissimorum motu, in quantum distat ab eorum levitate.

9. Duas ex opposito terra zonas habet temperatas et habitabiles, juxta gentiles philosophos, et cum utraque in duas partes habitatas dividatur, quatuor proinde statuunt. Itaque quatuor hominum species in terra esse affirmant, quæ ad sese invicem transire nequeant. Sunt enim, juxta eos, temperatæ partis ex obliquo nobis oppositæ habitatores, quos a nobis torrida zona terræ separat. His autem oppositi sunt incolæ, qui, ut illis videtur, subter ea zona temperata habitant, sicut et nobis subsunt qui eodem modo erga nos jacent, et quorum alios quidem oppositos, alios autem ex diametro adversos nobis esse dicunt. Ignorant enim, excepta decima parte spheræ terrestris, reliquum fere totum abyssu aquarum circumcludi.

10. Sciret aliquis, præter eam quam incolimus, nullam aliam terræ partem habitabilem esse, utpote abyssu circumdatam, si animadverteret proportionem dari inter quatuor elementa quibus coalescit mundus. Et pro ratione propriæ subtilitatis, horum unumquodque latius alio in spheræ spatium occupat, ut ipsi Aristoteli videtur. Quinque enim sunt, ait, elementa, in quinque spheræ partibus ita disposita, ut semper minus majori circumcingatur, terra scilicet undis, aere aqua, aer igno, ignis æthere: et hic est mundus.

11. Ergo pellucidissimus æther extensior est igne, qui et succensio vocatur, et ignis aëria spheræ amplior est, et rursus aer aqua, et aqua terra, quæ maxime omnium circumclusa, minime patet inter quatuor quæ sub cælo sunt. Major igitur quam terra spatium tenens aquæ spheræ, si totum ambitu terræ circuitum, ita ut circa unum centrum circumageretur utraque spheræ, aquæ scilicet ac terræ, nullam hujus partem a terrestribus animalibus habitari sineret unda, operiens totam eius

φύσει ψυχικῇ, ἀλλὰ σωματικῶς, τε καὶ οἰκεία· ἐπαὶ καὶ τόπον ἐκ τόπων ἀμείβει κατὰ μέρη, ἢ κίνησις ἰδιαιτέτη ἐστὶ σωματων, ὡσπερ καὶ ἡ ἀντικειμένη στάσις, τῶν ἐχόντων σωματων ἀντιθέτως.

γ'. Ἴδοι τις ἂν κἄν τοῖς ἐγγύς περὶ ἡμᾶς τοῖς ἀνέμοις, οἷς πεφύκασιν ἐπιπολάζειν, μὴ χωριζομένων περὶ ταῦτα κινουμένων, ἀνωτέρω δὲ μηδαμῶς προσερχομένων, οὐ τῷ μὴ εἶναι τόπον, ἀλλὰ τῷ κοῦφα μᾶλλον αὐτῶν εἶναι τὰ ὑπὲρ αὐτοῦς. Μένουσι δὲ ἐφ' ὧν ἐπιπολάζουσιν, ἅτε κορυφότεροι τούτων τὴν φύσιν ὄντες· κινουῦνται δὲ καὶ οὗτοι περὶ ταῦτα, οὐ φύσει ψυχικῇ, ἀλλὰ τῇ φύσει ἑαυτῶν. Καὶ ταύτην οἶμαι τὴν μετρίαν ἐμφέρειαν, καὶ ὃ τὰ πάντα σφῆς Σολομῶν ἐνδείξασθαι βουλόμενος, τοῖς ἀνέμοις ὁμωνύμως ἐκάλεσε τὸ οὐράνιον σῶμα, περὶ τούτου γράφων· « Κυκλεῖ κυκλῶν πορεύεται τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπὶ κύκλους αὐτοῦ ἐπιστρέφει τὸ πνεῦμα. » Ἀπίχει δὲ τῶν ἀνωτάτω ἢ τῶν περὶ ἡμᾶς ἀνέμων φύσις, καὶ τῆς ταχυτάτης κινήσεως ἐκείνων, καθόσον ἀποδεῖ καὶ τῆς κορυφότητος αὐτῶν.

δ'. Δύο ζῶναι τῆς γῆς εἰσιν ἀντεῦχρατοι καὶ οἰκήσιμοι, κατὰ τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφοῦς, ὧν ἑκατέρω εἰς δύο εἰκουμένας μεριζομένη, τέσσαρας εἶναι ταύτας παρασκευάζουσι. Διὸ καὶ τέσσαρα γένη τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς εἶναι δισχυρίζονται, πρὸς ἀλλήλα διαδαίνειν ἀβυνάτως ἔχοντα· εἰσὶ γὰρ κατ' αὐτοῦς, οἱ τὴν ἐκ πλαγίου οἰκοῦντες ἡμῖν ἀντεῦχρατον, οἷτινες ἡμῶν τῇ διακεκαυμένη ζώνῃ τῆς γῆς διορίζονται· τούτοις δὲ εἰσιν ἀντικειμένοις οἰκοῦντες, οἱ τὸ πρὸς αὐτοῦς δοκοῦν, ὑποκάτω τῆς ζώνης ταύτης οἰκοῦντες· ὡσπερ καὶ ἡμῖν οἱ τὸν αὐτὸν τρόπον πρὸς ἡμᾶς ἔχοντες, ὧν τοὺς μὲν ἀντικειμένους, τοὺς δὲ ἀντίποδας, καὶ ἀντεστραμμένους, πρὸς ἡμᾶς φασιν· ἠγγήσαν γὰρ, ὅτι πλὴν τοῦ δεκάτου μέρους τῆς κατὰ τὴν γῆν σφαίρας, τ' ἄλλο σχεδὸν ἅπαν τῇ ἀβύσσῳ περικλύζεται τῶν ὑδάτων.

ε'. Γνοίη τις ἂν, πλὴν τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, μηδὲν ἕτερον τῆς γῆς μέρος οἰκήσιμον εἶναι, ὡς τῇ ἀβύσσῳ περικλυζόμενον, ἐπὶ νοῦν λαθῶν, ὡς ἰσομορίαν μὲν ἔχει τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἐξ ὧν ὁ κόσμος. Κατὰ λόγον δὲ τῆς οἰκείας ἀραιότητος, τούτων ἕκαστον ἑτέρου πολυπλάσιον ἔχει τὸ τῆς σφαίρας οἰκείον μέγεθος, ὡς καὶ τῷ Ἀριστοτέλει συνδοκεῖ. Πέντε γὰρ εἰσι, φησὶ, στοιχεῖα, ἐν πέντε χώραις σφαιρικῶς ἐγκείμενα· περιεχομένης ἀπὸ τῆς ἐλάττονος τῇ μείζονι, γῆς τὰν ὕδατι, ὕδατος δὲ ἀέρι, ἀέρος δὲ πυρὶ, πυρὸς δὲ αἰθέρι, καὶ οὗτός ἐστιν ὁ κόσμος.

ια'. Αἰθὴρ μὲν οὖν περιφανέστατα τοῦ πυρὸς, ὃ καὶ ὑπέκκαυμα καλεῖται, καὶ τῆς ἀερώδους σφαίρας τὸ πῦρ, πολλαπλάσιον ἔχει τὸν ὄγκον, καὶ αἴθρ πάλιν ὕδατος, καὶ τὸ ὕδωρ τῆς γῆς, ἥτις ἀκριως συμπεπιλημένη, ἐλαχίστη τὸν ὄγκον ἐν τοῖς ὑπ' οὐρανὸν τέσσαρσιν ἐστὶ. Πολλαπλάσιος γοῦν τῆς γῆς ἔχουσα τὸ μέγεθος ἢ τοῦ ὕδατος σφαῖρα, εἰ περιεκέχυτο τὴν περιφέρειαν τῆς γῆς πᾶσαν, ὡς περὶ ἐν κέντρον τὰς ἀμφοτέρας περιάγεσθαι σφαίρας, τῆς γῆς, λέγω, καὶ τοῦ ὕδατος, οὐδενὶ ταύτης ἂν μέρει, χειραίοις ζώοις

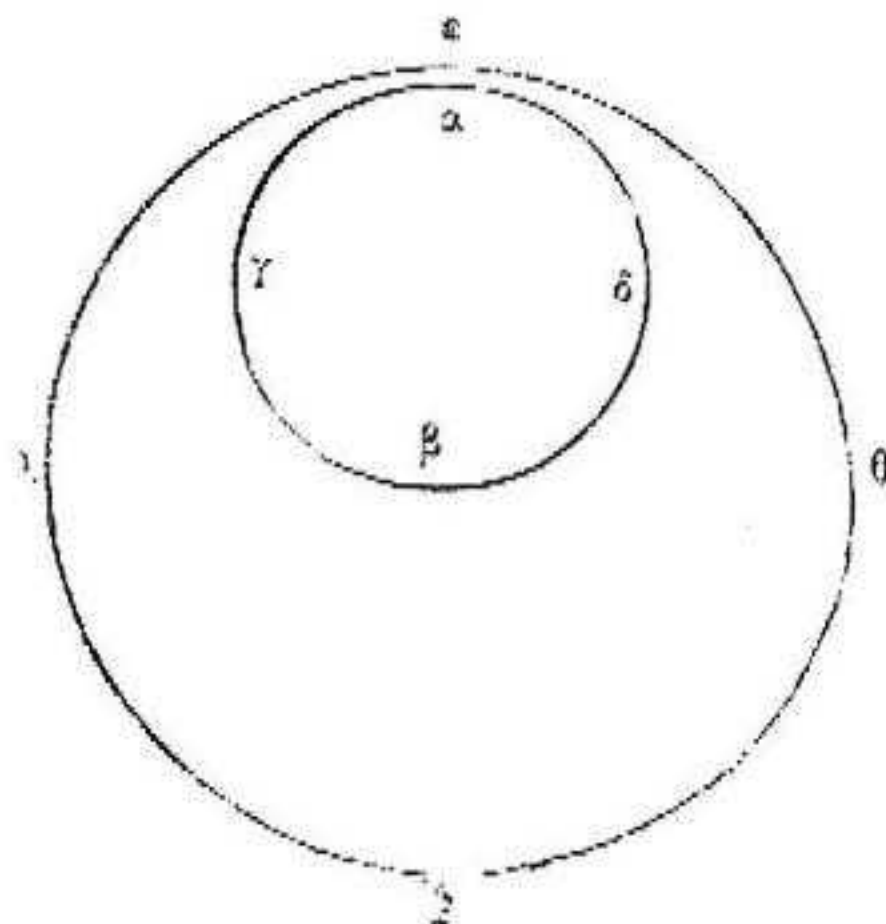
¹⁶ Eccl. 1, 16.

τὸ ὕδωρ ἠφείη χρῆσθαι, κατακαλύπτουσαν ἅπαν ἕδαφος αὐτῆς, καὶ πάσης τῆς κατ' αὐτὴν ἐπιφανείας ὑπερ-
 εκτεινόμενον πολλῷ τῷ μέτρῳ. Ἐπεὶ δὲ μὴ πᾶσαν
 τὴν τῆς γῆς ἐπιφάνειαν περιλαμβάνει· ἔστι γὰρ ἡ
 τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης χέρσος ἀκατακάλυπτος·
 ἔκκεντρος οὐκοῦν ἔστι κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἡ τοῦ
 ὕδατος σφαῖρα. Δεῖ οὖν ζητεῖν πόσον ἂν ἔκκεντρος
 εἴη· καὶ ποῦ τὸ κέντρον, ἄρ' ὡς πρὸς ἡμᾶς κατωτέρω,
 ἢ ἀνωτέρω; ἀλλ' ἀνωτέρω μὲν εἶναι, τῶν ἀδυνα-
 τῶν· ὑφ' ἡμᾶς γὰρ ὁρῶμεν οὖσαν ἐκ μέρους τὴν
 τοῦ ὕδατος ἐπιφάνειαν· κατωτέρω ἄρα ὡς πρὸς ἡμᾶς
 ἔστι καὶ αὐτοῦ τοῦ τῆς γῆς κέντρον, τὸ κέντρον τῆς
 τοῦ ὕδατος σφαίρας. Λείπεται δὲ ζητεῖν, πόσον
 ἀπέχει τοῦ τῆς γῆς κέντρον τὸ κέντρον τοῦτο.

ιβ'. Ἰννοῖη τις ἂν πόσον ἐπὶ τὸ δοκοῦν πρὸς ἡμᾶς
 κάτω, τοῦ κέντρον τῆς γῆς ἀπέχει τὸ τῆς σφαίρας
 τοῦ ὕδατος κέντρον, λαβὼν ἐπὶ νοῦν, ὡς τῆ ἐπιφα-
 νεία τῆς γῆϊνης σφαίρας, ἣτις ἔστιν ἡ καθ' ἡμᾶς
 οἰκουμένη, ἐφαρμόζεται σχεδὸν ἡ παρ' ἡμῶν ὁρω-
 μένη, καὶ ὑφ' ἡμᾶς, καθάπερ τὸ πατούμενον ὑφ'
 ἡμῶν τῆς γῆς ἕδαφος, οὖσα τοῦ ὕδατος ἐπιφάνεια.
 Ἔστι δὲ τὸ καθ' ἡμᾶς τῆς γῆς οἰκήσιμον, ὡσεὶ
 δέκατον τοῦ τῆς κατ' αὐτὴν περιμέτρου. Πέντε γὰρ
 ἡ γῆ ζώνας ἔχει· μιᾶς δὲ τῶν πέντε τούτων, τὸ ἡμῶν
 παρ' ἡμῶν κατοικεῖται. Εἴ τις οὖν τῷ δεκάτῳ τούτῳ
 τῆς ἐπιφανείας μέρει ἐφαρμόσῃ· θελήσει σφαῖραν
 περὶ τὴν γῆν, τὴν ἐναρμοζομένην εὐρήσει σφαῖραν,
 διπλασίως μὲν σχεδὸν ἔχουσαν τὴν διάμετρον τῆς
 ἐξωθεν ἐφαρμοζομένης, καὶ ταύτην περιεχούσης
 σφαίρας, ὀκταπλασίως δὲ τὸ μέγεθος οὖσαν, καὶ τὸ
 κέντρον ἔχουσαν ἐπὶ τοῦ κατωτάτου δοκοῦντος ἡμῶν
 πέρατος τῆς γῆς· καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ διαγράμ-
 ματος.

ιγ'. Ἐστω σφαῖρα τῆς γῆς κύκλος, ᾧ ἐνδον ὑπογέ-
 γραπται, α, β, γ, δ, καὶ περὶ αὐτὸν ἔστω περιηγμένος,
 ἀντὶ τῆς σφαίρας τοῦ ὕδατος, ἕτερος κύκλος, συναρμ-
 ζόμενος κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, τῇ ἀνωδεκάτῳ τοῦ ἐν
 αὐτῷ κύκλου, ᾧ ἐπιγέγραπται, ε, ζ, η, θ· εὐρεθή-
 σεται γὰρ τὸ μὲν ὡς πρὸς ἡμᾶς κάτω, πέρατος τοῦ
 ἐν αὐτῷ κύκλου, κέντρον τοῦ ἐξωθεν περιηγμένου.
 Διπλασίως δὲ ὑπάρχων οὗτος τὴν διάμετρον, ἀναφαί-
 νεται γεωμετρικαῖς ἀποδείξεσιν, ὀκταπλασίαν εἶναι
 τὴν σφαῖραν, ἣς ἡ διάμετρος διπλασία τῆς ἐχούσης
 τὴν ἡμίσειαν διάμετρον σφαίρας· συμβαίνει γε μὴν
 τὸ ὄγδοον τῆς ὑγρᾶς ταύτης σφαίρας, ἀναμῆξ ἑμπι-
 ρειλήφθαι τῇ γῆ.

solum, et universam ejus superficiem multa mensura
 supereminens. Quia vero non totam terræ faciem
 cingit, exstat enim quem incolimus continens ino-
 pertus, prorsus ergo necesse est concentricam non
 esse cum terra aquam. Oportet igitur quæcere
 quantum sit excentrica, et ubi sit ejus centrum,
 utrum infra nos, an supra. Sed superius esse ne-
 quit, nam videmus subter nobis esse partem super-
 ficiem aquæ : inferius ergo nobis est et ipsi terre
 centro centrum sphaeræ aquariæ. At querendum
 superest quantum hoc centrum a centro terræ di-
 stet.

12. Sciret aliquis quanto inferius sit, ut nobis
 videtur, terræ centro centrum sphaeræ aquariæ, si
 animadverteret cum superficie sphaeræ terrestris,
 quam habitamus, fere ad amussim quadrare unde
 superficiem, quam videmus juxta et infra nos, et
 quæ est velut subtritum nobis terræ solum. Est
 autem pars terræ nobis habitabilis quasi decima
 ejus circinitus. Nam quinque terras zonas habet ;
 unius autem ex his quinque dimidium a nobis in-
 colitur. Si quis igitur decimam hujus superficiem parti
 aptare velit sphaeram qua terra includatur, inve-
 niatur sphaeræ exterius circumscripta et terram am-
 biens esse diametro fere duplam sphaeræ inscriptæ,
 et octuplam extensione, ac centrum habere in
 infimo erga nos terræ termino. Quod clarè demon-
 strat figura hæc geometrica :

13. Sit terrestris sphaera circulus, intra quem
 scriptæ sunt litteræ A, B, C, D ; sitque circa eum
 circumductus, pro sphaera aquæ, alter circulus, e
 ejus superficie decima pars superior circuli inclusi
 emergat, et eni superscriptæ sint E, F, G, H ; re-
 perietur infimus ergo terminus circuli inclusi esse
 centrum orbis exterius circumducti. Cum autem hic
 illius sit diametro duplus, cumque geometricis de-
 monstrationibus liqueat sphaeram ejus diametris
 est dupla, esse octuplam sphaeræ ejus diametris
 est dimidia, sic contingit octavam sphaeræ liquidæ
 partem includi terræ ac commisceri : quapropter

multi ex hac fontes erumpunt, et omnium scatent uberrima et jugia fluenta, et multorum marium infunduntur in eam sinus, et lacuum copia abundat, ita ut nullus forsau sit locus, ubi fodiens aliquis, subsilentem haud reperiat aquam.

14. Præter eam quam incolimus, nullam aliam terræ partem habitari et obvia figura et ratio docet. Sicut enim, si idem esset centrum terræ et aquæ, terra esset cunctis omnino inhabitabilis; item et multo magis, si centrum habet æqua terminum terræ erga nos infimum, præter habitatum a nobis plagam, quæ superiori spheræ liquidæ parti respondet, cætera omnia multis circumfusa unis habitari nequeunt. Quia autem in sola parte terræ habitata animam rationalem corporis inesse antea demonstratum est, eamque unam esse, nempe solam hanc nostram, modo est ostensum, consequens est in illa tantum regione etiam terrestria habitare animalia ratione carentia.

15. Ex coloribus et formis multimode dispositis formatur visus, odoratus autem ex vaporibus, et gustus ex humoribus, et auditus ex sonis, et tactus ex asperis vel levibus secundum positionem. Porro forme sensibus perceptæ e corporibus quidem sunt, at corpora non sunt, quamvis sint corporales: non simpliciter enim ex corporibus sunt, sed ex corporum speciebus; nec etiam sunt ipsæ corporum species, sed harum impressiones, et velut quædam imagines indivise distractæ a corporibus speciebus: et id magis ex visu, et præsertim ex rebus speculo inspectis.

16. His igitur sensuum impressiones imaginatio animæ a sensibus sibi approprians, non ipsas sensationes, sed præfas imagines in his impressas perfecte detrahit a corporibus et a corporum speciebus, easque reconditas habet quasi thesauros, modo unam, modo aliam vicissim, etiam absente corpore, ad suum usum intus exhibens, et sibi omnia representans jam visa, audita, gustata, olfacta atque tacta.

17. Illa animæ imaginatio, in rationali animali, media est intellectum inter et sensum. Itaque in ea receptas a sensibus imagines, tanquam separatas a corporibus et incorporales jam factas intuens ac circumversans intellectus, varias elaborat cogitationes, disputans, reputans et multimode computans, cum cupiditate, sine cupiditate, indifferenter, cum errore et absque errore: unde pleræque virtutes ac nequitie, et bonæ malæque doctrinæ oriuntur. Cum enim non omnis cogitatio intellectus ex his et de illis sit, sed quædam aliquando excogitentur quæ sub sensum cadere nequeunt, ab ipso intellectu cogitatu tradita, ideo dixi non omnem veritatem vel errorem, et virtutem vel nequitiam in cogitationibus ab imaginatione ortum ducere.

Α δι' ὃ καὶ πηγαὶ παρ' αὐτῆς ἀναβρέθονται πλείσται, καὶ ποταμῶν ἀναδιδόται θαυμάσιστα καὶ ἀνύστα ρεύματα, καὶ θαλασσῶν οὐκ ὀλίγων ἐγγέονται ταύτῃ κόλποι, καὶ λιμναίων ὑδάτων ἀναχέονται πλῆθη. Καὶ οὐκ ἔστι σχεδὸν οὐ τῆς γῆς ὀρύξασ τις, οὐχ ὑπόφρον ὕδωρ εὐρήσει.

ιδ'. Πλὴν τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης μεδερλίαν ἑτέραν εἶναι, καὶ τὸ διάγραμμα καὶ ὁ λόγος διδάσκει. Καθάπερ γὰρ εἰ τὸ αὐτὸ κέντρον γῆς τε καὶ ὕδατος ὑπῆρχεν, ἦν ἂν ἡ γῆ πᾶσι παντάπασιν ἀοίκητος, οὕτω καὶ πολλῶ μᾶλλον, εἰ κέντρον ἔχει τὸ ὕδωρ τὸ τῆς γῆς ὡς πρὸς ἡμᾶς κατώτατον πέρασ, πλὴν τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, ἢ τῶ ἄνω τῆς ἐκείνου σφαιρας ἐναρμόζεται· τ' ἄλλα πάντα πολλῶ τῶ ὕδατι περικλυζόμενα, κατοικεῖσθαι ἀδυνατός ἔχει. Ἐπειὶ μόνῃς δὲ τῆς κατὰ τὴν γῆν οἰκουμένης, λογικὴν ψυχὴν ἐνσώματων εἶναι προσαναπέφηνεν, ἦτις μία οὕσα, νῦν ἡ καθ' ἡμᾶς αὕτη μόνῃ προσαναπέφηνεν· ἀκόλουθον οὖν ἐν ταύτῃ μόνῃ, καὶ τῶν ἀλόγων ζώων κατοικεῖν τὰ χερσαῖα.

ιε'. Ἐκ τῶν χρωμάτων, καὶ τῶν σχημάτων πολυειδῶς διακειμένων, μορφοῦται ἡ ὄψις· ἡ δὲ ὁσφρησις ἐκ τῶν ἀτμῶν· γεῦσι, δὲ ἐκ τῶν χυμῶν, ἐκ δὲ τῶν ψόφων ἡ ἀκοή· ἡ δὲ ἀψὴ ἐκ τῶν τραχέων, ἢ λεῖων κατὰ τὴν θέσιν. Αἱ δὲ κατὰ τὰς αἰσθήσεις ἐγγινόμεναι μορφύσεις, ἐκ σώματων μὲν εἰσιν, ἀλλ' οὐ σώματά εἰσιν, εἰ καὶ σωματικά· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐκ σωμάτων εἰσιν, ἀλλ' ἐκ τῶν κατὰ τὰ σώματα εἰδῶν. Ἀλλ' οὐδ' αὐτὰ εἰσι τὰ τῶν σωμάτων εἶδη, ἀλλὰ τὰ ἐκτυπώματα αὐτῶν, καὶ οἷόν τινες εἰκόνες ἀχωρίστως χωριζόμεναι τῶν κατὰ τὰ σώματα εἰδῶν· καὶ τοῦτο δῆλον μᾶλλον ἐκ τῆς ὄψεως, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν δι' ἐσόπτρων ὁρωμένων.

ισ'. Τὰ γοῦν κατὰ τὰς αἰσθήσεις ἐκμαγεῖα ταῦτα, τὸ τῆς ψυχῆς φανταστικὸν ἐκ τῶν αἰσθήσεων οὐ προσοικειούμενον, οὐκ αὐτὰς τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ τὰς ἐν αὐτοῖς [ἴσ. αὐταῖς], ἃς ἔφημεν, εἰκόνας, τελῶς χωρίζει τῶν σωμάτων, καὶ τῶν κατ' αὐτὰ εἰδῶν· καὶ ἐναποκειμένας ἔχει καθάπερ θησαυρούς, ἄλλο τε ἄλλην καὶ μὴ παρόντος σώματος, πρὸς χρῆσιν οἰκίαν ἐνδοθεν καταλλήλως προβαλλόμενον, ὁρατὰ τε καθιστῶν ἑαυτὰ [ἴσ. ἑαυτῶ] ἅπαντα, καὶ τὰ ἀκουστά, καὶ τὰ γευστά, καὶ τὰ ὁσφραντά, καὶ τὰ ἀπτά.

ισζ'. Τοῦτο δὲ τὸ τῆς ψυχῆς φανταστικὸν, ἐν τῷ λογικῷ ζῳῳ, νοῦ καὶ αἰσθήσεως μεθόριον γίνεται. Τὰς γοῦν ἐν αὐτῷ παρὰ τῶν αἰσθήσεων προσειλημμένας εἰκόνας, ὡς κεχωρισμένας σωμάτων, καὶ ἀσωμάτων ἦδη γεγεννημένας καθερῶν, καὶ περιστρέφων ὁ νοῦς, παικίλους καὶ τοὺς λογισμοὺς ἀπεργάζεται, διαλογιζόμενός τε καὶ ἀναλογιζόμενος; καὶ συλλογιζόμενος πολυειδῶς, ἐμπαθῶς, ἀπαθῶς, μέσως, πεπλανημένως τε καὶ ἀπλανῶς, ἀφ' ὧν αἱ πλείσται ἀρεταὶ καὶ κακίαι, εὐδοξίαι τε καὶ κακοδοξίαι τίχτονται. Ἐπεὶ γὰρ οὐ πᾶς τῷ νῷ λογισμὸς ἐκ τούτων κατ' ἐπεὶ τούτων, ἀλλ' ἔστιν ἃ τις ἂν εὖροι καὶ τῶν αἰσθήσει μὴ δυναμένων ὑποπίπτειν, ὑπὸ τοῦ νοῦ τῷ λογισμῷ διδόμενα, διὰ τοῦτ' ἔφη μὴ πᾶσαν ἀληθειαν ἢ πλάνην, καὶ ἀρετὴν ἢ κακίαν ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀπὸ φαντασίας ἔχειν τὴν ἀρχήν.

η'. Σιδήρεσ μαυρίζειν ἄξιον καὶ κατασκοπεῖν πῶς ἀπὸ τῶν προσκαίρων καὶ αἰσθητῶν μόνιμον ἐγγίνε-
ται τῇ ψυχῇ κάλλος ἢ αἴσχος, πλοῦτος ἢ πενία, δόξα
ἢ ἀδοξία · καὶ ἀπλῶς ἢ νοητὸν φῶς, ζωῆς αἰωνίου
παρεκτικόν, ἢ νοητὸν καὶ κολαστήριον σκότος.

θ'. Τῷ φανταστικῷ τῆς ψυχῆς ἐποχοῦμενος ὁ
νοῦς, καὶ ταῖς αἰσθήσεσι διὰ τοῦτου συγγινόμενος,
σύμμιχτον ἀπογεννᾷ τὴν γνῶσιν. Εἰ γάρ τις αἰσθη-
τῶς προσέδοι δυομένῳ τῷ ἡλίῳ, τήνικαῦτα δὲ καὶ τὴν
σελήνην παρεπομένην μέρει τῷ τετραμμένῳ πρὸς
τὸν ἥλιον, εἶτα κατὰ μικρὸν τε ἀφισταμένην ἐν ταῖς
ἑφξῆς ἡμέραις, καὶ φωτιζομένην μᾶλλον, μέχρις
ἂν γένοιτο καταντικρῷ · πάλιν δὲ κατὰ μικρὸν ἐγγί-
ζουσαν θατέρῳ μέρει, καὶ τὸ φῶς μᾶλλον καὶ μᾶ-
λλον μειουμένην, καὶ ἀποτιθεμένην, ὅθεν τὴν ἀρχὴν
ἔλαβε τοῦ φωτισμοῦ, ταύτας διὰ τοῦ νοῦ σημειωσά-
μενος τὰς θέας, ὡς τὰς μὲν προλαβούσας ἐν τῇ φαν-
τασίᾳ ἔχων, τὴν δ' αἰεὶ παροῦσαν ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως ·
συνῆκεν ἐξ αἰσθήσεως καὶ φαντασίας καὶ νοήσεως,
ἐξ ἡλίου μὲν τὸ φῶς ἔξειν τὴν σελήνην, προσγειότε-
ρον δὲ τὸν ταύτης εἶναι πόλον, καὶ πολλῶ τοῦ ἡλια-
κοῦ κατώτερον.

κ'. Οὐ τὰ κατὰ τὴν σελήνην μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ
κατὰ τὸν ἥλιον, τὰς τε κατ' αὐτὸν ἐκλείψεις; καὶ
τοὺς κατ' αὐτάς συνδέσμους, τῶν τε ἄλλων κατ' οὐρανὸν
πλανήτων τὰς παραλλάξεις τε καὶ διαστάσεις, καὶ
τοὺς κατ' αὐτάς πολυειδεῖς σχηματισμοὺς, καὶ
ἀπλῶς ὅσα τῶν κατ' οὐρανὸν ἴσμεν, πρὸς δὲ, καὶ φύ-
σεως λόγους, μεθόδους τε καὶ τέχνας πάσας, κα-
ἀπλῶς, πάντων πᾶσαν γνῶσιν τὴν ἐκ μερικῶν συν-
ηγμένην καταλήψεων, ἐξ αἰσθήσεως καὶ φαντασίας
συνειλόχαμεν διὰ τοῦ νοῦ, καὶ οὐδεμίαν ποτ' ἀνκίη-
θείη πνευματικὴ, φυσικὴ δὲ μᾶλλον, ἢ μηδὲ χωρὶ
τὰ τοῦ πνεύματος.

κα'. Πόθεν ἐμάθομεν περὶ Θεοῦ; πόθεν περὶ τοῦ
κόσμου παντός; πόθεν περὶ ἡμῶν αὐτῶν βέβαιόν τι
καὶ ἀψευδές; Οὐκ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος διδασκαλίας;
αὕτη γὰρ ἡμᾶς ἐδίδαξε Θεὸν εἶναι μόνον τὸν ὄντως
ὄντα, καὶ αἰεὶ ὄντα, καὶ ἀμετάβλητον ὄντα, μήτε
ἐκ μὴ ὄντων τὸ εἶναι λαβόντα, μήτε πρὸς τὸ μὴ ὄν
ἀπιόντα · καὶ τοῦτον τρισυπόστατον εἶναι καὶ παν-
τοδύναμον · ὅς ἐν ἑξ ἡμέραις, λόγῳ, ἐκ μὴ ὄντων
τὰ ὄντα παρήγαγεν · ἄθροοι δὲ μᾶλλον, ὡς ὁ
Μωϋσῆς φησιν, ὑπεστήτατο. « Ἐν ἀρχῇ γὰρ
ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » τοῦτου
λέγοντος ἀκηκόαμεν · οὐ διάκενον πάντως, οὐδ' ἀνευ
πάντη τῶν μεταξὺ πάντων. "Ἰδατι μὲν γὰρ ἀνα-
μιξῆ ἦν ἡ γῆ, κυροφόρον δ' ἐκάτερον, αἶρος τε καὶ
τῶν κατ' εἰδῆς ζώων τε καὶ φυτῶν · ὁ δὲ οὐρανὸς
τῶν διαφόρων φώτων τε καὶ πυρῶν [ἴσ. πυρσῶν] ἐν
οἷς καὶ τὸ σύμπαν ὑφέστηκεν. Οὕτως οὖν ὁ Θεὸς
ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οἶόν
τινα ὕλην πνευδεχῆ, καὶ δυνάμει τὰ πάντα φέρουσαν,
καλῶς πόρρωθεν ἀποβραπίζων τοὺς καθ' ἑαυτὴν
προὔφραστηκέναι τὴν ὕλην κακῶς νομίζοντας.

κβ'. Μετὰ τοῦτο κἀλλεργῶν ὡσπερ, καὶ τ' ἐν κό-

18. Congruentissimum est mirari ac considerare
quomodo ex temporariis cogitationibus perpetuum
in anima insideat decus vel dedecus, opulentia vel
inopia, gloria vel ignominia, uno verbo vel intel-
ligibilis lux vitam præstans æternam, vel intelli-
gibilis suppliciorum caligo.

19. Imaginationi animæ immotans intellectus, et
per eam cum sensibus coiens, mistam congenerat
notionem. Si quis enim sensibus intuetur occiden-
tem solem, et tunc quoque lunam subsequentem e
regione solem versus sita, deinde paulatim digre-
dientem in sequentibus diebus et fulgidius splenden-
tem, donec in oppositum observetur, ac rursus al-
teri parti sensim appropinquantem, et lumen magis
magisque minuentem ac deponentem ubi lucis ini-
tium cepit: istos intuitus mentis adnotans, ut alios
quidem præsensos in imaginationem representans,
alios vero semper præsentibus habens, concipit
ex sensu imaginationeque et intellectu, ex sole
quidem lumen mutuari lunam, sed huius potius
esse terræ propiorum et multo inferiorum solari
polo.

20. Non solum quæ ad lunam spectant, sed etiam
quæ ad solem, et huius eclipses, et conjunctiones
quæ sunt harum causæ, et aliorum cælestium pla-
netarum parallaxes distantiasque ac multiformes
figuras, uno verbo quæcumque cælestium scimus,
et insuper nature rationes legesque et cunctas ar-
tes, ac generatim, universalem scientiam ex parti-
cularibus congestam perceptionibus, ex sensibus et
imaginatione colligimus per intellectum, et nulla-
tenus vocari potest spiritalis, sed potius physica,
quæ non percipit ea quæ sunt spiritus.

21. Qui de Deo, qui de universo mundo, qui de
nobismetipsis didicimus fixum aliquid et certum?
Nunc ex spiritus disciplina? hæc enim nos docuit
Deum esse unum vere existentem, sempiternum,
immutabilem, non ex nihilo egressum, nec ad ni-
hilum abeuntem, eumque esse trium personis et
omnipotentem: qui intra sex dies verbo creaturas
ex nihilo eduxit, vel potius illico, ut ait Moyses,
produxit, hunc enim dicentem audivimus: « In
principio creavit Deus cælum et terram, » hand
vacua profecto nec rebus carentia intermediis. Nam
terra erat aquæ commista, et utraque feta aere et
animalium et plantarum formis, cælum autem va-
riis luminibus ignibusque quibus universum con-
stat. Sic igitur in principio creavit Deus cælum et
terram velut materiam aliquam omnium capacem,
et omnia virtualiter continentem, præcui vane re-
jiciens eos qui materiam prius per seipsam substi-
tuisse insaniant.

22. Postquam omnia e nihilo eduxit, deinde quasi

ornans et concinnans mundum, rebus quæ in ea sunt et decorem ejus conficiunt, suum cuique congruum ordinem intra sex dies distribuit, discernens unumquodque solo mandato, et quasi ex thesauris sepositis recondita in formam educens, ac componens et accommodans convenienter, apprime et eleganter aliud ad aliud, et unumquodque ad universa, et universa ad unumquodque, et immobili terræ, velut cuidam centro sublimissimum circulum, circumponens et intermediarum vinculo sapientissime concatenans mobile semper cælum, ut idem mundus permaneat quietus simul atque motus. Nam cunctis corporibus jugiter ac citissime mobilibus circulatim compositis, immobile corpus necessario medium obtinuit locum, oppositam motui quietem habens ut non cylindri instar transvolvatur universi mundi sphaera.

23. Postquam igitur talem optimus artifex utriusque orbis termino paritus positionem, universum hanc mundum munde, ut ita dicam, fixit atque movit, rebus terminos inter illos interjacentibus dispartitur item cuique congruum. Et superiora primum ordinat ac per sublimes ferri jubet regiones ac summo universi termino scitissime et elegantissime indesinenter circumagi: qualia sunt levissima ac tenuissima corpora quæ subiacentia ad eorum utilitatem transmutant, et quæ sapientissime tanto supereminens corpus medium, ut hujus immodicum fons sufficienter frangere possint ac suspendere, et propriam caloris intemperiem suo retinere loco, et morari quodammodo nimiam summorum terminorum velocitatem, proprio ipsa motu obviam occurrentia, et hos cohibere in loco per adversam conversionem, et præstare nobis utilissimas tempestatum anni vices et temporalium spatiorum mensoras, et sapientibus dare scientiam Dei qui omnia creavit, ordinavitque et exornavit. Quædam igitur in sublimibus superioribusque regionibus vario motu circumagi voluit duplicem ob finem, nempe propter universi decus, et propter multimodam utilitatem. Alia vero deorsum et circa medium collocavit quæ scilicet gravitatem habent, et natura sunt possibilis, et generari ac alterari, disjungi ac conjungi, seu potius mutari pro utilitate possunt; et hæc et alternos eorum ad invicem respectus munde concinnans, ut mundus recte vocari queat rerum universitas.

24. Sic primum aliquid in rerum creatione productum est, et primo successit alterum, et huic rursus aliud, et ita deinceps, et post omnia homo. Quem tanto Deus honore ac tanta dignatus est providentia, ut totum hunc sensibilem mundum ante illum fecerit, et cælorum regnum statim a constitutione mundi fuerit ei præparatum, et consilium de ipso præhabuit, et Dei manu et ad Dei imaginem sit formatus, et ex materia ista sensibilique mundo non totum, ut cætera animalia, sed solum corpus, animam vero ex supermundialibus, seu potius ab ipso Deo per spiraculum ineffabile et

σμον ἐπισκοπῶν, ὅ τε πάντα ἐκ μὴ ὄντων παραγαγόν, τὴν οἰκείαν ἐκάστῳ καὶ κατάλληλον τάξιν τῶν προσόντων αὐτῷ, καὶ συμπληρούντων τὸν αὐτοῦ κόσμον, ἐν ἕξ ἡμέραις διένειμε, διακρίνων ἕκαστον προστέγγματι μόνῳ, καὶ καθάπερ ἐκ θησαυρῶν ἀποθέτων ἐξάγων εἰς εἶδος τὰ ἐντεθέντα, διατιθεὶς τε καὶ συντιθεὶς ἐναρμονίως, ἄκρως, καὶ προσφυῶς ἄλλο πρὸς ἄλλο τούτων, ἕκαστόν τε πρὸς πάντα, καὶ πρὸς ἕκαστον ἅπαντα, καὶ τῇ μὲν ἀκινήτῳ γῆι καθάπερ τινὶ κέντρῳ, περιτιθεὶς ἀνωτάτω κύκλῳ, καὶ συνδῶν πανσόφως διὰ τῶν μέσων τὸν ἀεικίνητον οὐρανόν· ἔν' ὁ αὐτὸς διαμένη κόσμος ἐστὼς ὁμοῦ καὶ κινούμενος. Πάντη γὰρ κύκλῳ τῶν ἀεικινήτων καὶ ταχυκινήτων ἄγαν σωματίων περιτιθέντων, τὸ ἀκίνητον ἐξ ἀνάγκης τὴν μέσῃν ἔλαχε χώραν, ἀντίρροπον τῇ κινήσει τὴν στάσιν ἔχον, ὡς μὴ μεταχωρεῖν κυλίνδρου δίκην τὴν παγκόσμιον σφαῖραν.

κα'. Τοιαύτην τοίνυν ὁ ἀριστοτέχνης, τῶν τοῦ παντὸς περάτων ἑκατέρῳ νεῖμας τὴν θέσιν, τὸν σύμπαντα τοῦτον εὐκόσμως, ὡς εἶπειν, κόσμον, καὶ ἐπηξέ καὶ ἐκίνησε· τῶν δὲ μεταξὺ τῶν περάτων τούτων, διανέμει πάλιν τὸ προστέγγον ἐκάστῳ. Καὶ τὰ μὲν ἄνω τάττει, καὶ μεταωροπολεῖν ἐπιτάττει, καὶ συμπεριπολεῖν τῇ ἀνωτάτῳ τοῦ παντὸς ὄρω, συνετώως καὶ κοσμίως εὖ μάλα τὸν αἰεὶ χρόνον· ὅσα κοῦφα καὶ δραστηκῶς, καὶ μετασκευαστικῶς πρὸς τὸ χρησίμῳ τῶν ὑποκειμένων ἐστὶ. Τοσούτον ὑπερανεστηκότα τοῦ μέσου συνετῶς ἄγαν, ὡς καὶ τὴν ἐν τούτῳ τοῦ φύχου ἀμετρίαν ἀποχρώντως θραύειν ἔχειν περιημμένα, καὶ τὴν οἰκείαν τῆς θερμότητος ἀμετρίαν ἐπὶ χώρας κατέχειν· ἐπέχειν δὲ πως καὶ τὴν ἀμετρίαν τῆς φορᾶς τῶν ἀνωτάτῳ περάτων, ἀντιστροφῶς ἰδίως αὐτὰ κινούμενα, καὶ κατέχειν ἐπὶ χώρας κάκεινα διὰ τῆς ἀντιστροφῆς περιστροφῆς, ἡμῖν τε παρέχειν ἐνιαυσιαῖον πολυωφελεῖς διαφορὰς ὥρων, χρονικῶν τε διαστημάτων μέτρα, καὶ τοῦ κτίσαντος καὶ τάξαντος καὶ κοσμήσαντος Θεοῦ τοῖς συνεισὶ γνώσειν. Τὰ μὲν οὖν ἐν μετώρῳ καὶ ἀνωτέρῳ πολυστροφῶς οὕτω περιχορεύειν διττῶς ἀφῆκε, κάλλους τε παγκοσμίου χάριν, καὶ ὠφελείας πολυειδοῦς· τὰ δ' ἄλλα κάτω καὶ περὶ τὸ μέσον ἔθηκεν, ὅσα βάρους ἔχει καὶ παθητὰ τὴν φύσιν ἐστὶ, γίνεσθαι τε καὶ μεταγίνεσθαι πέφυκε, διακρινόμενά τε καὶ συγκρινόμενα, καὶ πάσχοντα μᾶλλον μεταβάλλειν πρὸς εὐχρηστικότητα, κατὰ κόσμον ὑποτιθεὶς καὶ ταῦτα καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα λόγον, ἐν' ἐτόμως ἔχη καλεῖσθαι κόσμος τὸ πᾶν.

καδ'. Οὕτω δὲ πρῶτόν τι τῶν ὄντων ἐν τῇ κτίσει παρήχθη, καὶ μετὰ τὸ πρῶτον ἕτερον· καὶ μετ' αὐτὸ πάλιν ἄλλο, καὶ ἐφεξῆς, καὶ μετὰ πάντα ὁ ἄνθρωπος. Ὅς τιμῆς τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ προμηθείας τοσαύτης ἠξίωται, ὡς καὶ τὸν αἰσθητὸν τοῦτον ἅπαντα κόσμον πρὸ αὐτοῦ γενέσθαι δι' αὐτόν. Καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, εὐθὺς ἀπὸ καταδολῆς κόσμου δι' αὐτόν ἐτοιμασθῆναι, πρὸ αὐτοῦ, καὶ βουλήν περὶ αὐτοῦ προηγήσασθαι, καὶ χειρὶ Θεοῦ, καὶ κατ' εἰκόνα πλασθῆναι Θεοῦ, καὶ μὴ τὸ πᾶν σκεῖν ἐκ τῆς ὕλης ταύτης καὶ τοῦ κατ' αἰσθησὶν κόσμου, καθάπερ τ' ὅλα τῶν ζώων· ἀλλὰ τὸ σῶμα

μόνον τὴν δὲ ψυχὴν, ἐκ τῶν ὑπερκοσμίων, μᾶλλον δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δι' ἐμφυσήματος ἀπορρήτου, ὡς μέγα τι καὶ θαυμαστὸν, καὶ τοῦ παντός ὑπερέχον, καὶ τὸ πᾶν ἐποπτεύον, καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπιστατοῦν, καὶ Θεοῦ γνωστικὸν ἅμα καὶ δεκτικὸν, καὶ δεικτικὸν παντός μᾶλλον τῆς ὑπερανθρωπισμένης τοῦ νεκρίτου μεγαλειότητος ἀποτέλεσμα, καὶ μὴ εἶναι Θεοῦ δεκτικὸν δι' ἀγῶνος καὶ χάριτος, ἀλλὰ καὶ δυνατὸν ἐνωθῆναι τούτῳ κατὰ μίαν ὑπόστασιν.

κβ'. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν οἷς ἐστὶν ἡ ἀληθὴς σοφία καὶ ἡ σωτήριος γνῶσις ἢ τῆς ἄνω μακαριότητος πρόξενος. Τίς δ' Εὐκλείδης; τίς Μαρῖνος; τίς Πτολεμαῖος συνιδεῖν ἡδυνήθη; τίνες Ἐμπεδοκλεῖς, καὶ Σωκράται, καὶ Ἀριστοτέλεις, καὶ Πλάτωνες, λογικαῖς μεθόδοις, ἢ μαθηματικαῖς ἀποδείξεσι; μᾶλλον δὲ ποῖα αἰσθησις ἀντελάβετο τῶν τοιούτων; ποῖος ἐπέβαλε νοῦς; εἰ δὲ ἐκείνοις τοῖς φύσει φιλοσοφοῦσι, καὶ τοῖς κατ' ἐκείνους, χαμαιζήλος ἔδοξεν ἡ κατὰ πνεῦμα σοφία, κἀντεῦθεν τὸ καθ' ὑπερθαλήν ὑπερέχον αὐτῆς παρίσταται· σχεδὸν γάρ, ὡς τὰ ἄλογα τῶν ζώων, πρὸς τὴν ἐκείνων σοφίαν ἔχουσιν (εἰ δὲ βούλει, καθ' ἅπερ τὰ παιδάκια, οἷς κρείττονες δόξαιεν ἂν οἱ μετὰ χεῖρας πλακοῦντες τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος), ἢ καὶ τοῖς [ἴσ. τῶν] ἐκείνοις ἔγνωσμένων ἀπάντων· οὕτως ἔχουσιν οὗτοι πρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ ὑπερανθρωπισμένην σοφίαν καὶ διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος.

κγ'. Οὐ μόνον δὲ τὸ γινώσκειν κατὰ τὸ ἐγχοροῦν ἐν ἀληθείᾳ Θεόν, ἀσυγκρίτως κρείττον τῆς καθ' Ἑλλήνας φιλοσοφίας ἐστίν, ἀλλὰ καὶ μόνον τὸ εἰδέναι τίνα τόπον ἔχει ὁ ἄνθρωπος παρὰ τῆ Θεῶ, πᾶσαν ὑπερβαίνει τὴν κατ' ἐκείνους σοφίαν· μόνος γὰρ ἀπάντων ἐπιγείων τε καὶ οὐρανίων ἐκτίσθη κατ' εἰκόνα τοῦ πλάσαντος, ὡς πρὸς ἐκείνον ὄρητι, καὶ αὐτὸν ἀγαπῶν, κακείνου μόνου μύστης καὶ προσκυνητῆς εἶη, καὶ τῆ πρὸς αὐτὸν πίστει καὶ νεύσει καὶ διαθέσει, τὴν οἰκίαν καλλονὴν συντηροῖη, πάντα δὲ τ' ἄλλα ὅσα γῆ καὶ οὐρανόθεν ἔδει φέρει, κατ' ἴκτερα ἑαυτοῦ εἰδείη, καὶ νοῦ παντάπασιν ἄμοιρα. Ὅπερ οὐ καθ' Ἑλλήνας σοφοὶ μετὰ πικρῶν συνιδεῖν δυνηθέντες, ἠτίμωσαν τὴν καθ' ἡμᾶς φύσιν, ἡσέθησαν εἰς Θεόν, ἐσεύχθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῆ κτίσει παρ' τὸν κτίσαντα, τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ἀναισθητοῖς ἄστρασι νοῦν περιθέοντες, καὶ τούτων ἐκάστην τοῦ κατὰ σῶμα μεγέθους ἀνάλογον ἐν δυνάμει καὶ ἀξιωματι· καὶ ταῦτα ἀθλίως σεβόμενοι, καὶ Θεοῦς μείζονες τε καὶ ἐλάττους προσαγορεύσαντες, τὴν κυριότητα τοῦ παντός ἐπέτρυσαν. Ἄρ' οὐκ ἐκ τῶν αἰσθητῶν οὗτοι, καὶ τῆς κατὰ ταῦτα φιλοσοφίας, αἰσχυρῆς καὶ ἀδοξίας, καὶ πενίαν ἐσχάτην ταῖς οἰκείαις ψυχαῖς προσετίρυσαντο, καὶ νοητὸν ὄντως καὶ κολαστήριον σκότος;

κδ'. Τὸ κατ' εἰκόνα γεγονότας ἡμᾶς αὐτοῦ εἰδέναι τοῦ κτίσαντος, οὐδὲ τὴν νοητὸν κόσμον θεωροῦν συγχωρεῖ. Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα τοῦτο, οὐχ ἡ τοῦ σώματος ἔχει θέσις, ἀλλ' ἡ τοῦ νοῦ πάντως φύσις, οὐ μὴδὲν κατὰ φύσιν κρείττον. εἰ γὰρ ἦν τι κρείττον, ἐν ἐκείνῳ ἂν ὑπῆρχε τὸ κατ' εἰκόνα. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἐν ἡμῖν κρείττον ὁ νοῦς, τοῦτο δὲ εἰ καὶ κατ' εἰκόνα θεῖαν, ἐκτίσθη δ' οὖν ὁμοῦς ὑπὸ Θεοῦ· τί ποτ' ἄρα δυσχερὲς συνιδεῖν, μᾶλλον δὲ, πῶς οὐκ ἀτόθην κατὰ

A admodum mirabile, universum supereminens, omnia perscrutans, cunctis præsiciens, Dei cognoscendi simul ac recipiendi capax, et magis quam cætera opera manifestans superexcellens artificis magnificentiam, atque non solummodo Deum recipere virtute ac gratia, sed et uniri cum eo valens in una persona.

25. Hæc et hujusmodi sunt in quibus vera est sapientia et salutaris scientia summam procurans beatitudinem. Quis autem Euclides, quis Marinus, quis Ptolemæus eadem scire potuit? Quinam Empedocles, et Socrate, et Aristoteles, et Platones logica methodo aut mathematicis demonstrationibus, vel potius quis sensus talia percepit, quis Intellectus penetravit? Si autem illis naturæ philosophis eorumque discipulis terrena visa est spiritualis sapientia, ac proinde supereminens ejus excellentia: nos enim intuitu suæ sapientiæ fere habent ut animalia ratione destituta, vel si mavis, ut parvulos quibus meliores in manibus videantur placere quam regia diademata vel omnia ipsis nota. Ita sese illi habent erga veram et superexcellens sapientiam et doctrinam Spiritus.

26. Non solum cognoscere pro viribus in veritate Deum, longe multoque melius ethnica philosophia est, sed etiam scire duntaxat quem locum habeat homo coram Deo, omnem antecedit gentium sapientiam. Solus enim omnium terrestrium ac cælestium creatus est ad imaginem Creatoris, ut ad eum intueatur, eumque diligat, et ejus solius mystes et adorator sit, et fide ac pietate in eum affectus suam servaret pulchritudinem, et cætera omnia quæcumque terra et cælum hoc ferunt, inferiora seipso putaret et intelligentia prorsus destituta. Quod ethnici philosophi minime scire valentes, nostram dedecoraverunt naturam, Deum inhonoraverunt, et coluerunt veneratique sunt creaturam potius quam Creatorem, sensitivis rebus et inanimatis sideribus intelligentiam tribuentes quæ in singulis respondentem corporis magnitudini virtutem et dignitatem haberet, et ista misere reveriti, et deos majores ac minores confessi, deitatem omnibus concesserunt. Nonne igitur illi ex sensibilibus et ex sua de his philosophia, dedecus ignominiamque et extremam miseriam suis animis inusserunt, et spirituales vere ac pœnales tenebras?

27. Quod sciamus nosmet ad imaginem Creatoris esse factos, non ideo mundum intelligibilem deficere licet. Nam hanc imaginem, non corporis constitutio, sed natura plane habet intellectus, quo nihil naturalium melius est. Si quid enim esset melius, in illo non esset Dei imago. Quia vero quod est in nobis melius, intellectus est, hic autem, licet ad imaginem sit divinum, creatus est tamen a Deo, num igitur conceptu difficile est, vel potius nonno

eo ipso patet hanc esse factorem nostræ intelligentiæ, et omnium intellectualium auctorem? Conservi igitur nobis sunt omnes spiritus ad imaginem Creatoris facti, etiamsi nobis sint excellentiores, quia sunt extra corpora, et increate prorsus et increate nature propiores. Vel potius, qui inter illos suam servaverunt ordinem, et illud ad quod facti sunt amant, licet nobis conservi, sunt tamen honorabiles, et dignitate nobis multo superiores. Qui vero suum non servaverunt ordinem, sed rebellati illud rejecerunt ad quod creati erant, ab appropinquantibus Deo recesserunt quam longissime, et honore suo exciderunt. Et si etiam nos simul trahere in lapsum aggrediuntur, non inutiles tantum sunt atque viles, sed et Deo infensi et generi humano perniciosi et inimicissimi.

28. Sed physiologi et astronomi, cum, licet omnia sibi nota gloriantes, nihil præfatorum ex philosophia intelligere possent, principem spiritualium tenebrarum et cunctas potestates eo duce rebellatas, non superiores tantum seipsis, sed et deos vocaverunt, et coluerunt templis, et obtulerunt eis victimas, et se subjecerunt altissimis eorum oraculis, in quibus merito plerumque illusi sunt a sacerdotibus non sacris, lustrationibusque contaminantibus et scelestissimam inspirantibus superbiam, atque prophetis ac prophetissis ab ipsa veritate quam longissime remonentibus.

29. Non solum in eo quod homo Deum sciat et seipsum suamque cognoscat ordinem (quod apud Christianos sciunt etiam qui dicuntur idiotæ), scientia adest sublimior physiologia et astronomia et omni de his philosophia, sed etiam nosse intellectus nostri imbecillitatem, et huic mederi quærere, est incomparabiliter multo satius quam scire et perscrutari siderum magnitudinem et naturarum rationes, origines inferiorum et circuitus superiorum, conversiones et ortus, stationes et retrogressus, discessus et congressus, et generatim omnes eorum motus varios et multiformes habitus. Sciens enim suam infirmitatem, reperit qua ineat ad salutem, et accedat ad lumen scientiæ, et accipiat sapientiam veram nec cum hoc sæculo dissolvendam.

30. Quælibet rationalis intellectualisque natura, sive angelicam dixeris sive humanam, essentialiter habet vitam, per quam remanet existentia immortalis ac corruptionis incapax. At quæ nobis inest intellectualis et rationalis natura, non solum habet essentialiter vitam, sed et operationem. Vivificat enim conjunctum corpus, unde hujus dicitur vita. Hæc porro vita dicitur relative ad aliud, et ea est operatio. Quod enim est ad aliud, dici nequit subsistere in seipso. Angelorum vero intellectualis natura non sic ut operationem habet vitam: non enim conjunctum accepit a Deo de terra corpus, ad quod vivificam acciperet virtutem. Capax tamen et ipsa est contrariorum, bonitatis scilicet ac mali-

A θηλον, ὡς ὁ ποιητὴς τοῦ καθ' ἡμᾶς νοεροῦ, ἐκαίνοσ καὶ παντὸς νοεροῦ ποιητὴς ἐστὶ; Σύνδουλός οὐκοῦν ἡμῶν πᾶσα νοερά φύσις, καὶ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος· εἰ καὶ ἡμῶν τιμιώτεροι, ὡς σωματῶν ὄντες ἐκτελεῖ, καὶ τῆ ἀσωμάτῳ παντάπασι καὶ ἀκτίστῳ φύσει μᾶλλον ἐγγίζοντες· μᾶλλον δὲ, οἱ μὲν φυλάξαντες τοῦτων τὴν ἐαυτῶν τάξιν, καὶ τὸ πρὸς ὃ γέγονται στέργοντες, εἰ καὶ ἀμύθουλοι, ἀλλ' ἡμῶν τίμιοι, καὶ ἡμῶν τῆ τάξει πολλῶ τιμιώτεροι. Οἱ δὲ μὴ φυλάξαντες τὴν ἐαυτῶν τάξιν, ἀλλ' ἀποστατήσαντες, καὶ τὸ πρὸς ὃ γέγονασιν, ἀθετήσαντες, τῶν ἐγγιζόντων Θεῷ γεγονότες ὡς πορρωτάτω, καὶ τῆς τιμῆς ἐκπεπτώκασιν. Εἰ δὲ καὶ ἡμᾶς συνεπισπῆν ἐπιχειροῦσι πρὸς ἐκπτώσιν, οὐκ ἀχρεῖοι καὶ ἀτιμοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντίθεοι, καὶ ἡμῶν τῷ γένει λυμαντικοὶ καὶ πολεμιώτατοι.

B κη'. Ἄλλ' οἱ φυσιολόγοι τε καὶ ἀστροθεάμονες, καὶ τὰ πάντα εἰδέναι καυχόμενοι, μηδὲν τῶν προειρημένων ἐκ τῆς φιλοσοφίας συνιδεῖν θνηθέντες, καὶ τὸν ἄρχοντα τοῦ νοητοῦ σκότους, καὶ τὰς ὑπ' αὐτὸν ἀποστατικὰς δυνάμεις πάσας, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεοῦς ὀνόμασαν, καὶ ναοὺς ἐτίμησαν, καὶ θυσίας αὐτοῖς προσήνεγκαν, καὶ ἑαυτοῦς ὑπέταξαν τοῖς πανωλέθροις ἐκείνων θεσπίσμασιν, ὑφ' ὧν ἐνεπαίχθησαν εἰκότως ἐπὶ πολὺ, δι' ἱερῶν ἀνιέρων, καὶ καθαρμῶν μολυνόντων, καὶ πρυστιθέντων τὴν ἐξάριστον οἴησιν, καὶ προφητῶν καὶ προφητιῶν, τῆς ὄντως ἀληθείας ἀποθουκολούτων ὡς πορρωτάτα.

C κθ'. Οὐ τὸ εἰδέναι μόνον Θεὸν, οὐδὲ τὸ γινώσκειν τὸν ἄνθρωπον ἑαυτὸν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ τάξιν (ἃ καὶ οὐκ νομιζομένοις ἰδιώταις, Χριστιανοῖς οὐσι πρόσκειται μόνον), ὑψηλότερα γινώσις ἐστὶ φυσιολογίας καὶ ἀστρολογίας, καὶ πάσης τῆς περὶ αὐτὰς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τὸ εἰδέναι τὸν καθ' ἡμᾶς νοῦν τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν, καὶ ταύτην ἰάσασθαι ζητεῖν, πολλῶ κρεῖττον ἀσυγκρίτως ἢ εἶη τοῦ εἰδέναι καὶ διερευνῆν ἄστρον μεγέθη, καὶ φύσεων λόγους, γενέσεις τε τῶν κάτω, καὶ περιόδους τῶν ἄνω, τροπὰς τε καὶ ἐπιτολάς, στηριγμοὺς καὶ ἀναποδισμοὺς, ἀποστάσεις τε καὶ συναλεύσεις, καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τὴν ἐκ πολυκινησίας ἐκεῖ πολυειδεστάτην σχέσιν. Ὁ γὰρ γινὼς τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν νοῦς, εὗρεν ὅθεν ἂν εἰσέλθῃ πρὸς σωτηρίαν, καὶ ἐγγίσει τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως, καὶ λάθῃ σοφίαν ἀληθῆ, καὶ τῷ αἰῶνι τούτῳ μὴ συ-

D καταλυομένην.

κ'. Πᾶσα λογικὴ καὶ νοερά φύσις, εἴτ' ἀγγελικὴν εἴποι τις, εἴτ' ἀνθρωπίνην, οὐσίαν ἔχει ζωὴν, δι' ἣν καὶ διαμένει ἐπίσης καθ'. Ὑπαρξίν ἀθάνατος, διαφθορᾶν οὐκ ἐπιδεχομένη. Ἄλλ' ἡ μὲν ἐν ἡμῶν νοερά καὶ λογικὴ φύσις οὐ μόνον οὐσίαν ἔχει τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ζωοποιεῖ γὰρ τὸ συνημμένον σῶμα· δι' ὃ καὶ τοῦτου λέγεται ζωὴ. Πρὸς ἕτερον ἡ ζωὴ λέγεται, καὶ ἐνέργειά ἐστὶν αὐτῆς. Πρὸς γὰρ ἕτερον, οὐδέποτε ἂν λέγοιτο οὐσία καθ' αὐτήν. Ἡ δὲ τῶν ἀγγέλων νοερά φύσις, οὐχὶ καὶ ἐνέργειαν τοιαύτην ἔχει τὴν ζωὴν· οὐ γὰρ συνημμένον ἔλαθεν ἐκ γῆς παρὰ Θεοῦ σῶμα, ἵνα καὶ ζωοποιὸν λάθῃ πρὸς τοῦτο δύναμιν. Δεκτικὴ μέντοι καὶ αὐτὴ τῶν ἐναντίων ἐστὶ, κακίας δηλονότι καὶ ἀγαθότητος. Καὶ

τούτο παριστάνει οί ποιηταί τῶν ἀγγέλων. ἔκπτωσιν ὑποστάντες δια τήν ἔκπτωσιν· σύνθεσιν πρὸς τολυγροῦν εἶσι καὶ οἱ ἄγγελοι, ἐκ τοῦ τῆς καθ' ἑαυτοὺς οὐσίας, καὶ μιᾶς τῶν ἐναντίων ποιότητων, ἀρετῆς, φημί, καὶ πονηρίας. Ὅθεν δείκνυται [ἴσ. δείκνυται], μὴδ' οὗτοι οὐσίαν ἔχοντες τὴν ἀγαθότητα.

λα'. Ἡ τῶν ἀλόγων ζῶων ἐκάστου ψυχῆ, ζωὴ ἐστὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἐμφύχου σώματος, καὶ οὐκ οὐσίαν, ἀλλ' ἐνέργειαν ἔχει ταῦτα τὴν ζωὴν, ὡς πρὸς ἕτερον οὐσίαν, ἀλλ' οὐ καθ' αὐτήν. Αὕτη γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἔχουσα ὁράται, ὅτι μὴ τὰ ἐνεργούμενα διὰ τοῦ σώματος, δι' ὃ καὶ λυομένη τούτῳ, συνδιαλύσθαι ἀνίγκη· θνητὴ γὰρ ἐστὶ τοῦ σώματος οὐχ ἤττον, ἐπεὶ πᾶν ὅπερ ἐστὶ, πρὸς τὸ θνητὸν ἐστὶ τε καὶ λέγεται· δι' ὃ καὶ θανόντι συναποθνήσκει.

λβ'. Ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐκάστου ψυχῆ, ἐστὶ μὲν καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἐμφύχου σώματος ζωὴ, καὶ ζωοποιὸν ἔχει τὴν ἐνέργειαν πρὸς ἕτερον, ὁρωμένην πρὸς αὐτὸ, δηλαδὴ τὸ παρ' αὐτῆς ζωοποιούμενον. Ἀλλ' οὐ μόνον ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ οὐσίαν ἔχει τὴν ζωὴν ὡς ζῶσα καθ' αὐτήν. Ἐχουσα γὰρ ὁράται τὴν λογικὴν καὶ νοερὰν ζωὴν, φανερώς ἕτεραν οὐσίαν παρὰ τὴν τοῦ σώματος, καὶ τῶν, ὅσα διὰ τοῦ σώματος· δι' ὃ καὶ λυομένου τοῦ σώματος, αὕτη οὐ συνδιαλύεται. Πρὸς δὲ τὸ [ἴσ. τῷ] μὴ συνδιαλύεσθαι, καὶ ἀθάνατος διαμένει, ὡς μὴ πρὸς ἕτερον ὁρωμένην, ἀλλ' οὐσίαν ἔχουσα τὴν καθ' αὐτὴν ζωὴν.

λγ'. Ἡ λογικὴ καὶ νοερὰ ψυχὴ οὐσίαν μὲν ἔχει τὴν ζωὴν, ἀλλὰ δεκτικὴν τῶν ἐναντίων, κακίας δηλονότι καὶ ἀγαθότητος. Ὅθεν δείκνυται μὴ οὐσίαν ἔχουσα τὴν ἀγαθότητα, ὡς περ οὐδὲ τὴν κακίαν, ἀλλ' οἷόν τινα ποιότητα, καθ' ἑκατέραν, ὅπως παρή [ἴσ. παρή], διατιθεμένη. Πάρεστι δὲ οὐ τοπικῶς· ἀλλ' ἡνίκα ἂν ἡ νοερὰ ψυχὴ, τὸ αὐτεξούσιον λαβοῦσα παρὰ τοῦ κτίσαντος, νεύσῃ πρὸς αὐτήν, καὶ ζῆν ἐθελήσῃ κατ' αὐτήν· δι' ὃ καὶ σύνθετός ἐστὶ πρὸς τὴν λογικὴν καὶ νοερὰν ψυχὴν, οὐκ ἐκ τῆς ἀνωτέρω εἰρημένης ἐνεργείας. Αὕτη γὰρ πρὸς ἕτερον οὐσία, σύνθεσιν ἐμποιεῖν οὐ πέφυκεν· ἀλλ' ἐκ τῆς κατ' αὐτὴν οὐσίας, καὶ μιᾶς ἡστινοσοῦν τῶν εἰρημένων ἐναντίων ποιότητων, ἀρετῆς τε, φημί, καὶ πονηρίας (*).

λδ'. Ὁ ἀνωτάτω νοῦς, τὸ ἄκρον ἀγαθόν, ἡ ὑπέρ-ζωος καὶ ὑπέρθεος φύσις, πάντα τε καὶ πάντως ἀνεπίδεκτος οὐσιαστικῶν ἐναντίων, φανερώς οὐ ποιότητα, ἀλλ' οὐσίαν ἔχει τὴν ἀγαθότητα· δι' ὃ καὶ πᾶν ὅπερ ἂν ἐννοήσῃ τις ἀγαθόν, ἐν ἐκείνῳ ἐστὶ. Μᾶλλον δὲ ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ὑπὲρ ἐκεῖνός ἐστι. Καὶ πᾶν ὅπερ ἐν ἐκείνῳ τις ἐννοήσῃ, ἀγαθόν ἐστὶ, μᾶλλον δὲ ἀγαθότης, καὶ ὑπεράγαθος ἀγαθότης ἐστὶ. Καὶ ἡ ζωὴ ἐν αὐτῷ ἐστὶ, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστὶν ἡ ζωὴ· ἀγαθόν γὰρ ἡ ζωὴ, καὶ ἀγαθότης ἐν αὐτῷ ἡ ζωὴ. Καὶ ἡ σοφία ἐν αὐτῷ ἐστὶ, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστὶν ἡ σοφία [ἐν ἀλλ. οὐσία], καὶ ἡ αἰδιότης, καὶ μακαριότης, καὶ ἀπλῶς ἅπαν ὃ τις ἂν ἐννοήσῃ ἀγαθόν. Καὶ οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ διαφορά ζωῆς, καὶ σοφίας, καὶ ἀγαθότητος, καὶ τῶν τοιούτων. Πάντα γὰρ ἡ ἀγαθότης ἐκεῖνη

* II Petr. 1, 19. ** Psal. 1, 5, 25.

A tūc : quod testantur angeli nequam, ob elationem delapsi. Sunt igitur ipsimet angeli quodammodo compositi, nempe ex sua substantia, et ex una contrariarum qualitatū; virtutis, inquam, et pravitatis. Unde liquet eos non essentialē habere bonitatem.

31. Irrationalium animalium uniuscujusque anima est vita corporis ab ea animati : at vita hæc non est ejus essentia, sed operatio. Illa enim nihil aliud habere videtur quam corporis operationes : unde hoc percipiente ipsa necessario simul dissolvitur; mortalis enim est haud secus ac corpus, quia quidquid est, refertur ad mortale, cui proinde morienti commoritur.

B 32. Hominum cujusque anima est quidem vel corporis a se animati vita, et vivificam habet operationem, relatam ad aliud, scilicet ad quod ab ipsa vivificatur. At non solum ut operationem, sed ut essentiam quoque habet vitam, quatenus in seipsa vivens. Nam patet in ea rationalis et intellectualis vita, quæ evidenter alia est quam vita corporis et quæcumque per corpus fiunt : unde, cum dissolvitur corpus, ipsa non dissolvitur, nec solum non commoritur, sed et immortalis permanet, utpote non relatam ad aliud, sed essentialē habens in seipsa vitam.

33. Rationalis et intellectualis anima essentialē quidem habet vitam, sed capacem contrariorum, mali scilicet ac boni. Unde liquet non essentialē ei esse bonitatem, sicut nec pravitatem, has vero esse velut quasdam qualitates, quarum alterutra illam, ubi adest, afficit. Adest autem non localiter, sed quando intellectualis anima, quæ libertatem a Creatore accepit, ad se incurvatur, et suo vivere vult arbitrio : quapropter est quodammodo composita rationalis et intellectualis anima, non ex supradicta quidem operatione, quæ, cum sit ad aliud, in compositionem venire nequit, sed ex suæ essentia et ex alterutra præfatorum contrariorum, virtutis, inquam, et nequitia.

34. Supremus intellectus, summum bonum, vividissima atque diviniissima natura, cum sit contrariorum omnino et penitus incapax, evidenter non ut qualitatem, sed ut substantiam habet vitam. Unde quidquid excogitari potest bonum, in illo est, vel potius illo id est et supra id est. Et quidquid in eo excogitari potest, bonum est, seu potius ipsa bonitas, et superexcellens bonitas. Et vita in eo est, seu potius ipse est vita : nam bonum est vita, et bonitas in eo est vita. Et sapientia in eo est, seu potius ipse est sapientia : nam bonum est sapientia, et bonitas in eo est sapientia, et æternitas, et beatitudo, et generatim quidquid excogitari potest bonum. Et nil in eo differunt vita, et sapientia, et bonitas, et alia hujusmodi. Omnia enim bonitas illa collective, unite ac ditissime com-

* Εως ἴδὲ εἶσι τὰ φυσικά· ἀπ' ἐνεργείας δὲ τὰ θεολογικά κεφάλαια.

prehendit, et intelligitur vocaturque omnium complexio bonorum. Et simul et verissime continet quodcumque excogitari ac dici potest de ipsa bonum. Nec id tantum illa est quidquid vere cogitatur ab ipsis theologis quibus animus inest Dei sagacissimus et lingua spiritu instincta; sed, utpote ineffabilis et incomprehensibilis, supra illud est, nec ab unitate ac supernaturali simplicitate deficit, sed una est et superexcellens bonitas. Sic enim duntaxat intelligitur et vocatur, et sic ex solis competentibus creationi operationibus opifex et Dominus creationis cognoscitur aut ostenditur, tanquam scilicet optima et superexcellens bonitas, essentiam habens bonitatem. Quapropter contrarium sibi nihil prorsus unquam capere potest: nulla enim essentia contrarium sibi quid patitur.

35. Optima illa et superexcellens bonitas est etiam fons bonitatis. Namque id est bonum, et bonorum summum, nec deesse potest perfecte bonitati. Quia autem intellectus est perfecta et perfectissima bonitas, quid melius ex ea velut ex fonte manaret, quam verbum? et quidem non simile verbi quod nos proferimus, hoc enim non est intellectus, sed corporis intellectu moti; nec simile verbi quod nos intus componimus, hoc enim vocem quasi typis in nobis efformat; nec simile verbi quod nos cogitamus, licet sine voce sit ac motibus omnino incorporeis excitatum; hoc enim est nobis posterius, et requirit intervalla et non pauca temporum spatia, discursu procedens et ex principio imperfecto ad perfectum progrediens consecutarium; sed simile verbi naturaliter, ex quo nos creator ad suam fecit imaginem, intellectui nostro insiti, nempe immanentis semper huic cognitionis. Quæ maxime est in supremo intellectu perfectæ ac perfectissimæ bonitatis, apud quam omnia minime sunt imperfecta, excepto quod ab ea sint, sed sunt indiscriminatum quidquid ipsa est. Itaque Filius supremum Verbum est et a nobis vocatur, ut sciamus eum esse perfectum, in perfecta et propria persona, quia ex Patre est, et nihil a paterna substantia differt, sed est indiscriminatum idem ac ipse, non tamen persona, quæ docet ab eo divine genitum esse Verbum.

36. Bonitas ex bonitate intellectuali tanquam ex fonte per generationem manans, cum Verbum sit, verbum autem sine Spiritu nemo intellectum habens concipere possit, ideo et Spiritum sanctum Deus Dei Verbum habet secum ex Patre procedentem: spiritum porro non similem spiritus comitantis verbum nostris labiis prolatum, nec similem spiritus vel incorporalis conjuncti verbo quod intus componimus aut quod cogitamus, nam iste etiam est conatus quidam intellectus cum verbo nostro collaborans temporaliter, iisdemque indigens intervallis, et ex imperfecto ad perfectum progrediens.

Α συνειλημμένως, καὶ ἐνιαύως, καὶ ἀπλουστάτως συμπεριβάλλει· καὶ ἐκ πάντων νοεῖται καὶ καλεῖται τῶν ἀγαθῶν. Καὶ ἐν καὶ ἀληθές ἐστιν, ὅπερ ἂν τις ἐννοήσῃ καὶ εἴπῃ περὶ αὐτῆς ἀγαθόν. Ἐκείνη δὲ οὐ τοῦτό ἐστι μόνον, ὅπερ ἀληθῶς νοεῖται, καὶ παρ' αὐτῶν τῶν θεοσόφων ἡ νοούντων, καὶ πνευματοκινήτων γλώσση θεολογούντων· ἀλλ' ὡς δρόμητός τε καὶ ἀπερινόητος, καὶ ὑπὲρ ταῦτά ἐστι, καὶ τοῦ ἐνιαύου καὶ τῆς ὑπερφυοῦς ἀπλότητος οὐκ ἀπολείπεται· μία οὕσα πανάγαθος καὶ ὑπεράγαθος ἀγαθότης· κατὰ τοῦτο γὰρ μόνον καὶ νοεῖται καὶ καλεῖται, καὶ κατὰ τοῦτο παρὰ μόνων τῶν πρὸς τὴν κτίσιν οἰκείων ἐνεργειῶν ὁ Ποιητῆς καὶ Δεσπότης τῆς κτίσεως [Ἰσ. Λείπει, γνωρίζεται, ἢ, φαίνεται, ἤτοι τοιοῦτο] ὅτι ἐστὶ πανάγαθος, καὶ ὑπεράγαθος ἀγαθότης, οὐσίαν ἔχων τὴν ἀγαθότητα. Δι' αὐτῆς καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν ἐναντιότητος, πάντα τε καὶ πάντως ἐστὶν ἀνεπίδεκτος· οὐδὲ γὰρ οὐδεμίᾳ ἐναντίον οὐσία ἐστίν.

β'. Ἡ πανάγαθος αὐτὴ καὶ ὑπεράγαθος ἀγαθότης, καὶ πηγὴ ἐστὶν ἀγαθότητος. Καὶ τοῦτο γὰρ ἀγαθόν, καὶ ἀγαθῶν τὸ ἀκρότατον· καὶ οὐκ ἦν ἀπειναι τῆς παντελοῦς ἀγαθότητος. Ἐπεὶ δὲ νοῦς ἐστὶν ἡ ὑπερτελής καὶ παντελής ἀγαθότης, τί ποτ' ἂν ἕτερον εἴη τὸ πρὸ αὐτῆς ὡς ἐκ πηγῆς προῖον, ἢ λόγος, καὶ λόγος οὐ κατὰ τὸν ἡμέτερον προφορικὸν λόγον; Οὐ νοῦ γὰρ οὗτος, ἀλλὰ σώματος ἡ κινουμένου· οὐ κατὰ τὸν ἡμέτερον ἐνδιάθετον λόγον· φθόγγον γὰρ οἶονεὶ τύποις κάκεινος ἐν ἡμῖν διατιθέμενος γίνεται· ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὸν ἡμέτερον ἐν διανοίᾳ λόγον, καὶ χωρὶς φθόγγων ἢ, ἐπιθολαῖς ἀσωμάτοις πάντα συμπειραζόμενος· κάκεινος γὰρ μεθ' ἡμᾶς ἐστὶ, καὶ διαλειμμάτων δεῖται, καὶ χρονικῶν οὐκ ὀλίγων διαστημάτων, διεξιδικῶς προῖον, καὶ ἐξ ἀρχῆς ἀτελοῦς, πρὸς τὸ ἐντελές συμπέρασμα προαγόμενος· ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐμφύτως ἡμῖν, ἐξ οὗ γεγόναμεν παρὰ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς κατ' εἰκόνα οἰκείαν, ἐναποκαίμενον τῷ ἡμῶν λόγον, τὴν αἰὲ συνυπάρχουσαν αὐτῷ γνώσιν, ἥτις καὶ μάλιστα ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτω νοῦ τῆς παντελοῦς καὶ ὑπερτελοῦς ἀγαθότητος, παρ' ἧς μηδὲν ἀτελές, πλὴν τοῦ ἐξ αὐτῆς εἶναι, πάντα ἐστὶν ἀπαραλλάκτως ὅσα ἐκείνη. Δι' ὅ καὶ Υἱὸς ὁ ἀνωτάτω Λόγος ἐστὶ τε καὶ παρ' ἡμῶν καλεῖται ἐν' ἐπιγνωμένῳ αὐτὸν ὄντα τέλειον, ἐν ὑποστάσει τελεία τε καὶ ἰδίᾳ, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄντα, καὶ κατὰ μηδὲν λειπόμενον τῆς πατρικῆς οὐσίας, ἀλλ' ἀπαραλλάκτως τὸν αὐτὸν ἐκείνω ὄντα, εἰ καὶ μὴ καθ' ὑπόστασιν, ἢ τὸ ἐξ ἐκείνου γεννητῶς θεοπρεπῶς εἶναι παρίστησι τὸν Λόγον.

γ'. Ἡ ἀγαθότης, ἡ ὡς πηγῆς τῆς νοεράς ἀγαθότητος προῖουσα γεννητῶς, ἐπεὶ λόγος ἐστὶ, λόγον δὲ πνεύματος χωρὶς οὐκ ἂν τις νοῦν ἔχων ἐννοήσῃεν· διὰ τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς Λόγος συμπροῖον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει. Πνεῦμα δὲ, οὐ κατὰ τὸ συνὸν τῷ ἡμετέρῳ διὰ τῶν χειλέων λόγῳ, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὸ συνὸν, εἰ καὶ ἀσωμάτως, τῷ κατ' ἡμᾶς ἐνδιάθετῳ καὶ κατὰ διάνοιαν λόγῳ· κάκεινο γὰρ ὁρμὴ τίς ἐστὶ τοῦ νοῦ, τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ συνδιατεινομένη χρονικῶς, καὶ διαστημάτων δεομένη τῶν αὐτῶν, καὶ ἐξ ἀτελοῦς προῖουσα εἰς τελείωσιν. Ἐκεῖνο δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἀνωτάτω Λόγου, οἶον

τις ἔρω; ἐστὶ ἀπόρρητος τοῦ Γεννήτορος πρὸς σύ-
 τὸν τὸν ἀπορρήτως γεννηθέντα Λόγον· ὃ καὶ αὐτὸς
 ὁ τοῦ Πατρὸς ἐπέραστος λόγος καὶ Υἱὸς χρῆται πρὸς
 τὸν Γεννήτορα· ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχων αὐτὸν
 συμπροελθόντα, καὶ συμφυῶς ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμε-
 νον. Παρ' οὗ Λόγου διὰ σαρκὸς ἐμιλήσαντος ἡμῖν,
 καὶ τὸ ὄνομα τῆς διαφορῆς παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπάρ-
 ξεως ἐδιδάχθημεν τοῦ Πνεύματος· καὶ μὴ τοῦ Πα-
 τρὸς εἶναι τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ. Τὸ Πνεῦμα
 γὰρ, φησὶ, τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπο-
 ρεῦται, ἐν ἡμῖς ἐπιγνώμεν οὐ Λόγον μόνον, ἀλλὰ
 καὶ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐ γεννώμενον, ἀλλ'
 ἐκπορευόμενον, ὃν δὲ τοῦ Υἱοῦ, παρὰ τοῦ Πατρὸς
 τοῦτ' ἔχοντος, ὡς ἀληθείας, καὶ σοφίας, καὶ λόγου
 Πνεῦμα. Λόγος γὰρ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ σοφία, τῷ Γεν-
 νήτορι κατάλληλος, ὃς τῷ Πατρὶ ἐπ' αὐτῷ χαίροντι,
 συχαίρει, κατὰ τὸ παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Σολομῶντος
 εἰρημένον· « Ἐγὼ ἤμην, ἢ συνέχαιρον αὐτῷ. »
 Οὐκ ἔχαιρον, εἶπεν, ἀλλὰ συνέχαιρον· αὕτη γὰρ ἡ
 Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ προαιώνιος χηρὰ, τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιόν ἐστιν, ὡς κοινὸν μὲν αὐτοῖς κατὰ τὴν χρῆσιν
 (δι' ὃ παρ' ἀμφοτέρων καὶ πρὸς τοὺς ἀξίους πέμπε-
 ται)· μόνου δὲ τοῦ Πατρὸς καθ' ὑπαρξιν ὑπάρχον, δι'
 ὃ καὶ παρ' αὐτοῦ μόνου ἐκπορεύεται καθ' ὑπαρξιν.

λζ'. Τοῦτου τοῦ ἀνωτάτω ἔρωτος τὴν εἰκόνα, καὶ ὃ
 κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κτισθεὶς ἡμῶν ἔχει νοῦς, πρὸς
 τὴν παρ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ διγενεῶς ὑπάρχουσαν
 γνῶσιν. Παρ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ τοῦτον ὄντα,
 καὶ συμπρόντα παρ' αὐτοῦ τῷ ἐνδοτάτῳ λόγῳ.
 Καὶ τοῦτου δεῖγμα ἐναργέστατον, καὶ τοῖς μὴ τὰ
 ἐνδοτάτῳ ἑαυτῶν δυναμένοις καθορᾶν, ἢ πρὸς τὸ
 εἰδέναι τῶν ἀνθρώπων ἀκόρεστος ἔφεσις· ἀλλ' ἐν
 ἐκείνῳ τῷ ἀρχετύπῳ· ἐν ἐκείνῃ τῇ παντελείῳ καὶ
 ὑπέρτελει ἀγαθότητι, παρ' ἧς μηδὲν ἀτελές· πλὴν
 τοῦ ἐξ αὐτῆς εἶναι, πάντα ἐστὶν ἀπαραλλάκτως ὁ
 Θεὸς ἔρωσ ὅσα ἐκείνη· δι' ὃ καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ
 Παράκλητος ἄλλος, οὗτος ἐστὶ τε καὶ παρ' ἡμῶν κα-
 λεῖται, ὡς τῷ Λόγῳ συμπαραμαρτῶν· ἐν ἡμῖς
 ἐπιγνώμεν ὄντα τέλειον, ἐν ὑποστάσει τελεία τε καὶ
 ἰδίᾳ, κατὰ μηδὲν καὶ αὐτὸν λειπόμενον τῆς τοῦ Πα-
 τρὸς οὐσίας· ἀλλ' ἀπαραλλάκτως ὄντα τὸν αὐτὸν τῷ
 τε Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, εἰ καὶ μὴ καθ' ὑπόστασιν, ἢ-
 τις ἐκ τοῦ Θεοῦ θεοπρεπῶς ἐκπορευτῶς εἶναι τοῦτον
 παρίστησιν ἡμῖν· καὶ σεφθῶμεν ἕνα Θεὸν ἀληθῆ τε
 καὶ τέλειον, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἀληθιναῖς καὶ
 τελείαις· οὐ τριπλοῦν· ἀπαγε· ἀλλ' ἀπλοῦν. Οὐ
 γὰρ τριπλῆ τις ἐστὶν ἡ ἀγαθότης, οὐδὲ τριάς ἀγα-
 θοτήτων· ἀλλὰ Τριάς ἀγία καὶ σεβασμία καὶ προσ-
 κυνητῆ, ἡ ἀνωτάτω ἀγαθότης ἐστὶν, ἐξ ἑαυτῆς
 εἰς ἑαυτὴν χρομένη ἀρρέουσως, καὶ ἐφ' ἑαυτῆς
 ἐστῶσα πρὸ αἰώνων θεοπρεπῶς, ἀόριστός τε οὖσα
 καὶ παρὰ μόνης ἑαυτῆς ὠρισμένη, καὶ τὰ πάντα ὀρίζουσα,
 καὶ πάντων ὑπερκετεινομένη, καὶ μηδὲν τῶν
 ὄντων ἐκτὸς ἑαυτῆς ἔωσα.

λη'. Ἐχει μὲν οὖν καὶ ἡ τῶν ἀγγέλων νοερα καὶ
 λογικὴ φύσις νοῦν τε καὶ λόγον ἐκ τοῦ νοῦ, καὶ πρὸς
 τὸν λόγον ἔρωτα τοῦ νοῦ· ὃς καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἐκ
 τοῦ νοῦ, καὶ σύνεστιν δὲ τῷ τε λόγῳ καὶ τῷ νοῦ,
 καὶ πνεῦμα ἂν καλοῖτο, ὡς τῷ λόγῳ φύσει συμπαρ-
 μαρτιῶν. Ἀλλ' οὐκ ἔχει καὶ ζωοποιὸν τὸ πνεῦμα

A Ille autem spiritus supremi verbi est velut ineffabilis
 quidam Genitoris erga ineffabiliter genitum illud
 Verbum amor, quo ipsum Patris amabile Verbum
 et Filius genitorem redamat, et quem habet ut
 secum ex Patre procedentem et intine in seipso
 requiescentem. Quod quidem Verbum carnaliter
 nobis conversatum nos docuit nomen alterius per-
 sonae illius a Patre procedentis, scilicet Spiritus,
 et hunc esse non solum Patris, sed et suiipsius.
 Dicit enim ¹⁸ : « Spiritum veritatis, qui a Patre
 procedit, » ut noscamus non Verbum duntaxat,
 verum etiam Spiritum, qui ex Patre non est geni-
 tus, sed procedit, et qui est etiam Filii, ipsum a
 Patre habentis, ut veritatis sapientiaeque et Verbi
 Spiritum. Nam veritas sapientiaeque est Verbum
 Genitori consimillimum, quod Patri de ipso gau-
 denti congauget, juxta illud ab ipso per Salomo-
 nem dictum : « Ego eram quae cum eo congaude-
 bam. » Non ait *gaudebam*, sed *congaudebam* ; hoc
 enim Patris et Filii ante saecula gaudium, est Spi-
 ritus sanctus, quo illi communiter contutur, unde
 ab utroque mittitur ad dignos ; sed ab uno Patre
 originem ducit, ideoque ab eo solo personaliter
 procedit.

37. Illius supremi amoris imaginem creatus ad
 imaginem Dei intellectus noster habet, erga cogni-
 tionem a se et in se jugiter conceptam. Et hic amor
 ab eo et in eo est, ab eoque procedit simul cum
 intimo verbo. Eundem clare manifestat iis qui
 interiora sua inspicere nequeunt, insatiabilis ho-
 minum ad sciendum appetitus. Sed in illo archety-
 po, in illa perfecta et perfectissima bonitate, apud
 quam nihil imperfectum, excepto quod ab ea sit,
 indiscriminatum est divinus amor quidquid ipsa
 est. Propterea sanctus hic Spiritus alter Para-
 clitus est et a nobis vocatur, tanquam Verbi comes ;
 ut nos sciamus eum esse perfectum et in perfecta
 et propria persona, ac nihil et ipsum differre a
 Patris substantia, sed idem indiscriminatum esse
 quam Patrem et Filium, non tamen secundum
 personam, quae ipsum a Patre procedere nobis de-
 monstrat ; utque colamus unum Deum verum atque
 perfectum, in tribus personis veris ac perfectis,
 non triplicem, absit, sed simplicem. Neque enim
 triplex est bonitas, neque trias bonitatum, sed
 sancta venerandaque et adoranda Trinitas, est
 summa bonitas ex seipsa in seipsam jugiter illa-
 bens, et in seipsa ante saecula divine subsistens, in-
 finita et a se una circumscripta, et omnia circum-
 scribens, et super omnibus extensa, et nihil extra
 semetipsum esse patiens.

38. Habet quidem angelorum quoque intellectua-
 lis et rationalis natura intellectum, et ex intellectu
 verbum, et intellectus in verbum amorem, qui et
 ipse ex intellectu est, et adheret semper intelle-
 ctui et verbo, et spiritus vocari posset, ut verbi
 naturaliter comes. Sed vivificus non est hic spiri-

¹⁸ Joan. xv, 26.

tus, quia conjunctum haud accepit a Deo de terra corpus, ejus vivificandi et conservandi virtute polleret. Contra intellectualis et rationalis natura animæ, quia terreno concreata est corpori, vivificum a Deo accepit spiritum, quo conservat et vivificat conjunctum corpus; unde sagacibus liquet intellectualem amorem esse hominis spiritum corpus vivificantem, qui est ex intellectu et ex verbo, et intellectui inest, et in se habet verbum et intellectum. Per ipsum enim anima tanto ad suum corpus devincitur amore, ut nunquam istud relinquere nec ullatenus deserere velit, nisi viam exterius inferente gravissimo quodam morbo aut vulnere.

39. Intellectualis et rationalis natura animæ, cum sola habeat intellectum, verbum et spiritum vivificantem, sola et potius quam incorporales angeli ad imaginem Dei ab ipso creata est, et hoc amittere nequit, etiamsi suam non agnoscat dignitatem, nec digne illo qui ipsam ad suam imaginem creavit, sentiat et agat. Quin loco post vitam illam in paradiso per lignum prævaricationem, et postquam ante mortem corporis nos animæ incurrimus mortem, quæ est animæ a Deo separatio, quamvis divinam amiserimus similitudinem, non tamen ad imaginem Dei esse desinimus. Quare si anima repudiet habitum mali, et charitate bono adhaereat, et huic se subdat operibus et exercitio virtutis, ab eo illuminatur et decoratur, et ad meliorem frugem obediendo ejus consiliis et exhortationibus, se recipiens, veram æternamque consequitur vitam, et per hanc etiam conjunctum corpus facit immortale, promissæ resurrectionis in tempore particeps, et æternæ gloriæ consors. Si vero non rejiciat suos in malum habitus et lapsus, quibus scædum inurit dedecus Dei imagini, abalienatur ac repellitur a vera vereque beata Dei vita, et quia hunc ipsa prior dereliquit, merito a bono derelinquitur.

40. Altera a summa Trinitate trinitas, utpote ab ea magis quam quidvis aliud ad ipsius imaginem facta cum intellectu, verbo et spiritu, scilicet anima humana servare debet suum ordinem, et soli Deo subjacere, et huic tantum jungi, subdi et obedire, eumque unum intueri, et ornare seipsam ejus memoria contemplationeque ac fervidissima et ardentissima charitate; quibus mirabiliter in seipsam attrahitur, seu potius ad se aliquando attrahit naturæ illius mysticum ineffabilemque splendorem; et tunc imaginem et similitudinem habet, quam verissime gratiosa, sapiens atque divina per eam facta. Ea enim, sive visibiliter præsentem, sive invisibiliter, ut plerumque nunc contingit, appropinquante, docetur Deum supra semetipsam, proximum vero ut seipsam amare, ac deinde, sui ipsius dignitatem et ordinem cognoscendo et conservando, verissime seipsam diligere. Nam

Α τοῦτο· οὐδὲ γὰρ συνημμένον εἴληφεν ἐκ γῆς παρὰ Θεοῦ σῶμα, ἵνα καὶ ζωοποιὸν τε καὶ συνεκτικὴν λάβῃ πρὸς τοῦτο δύναμιν. Ἡ δὲ νοερά καὶ λογικὴ φύσις τῆς ψυχῆς, ἐπεὶ γῆν συνεκτίσθη σώματι, καὶ ζωοποιὸν ἔλαβε τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ συνέχει καὶ ζωοποιεῖ τὸ συνημμένον σῶμα, παρ' οὗ καὶ δείκνυται τοῖς συνοῦσιν, ὅτι νοερός ἐστιν ἔρωσ τῆ τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα, τὸ τοῦ σώματος ζωοποιόν· ὅπερ ἐκ τοῦ νοῦ ἐστὶ καὶ τοῦ λόγου ἐστὶ, καὶ ἐν τῷ λόγῳ καὶ τῷ νῷ ἐστὶ, καὶ ἐν αὐτῷ ἔχει τὸν τε λόγον καὶ τὴν νοῦν. Τοσοῦτον γὰρ ἐρασμίαν ἔχει δι' αὐτοῦ φυσικῶς τὴν πρὸς τὸ οἰκεῖον σῶμα ἢ ψυχὴ συνάφειαν, ὡς μηδέποτε ἀπολείπειν τοῦτο θέλει, μηδ' ἀπολείπειν ὅλως, μὴ βίβας ἐπενεχθείσης ἐκ νόσου δὴ τινος μεγίστης, ἢ πλῆγῆς ἔξωθεν.

Β 20'. Ἡ νοερά καὶ λογικὴ φύσις τῆς ψυχῆς, μόνη νοῦν ἔχουσα καὶ λόγον, καὶ πνεῦμα ζωοποιόν, μόνη καὶ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων μᾶλλον κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, παρ' αὐτοῦ δεδιημιούργηται· καὶ τοῦτο ἔχει ἀμεταποίητον, κἂν μὴ ἐπιγνῶ τὴν ἑαυτῆς ἀξίαν, καὶ τοῦ κτίσαντος κατ' εἰκόνα οἰκεῖαν, ἀξίως φρονῆ τε καὶ πολιτεύηται. Ταῦτα ἄρα καὶ μετὰ τὴν προγονικὴν ἑκείνην ἐν τῷ παραδείσῳ διὰ τοῦ ξύλου παράβασιν, καὶ πρὸ τοῦ σωματικοῦ τὸν τῆς ψυχῆς ἡμεῖς ὑποστάντες θάνατον, ὃς ἐστὶν ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ταύτης χωρισμός, τὸ καθ' ὁμοίωσιν εἶναι θεῖαν ἀποβαλόντες, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ἀπολέσασμεν· ἀποστέρησεν μὲν ἡ ψυχὴ τὴν πρὸς τὰ χεῖρω σχέσιν, καὶ προσκολλημένη δι' ἀγάπης τῷ κρείττονι, καὶ ὑποτακτομένη τούτῳ διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν τρόπων τῆς ἀρετῆς, φωτίζεται παρ' αὐτοῦ καὶ καλλύνεται βελτιουμένη, καὶ πειθομένη ταῖς ἐκείνου βουλαῖς καὶ παρααινέσεσι, παρ' ὧν καὶ τὴν ὄντως ζωὴν τὴν αἰώνιον ἀπολαμβάνει· δι' αὐτῆς καὶ τὸ συνημμένον ἀπαθανατίζει σῶμα τῆς ἐπηγγελμένης ἐξανάστασις κατὰ καιρὸν, τυχόν, καὶ δόξης αἰδίου μετασχόν· μὴ ἀποποιουμένη δὲ τὴν πρὸς τὰ χεῖρω σχέσιν καὶ ὑπέπτωσιν, παρ' ἧς αἴσχος ἀτιμοποιὸν ἐμποιεῖ τῆ τοῦ Θεοῦ εἰκόνι· ἀλλοτριούται καὶ ἀποικίζεται Θεοῦ τῆς ὄντως μακαρίας καὶ ἀληθινῆς ζωῆς, ὡς ἐγκαταλιποῦσα τοῦτον αὐτὴ πρότερον, ἐγκαταλιμπανομένη δικαίως παρὰ κρείττονος.

Γ 1'. Ἡ μετὰ τὴν ἀνωτάτω Τριάδα τριαδικὴ φύσις, ὡς παρ' ἐκείνης εἰκόνα ἐκείνης πεποιημένη μᾶλλον τῶν ἄλλων, νοερά, λογικὴ τε καὶ πνευματικὴ (τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ), φυλάττειν ὀφείλει τὴν ἑαυτῆς τάξιν, καὶ μετὰ Θεὸν εἶναι μόνον, καὶ τούτῳ ὑπεξεῦχθαι μόνῃ, καὶ ὑποκαῖσθαι καὶ πείθεσθαι, καὶ πρὸς αὐτὸν ὄραν μόνον, καὶ κρᾶν ἑαυτὴν τῇ διενεκεῖ τούτου μνήμῃ καὶ θεωρίᾳ, καὶ τῇ θερμότητι πρὸς αὐτὸν καὶ διαπύρῳ ἀγάπῃ· δι' ὧν θαυμαστῶς πρὸς ἑαυτὴν ἐπισπᾶται, μᾶλλον δὲ, ἐπεσπᾶτο ἦν ὅτε τὴν τῆς φύσεως ἐκείνης μυστικὴν καὶ ἀπόρητον αἴγλην· καὶ τῆνικαῦτα τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν ἔχει ὡς ἀληθῶς ἐπίχαρις, καὶ σοφὴ, καὶ θεῖα διὰ ταύτης ἐκτελουμένη. Διδάσκειται γὰρ δι' αὐτῆς ἡ παρούσης ἐμφανῶς, ἢ ἐγγιζούσης ἀφανῶς ὡς ἐπὶ μᾶλλον νοῦν, τὴν μὲν Θεόν, ὑπὲρ ἑαυτὴν, τὸν δὲ πλησίον, ὡς ἑαυτὴν, ἀγαπᾶν, κἀντεῦθεν καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀξίαν τε καὶ τάξιν εἰδέναι καὶ συντηρεῖν, καὶ

ἑαυτὴν ὡς ἀληθῶς ἀγαπᾶν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὴν
 ἀδικίαν, μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα
 εἶναι τοῦ Θεοῦ διασπῶν τε καὶ ἀχρηστῶν παραπλή-
 σιον ὑφίσταται πάθος, τοῖς ὑπὸ μανίας ἀντικαισθη-
 τως τὰς ἑαυτῶν ἐλκείνως διασπαράττουσι σάρκας.
 Ἀντικαισθητῶς γὰρ καὶ αὐτὸς λυμαίνεται καὶ
 ἀθλιώτατα διασπαράττει τὴν ἑμφορὴν ἑαυτοῦ καλ-
 λουτῆν, διαβόησιον ἀφρόνας τὸν ὑπὸ τῆς ἀγάπης
 ἔσθον συμπληρούμενον τριαδικὸν καὶ ὑπερκόσμιον
 κόσμον τῆς ἰδίας ψυχῆς. Τί γὰρ ἀδικιώτερον; τί
 δὲ ὀλεθριώτερον, τοῦ τὸν κτίσαντα καὶ κοσμήσαντα
 κατ' εἰκόνα οἰκείαν, καὶ διὰ τοῦτο παρατχόντα τῆς
 γνώσεως καὶ τῆς ἀγάπης τὴν δύναμιν, καὶ τοῖς ταύτη
 καλῶς χρωμένοις προσεπιδαψιλεύμενος τὰς ἀπορόρητους δωρεάς, καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον, μὴ μαρτυρεῖται,
 καὶ καθορᾶ διηνεκῶς ἐθέλειν, καὶ ἀγαπᾶν;

μα'. "Ἐν τῶν τῆς ψυχῆς τῆς καθ' ἡμᾶς χειρόνων,
 καὶ μᾶλλον, καὶ πάνυ μᾶλλον τῶν ἄλλων χειρόν, ὁ
 νητὴς καὶ ἀρχέκακός ἐστιν ὄφις, ἄγγελος νῦν τῆς
 καθ' ἑαυτὴν πονηρίας, ἐκ τῆς πρὸς ἀνθρώπους πο-
 νηρᾶς ὑποθήκης γενόμενος, τοσοῦτον κατώτερός τε
 καὶ χειρόν ἀπάντων, ὅσον ἐπιθύμησεν ὑπερρηφάνως
 ἐξομοιωθῆναι κατ' ἐξουσίαν τοῦ κτίσαντι, παρ' οὗ
 τοσοῦτον ἐγκατελείφθη δικαίως, ὅπως αὐτὸς φθῆσας
 αὐτὸν ἐγκατέλιπε· τοσοῦτον δὲ ἐγκατέλιπεν, ὡς ἀν-
 τίθετος ἐκείνῳ καὶ ἀντικείμενος, καὶ φανερώς ὑπε-
 εναντίας τελέσαι. Εἰ οὖν ἐκεῖνος ἀγαθότης, ζωὴς, καὶ
 τῶν ζώντων ζωοποιός, αὐτοχρημα κακία οὕτως ἐστὶ
 νεκρά καὶ νεκροποιός· ἐκεῖνος μὲν γὰρ οὐσίαν ἔχων
 τὴν ἀγαθότητα, καὶ τοῦ ἐναντίου, δηλοδὴ τῆς κακίας,
 φύσις ἀνεπίδεκτος ὄν, ὅτε μὴδ' ἀγγίξῃ δέον αὐτῆ
 τοῦς κακίας μετόχους ἡττινοσοῦν· πῶς μᾶλλον τὸν
 δημιουργὸν καὶ ἀρχηγὸν τῆς κακίας καὶ τοῖς ἄλλοις
 αἰτίον, τ. οὔτοι ὡς πόρρωτάτω ἑαυτοῦ ἀποθεῖται; Ὁ
 δὲ πονηρὸς, οὐ πονηρίαν, ἀλλὰ ζωὴν ἔχων τὴν οὐ-
 σίαν, δι' ἣ καὶ ἀθάνατος διαμένει κατ' αὐτὴν· δεκτι-
 κὴν μέντοι ταύτην καὶ κακίαν ἔχων, καὶ αὐτεξου-
 σιότητι τετιμημένος· ἐν οἴκῳ ὑποτασσόμενος καὶ
 κελύμενος τῇ ἀενάῳ τῆς ἀγαθότητος πηγῇ, μέτ-
 στος εἰη τῆς θντωσ ζωῆς. Ἐπεὶ δὲ πρὸς τὴν κακίαν
 ἐκὼν οὕτως ἀπηυτομόλησε, οὐραϊται τῆς ὄντως
 ζωῆς, ἀπωσθὲς ταύτης δικαίως, τὴς ἀπόδρα φθῆσας
 αὐτός· καὶ νεκρὸν γίνεται πνεῦμα, οὐ κατ' οὐσίαν
 (οὐ γὰρ ἐστὶν οὐσία νεκρότητος), ἀλλὰ κατὰ ἀποθο-
 λὴν τῆς θντωσ ζωῆς. Ὁ δὲ κόρον μὴ λαμβάνων τῆς
 πρὸς κακίαν ὀρμῆς, καὶ πραστισθὲς ἀθλιώτατα, νεκροποιὸν ἑαυτῶν ποιεῖ πνεῦμα, σπεῦδον ἐπισπᾶν καὶ
 τὸν ἀνθρώπον πρὸς κοινωνίαν τῆς οἰκείας νεκρώσεως.

μβ'. Ὡς σκολιὸς τοῦς τρόπους, καὶ πόλυσ ἐν δό-
 λῳ, ὁ τῆς νεκρώσεως μεσίτης καὶ πρόξενος, τὸν
 σκολιὸν ὑποδύεται ἔριν ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ παραδείτῳ
 ποτέ· οὐκ ὄφις αὐτὸς γεγονὼς (οὐδὲ γὰρ δύναται,
 ὅτι μὴ κατὰ φαντασίαν, ἢ δεῖν οὐκ ἔγνω τηνικαῦτα
 χρήσασθαι, μὴ φωραθεῖν δεδιώς), ἀλλὰ μὴ θαρρῶν
 τὴν φανερὰν ὀμιλίαν, προκρίνει τὴν ὀλερᾶν· καὶ
 ταύτην, καθ' ἣν μᾶλλον ἐθάρρει λαθεῖν· ἐν ὡς φί-
 λος ὀρώμενος, τὰ τῶν ἐχθίστων ἀφανῶς εἰστηγῆση-
 ται, καὶ τῷ ἐξαισίῳ τῆς προσλαλιᾶς (οὐδὲ γὰρ ἦν
 λογικὸς ὁ αἰσθητὸς ὄφις, οὐδ' ἐφαίνετο δύνασθαι φω-
 ρὴν ἀφίεναι πρότερον) ἐκστήσῃ, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἔλθῃ
 ἐπισπᾶσθαι, καὶ τὰς μηχανὰς εὐχειρωτον ποιήσῃ.

A qui amat iniquitatem, odit animam suam, et ima-
 ginem Dei lacerans et radens, eadem agrotat in-
 sania quam qui crudeliter proprias miseri discer-
 puit carnes. Crudeliter enim et ipse sibi nocet,
 et infelicissime dilaniat decorem sibi natura
 positum, stulte disrumpens inditam sibi intus cha-
 ritate trinitatem et supermundialem suae anima-
 rumundum. Et quid injustius, quid funestius quam
 qui creavit et concinnavit ad propriam imaginem,
 ideoque praestitit cognoscendi et amandi vim, et
 ea bene utentibus ineffabilia insuper dona et vitam
 largitur aeternam, illius non recordari, sed asper-
 nari eum perpetuo velle et amare?

B 41. Unum eorum quae sunt anima nostra dete-
 riora, seu potius caeteris longe multoque pejora, est
 spiritualis et auctor mali serpens, angelus nunc
 suae ipsius malitiae factus per mala consilia homi-
 nibus data: qui est tantum infimus omnium et
 pessimus, quantum superbe concepit similari ma-
 jestate Creatori, et ab hoc eo justius fuit derelictus,
 quod eum ipse prior dereliquit, atque ita deseruit,
 ut infensus ei oppositusque et manifeste adversarius
 sit factus. Ut igitur ille est bonitas viva et viven-
 tium vivifica, sic et iste nequitia est mortua et
 mortifera. Ille enim, cum essentialem habeat boni-
 tatem, et contrarii, scilicet malitiae, sit natura in-
 ecapax, quatenus ad eum accedere nequeunt nequi-
 tiae cujusquam participes, et multo minus pravita-
 tis artifex princepsque et aliis auctor, istum quam
 longissime a se rejicit. Improbus autem, quamvis
 non malitiam, sed vitam habeat essentialiter, unde
 haec immortalis permanet, est tamen nequitiae illius
 capax, et libero praeditus fuit arbitrio, ut intime
 subjectus et adherens jugi bonitatis fonti, verae vitae
 particeps foret. Quia autem ad nequitiam sponte
 transfugit, privatur vera vita, ab ea merito repul-
 sus a qua prior ipse resiliit, et mortuus fit spiritus,
 non per essentialitatem (non est enim essentia mortis),
 sed per verae vitae amissionem. At ille mali fau-
 cem sese facit spiritum, studens ipsum hominem attra-
 here ad suae mortis consortium.

42. Ut pote moribus tortuosus et multus in dolis,
 mortis institor et auctor sinuosum olim serpentem
 Dei paradiso induit, non serpens ipse factus (neque
 enim potest, nisi in specie, quae sibi tunc non esse
 utendum scivit, ne deprehenderetur timens), sed
 apertum non ausus congressum, praelegit artificio-
 sum, et illum quidem quo magis videbat sese occul-
 tandum, ut sub specie amicitiae inimicissima furtim
 suaderet, et singularitate colloquii (non enim ratio-
 nalis, sed sensibilis erat serpens, nec videbatur
 posse vocem emittere prius) stupefaceret, totamque
 ad se traheret et artificiosis vincibilem faceret audi-
 tricem, utque ipsam statim abhinc assuefaceret

malo subiecti et his inservire quorum imperio digna erat, utpote sola ex sensualiter viventibus manu Dei formata rationisque composita et ad imaginem facta Creatoris. Illud autem permisit Deus, ut videns consilium homo datum ab inferiore (quanto enim deterior homine serpens!) quam charissime intelligeret illud nullatenus esse, ac dedignaretur se manifeste inferiori submittere, et servaret fidem Creatori, custodiens ejus mandatum, et facile vinceret delapsus a vera vita, et meritis acciperet beatam immortalitatem, atque permanentem viveret in æternum deificatus.

43. Nihil ita est homine superius ut ei consilium proponatur et inde utilia suggerat et procuret, modo ille suum servet ordinem, et sese cognoscat, et custodiat quæ a cœlesti superiore didicit, in his vero quæ nondum ab eo didicit, ejusdem solius consilia admittat. Nam angeli quoque licet nobis dignitate superiores, sunt et ipsi consiliorum ejus de nobis ministri, missi propter eos qui hæreditatem capient salutis¹⁹, non tamen omnes, sed qui boni et in ordine suo remanserunt: habent enim ipsimet a Deo intellectum, verbum et spiritum, et Creatori, qui est intellectus Verbum et Spiritus, debent sicut nos obedire: et nos in multis antecedunt, sed in quibusdam nobis cedunt, ut præfati sumus atque dicemus, nempe in exprimenda Creatoris imagine, quia nos magis quam illi ad Dei imaginem facti sumus.

λέξομεν, πρὸς τὸ τελεῖν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ὑποτάξασθαι.

44. Quamvis angeli ad Creatori pro viribus ministrandum constituti sint, et obediendo solum destinati, haud vero addicti regendis inferioribus suis, nisi ad hoc mitterentur ab omnium Domino; Satan dominari superbe affectavit contra Creatoris decretum, et suum ordinem cum angelis coconstitutus transgressus, merito ejectus est a vera vita ac lucis fonte, et mortem induit caliginemque æternam. Quia autem homo non ad obediendum modo statutus est, sed etiam ad imperandum omnibus quæ super terra sunt, invidis cum oculis suspiciens auctor mali, omnem adhibet artem ut eum regno detrudat: quod vi non valens, quatenus impeditus ab omnium Domino, qui rationalem naturam creavit liberam et sui juris, dolose homini suggerit consilia eum regno spoliatura, eique furtim suadet ut negligat, et pro nihilo reputet, et aspernetur, seu potius adversetur et oppugnet data a superiore præcepta et consilia, ita ut ejus rebellionem consociatus, consociatur etiam ejus æternæ caliginis et mortis.

45. Porro animam rationalem aliquando mori,

Αταί τὴν ἀκούουσαν ἵνα γυμνάσῃ ταύτην εὐθύς, ἐνταύθα τοῖς χεῖροισιν ὑποτάσσεται, καὶ δουλεύειν ἐκείνοις, ὃν βασιλεύειν ἀξίως ἔλαχεν, ὡς μόνη τῶν κατ' αἴσθησιν ζώντων, χειρὶ Θεοῦ καὶ λόγῳ τετιμημένη, καὶ κατ' εἰκόνα γενομένη τοῦ κτίσαντος. Ἐνδίδωσι δὲ ὁ Θεὸς, ἐν ἰδῶν ὁ ἄνθρωπος προσαγομένην τὴν συμβουλὴν ἐκ τοῦ χείρονος (πόσον γὰρ χείρων ὁ ὄφις ἀνθρώπου!), καὶ πόσις σαρκῶς συνῆ μηδαμῶς οὐσαν λυσιτελεῖ, καὶ ἀναξιοπαθήσῃ τὴν πρὸς τὸ φανερώως χεῖρον ὑποταγὴν, καὶ φυλάξῃ πρὸς τὸν κτίσαντα πίστιν, τὴν ἐκείνου τηρῶν ἐντολὴν καὶ νικητῆς βεβαίως τελέσῃ τοῦ ἐκπεσόντος τῆς ὄντως ζωῆς, καὶ λάθῃ δικαίως τὴν μακαρίαν ἀθανασίαν, καὶ διαρένῃ ζῶν ἐνθεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας.

Β γ'. Οὐδὲν ἀνθρώπου κρείττον, ὥστε βουλευσάσθαι καὶ γνώμην εἰσενεγκεῖν, καὶ δι' αὐτῆς γινῶναι καὶ πορίσασθαι τὸ συνοῖσον· μόνον εἰ φυλάττει τὴν ἑαυτοῦ τάξιν, καὶ γινώσκει ἑαυτὸν, καὶ τὴν μόνον ἑαυτοῦ κρείττω, καὶ τηροῖ μὲν ἅ παρ' ἐκείνου μάθει τοῦ κρείττονος, εἰς ἃ δὲ μὴ παρ' ἐκείνου μάθει, σύμβουλον ἐκείνον μόνον συμπαραλαμβάνει βουλευσῶν. Καὶ οἱ ἄγγελοι γὰρ, εἰ καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς εἰσι τὴν ὀξίαν, ἀλλ' ὑπηρετοῦνται καὶ οὗτοι τοῖς ὑπὲρ ἡμῶν ἐκείνου βουλεύμασιν, ἀποσταλλόμενοι διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν· μᾶλλον δὲ οὐ πάντες, ἀλλὰ κάκεινων οἱ ἀγαθοὶ καὶ φυλάξαντες τὴν ἑαυτῶν τάξιν· ἔχουσι γὰρ κάκεινοι παρὰ Θεοῦ νόον, λόγον, καὶ πνεῦμα, συμφυῆ τὰ τρία ταῦτα· καὶ τῇ δημιουργῇ Νῶ, καὶ Λόγῳ, καὶ Πνεύματι καθ' ἡμᾶς ὀφείλουσι πείθεσθαι· καὶ πλεονεκτοῦσι μὲν ἡμῶν ἐν πολλοῖς, ἐστὶ δὲ ἐφ' ὧν ἡμῶν ἀποδέουσιν, ὡς ἔφημέν γε καὶ δι' ἃ καὶ μᾶλλον ἐκείνων ἡμεῖς κατ' εἰκόνα Θεοῦ,

Δ δ'. Ὑπηρετεῖν ὀρισμένων δυνατῶς τῶν ἀγγέλιον τῷ Κτίσαντι, καὶ μόνον ἄρχεσθαι κληρωσαμένων, ἄρχειν δὲ τῶν μετ' αὐτοὺς οὐ ταχθέντων, εἰ μὴ ἄρα πεμφθεῖεν εἰς τοῦτο πρὸς τοῦ κρατοῦντος τῶν ὄλων· ὁ Σατάν ἄρχειν ἐπεθύμησεν ὑπερηφάνως παρὰ γνώμην τοῦ κτίσαντος· καὶ τὴν ἑαυτοῦ τάξιν μετὰ τῶν συναποστατῶν ἀγγέλων ἀπολιπὼν, ἐγκαταλιμπάνεται δικαίως παρὰ τῆς ὄντως ζωτικῆς καὶ φωτιστικῆς πηγῆς· καὶ θάνατον ἐνδύεται, καὶ ζόφον αἰώνιον. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἄρχεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄρχειν τέτακται τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων· βλασκάνοισ δὲ μασσι τοῦτον προσιδῶν ὁ ἀρχέκακος, πάσῃ μηχανῇ χρῆται, τοῦτον τῆς ἀρχῆς καθελεῖν· βία δὲ οὐκ ἔχων, ἅτε κλυδόμενος παρὰ τοῦ πάντων κρατοῦντος, ὅς τὴν λογικὴν φύσιν ἐδημιούργησεν ἐλευθερόν τε καὶ αὐτεξούσιον, σὺν δόλῳ προσάγει τὴν καθαιρήσους τῆς ἀρχῆς συμβουλὴν, καὶ κλέπτει, μᾶλλον δὲ πείθει τοὺς ἀνθρώπους περιθεῖν μὲν καὶ παρ' οὐδὲν θέσθαι καὶ ἀθετῆσαι, μᾶλλον δὲ καὶ θυμολάσθαι, καὶ τάναντία πράξαι τῆς παρὰ τοῦ κρείττονος δεδομένης ἐντολῆς τε καὶ συμβουλῆς, καὶ ὡς κοινωνήσαντα τῆς ἀποστασίας, κοινωνῆσαι καὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν αἰωνίου ζόφου, καὶ τῆς νεκρώσεως.

Ε ε'. Ὅτι δὲ καὶ ἡ λογικὴ ψυχὴ ἐστὶν ὡς νεκρῶ-

¹⁹ Hebr. 1, 14.

ται, καίτοι ζῶν ἔχουσα τὸ εἶναι, Παῦλος ὁ μέγας ἡμᾶς ἐδίδαξε γράφων· « Ἡ σπαταλῶσα χήρα ζῶσα τέθνηκεν. » Εἰρηθεῖαι μὲν οὖν ἐκείνη τούτο καὶ περὶ τοῦ προκειμένου νῦν τῆς λογικῆς ἀηλονότητος ψυχῆς, οὐ χεῖρον ἂν εἰπεῖν εἴη· ἡ γὰρ ἐστερημένη τοῦ πνευματικῆς νυμφίου ψυχῆ, εἰ μὴ συνεσταλμένη καὶ πονθυῦσα εἴη, καὶ τὸν στενὸν καὶ τεθλιμμένον βίον τῆς μετανοίας ἀνύουσα, ἀλλὰ διαχεομένη, καὶ ταῖς ἡδοναῖς ἑαυτὴν ἐφείσα καὶ σπαταλῶσα, ζῶσα (καὶ γὰρ κατ' οὐσίαν ἐστὶν ἀθάνατος) τέθνηκε· καὶ γὰρ ἐστὶ θεσπτική θανάτου τοῦ χείρονος, ὡς περὶ καὶ ζωῆς τῆς ἀμείνονος. Εἰ δὲ καὶ χήραν λέγει τὴν ἐστερημένην τοῦ σωματικῆς νυμφίου, σπαταλῶσα καὶ ζῶσα κατὰ σῶμα, πάντως τέθνηκε, ψῆσι, κατὰ ψυχὴν. Ἐπεὶ καὶ ἀλλαχού φησιν ὁ αὐτός, « οἱ νεκροὺς ἡμᾶς ὄντας ταῖς παραπτώμασι, συναξωποιήσατο πρὸς Χριστῶν. » Β Τί δὲ ὁ εἰπὼν, « Ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος, ἀφείναί τινι προσταξάς τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς νεκροὺς, τοὺς ἐνταφιαστάς ἐκείνους κατὰ σῶμα ζῶντας, νεκροὺς πάντως, κατὰ ψυχὴν ἀπεψήνατο.

μς'. Ἐκστῆσαντες ἐκόντες ἑαυτοὺς οἱ τοῦ γένους προπάτορες τῆς τοῦ Θεοῦ μνήμης καὶ θεωρίας, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐντολῆς ἀλογήσαντες, καὶ τῷ νεκρῷ τοῦ Σατᾶν ὁμονοήσαντες πνεύματι, καὶ τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου φαγόντες παρὰ γνώμην τοῦ κτίσαντος, γυμνωθέντες τῶν ἐκ τῆς ἀνωθεν αἰγλῆς φωτεινῶν καὶ ζωτικῶν ἐνδυμάτων, νεκροὶ, φεῦ! ὡς ὁ Σατᾶν, καὶ αὐτοὶ κατὰ πνεῦμα γεγόνασιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Σατᾶν, οὐ νεκρὸν ἐστὶ πνεῦμα μόνον, ἀλλὰ καὶ νεκροῦν τοὺς ἐγγίζοντας, τοῖς δὲ μετασχούσι τῆς ἐκείνου νεκρώσεως καὶ σῶμα παρῆν, δι' οὗ καὶ συνεπεράνθη πρὸς ἔργον ἐλθοῦσα ἡ νεκροποιὸς συμβουλή, μεταδιδοῦσα, φεῦ! καὶ τοῖς οἰκείοις σώμασι, τὰ νεκρά καὶ νεκροποιὰ ἐκεῖνα πνεύματα τῆς νεκρώσεως, καὶ διελύθη παραυτὰ πρὸς γῆν ἐπιτρέψαν ἔθελον ἐλθῆναι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα· εἰ μὴ προσηθεία, καὶ δυνάμει συνεχόμενον κρείττονι, τὴν ἀπόφασιν ἐκαρτέρει· τοῦ ῥήματι μόνῳ τὰ πάντα φέροντος· ἧς χωρὶς οὐδὲν ἐκτελεῖται τῶν τελουμένων. Ἐκφέρεται δ' ἐκείνη σὺν δίκῃ πάντοτε. Δίκαιος γὰρ ὁ Κύριος, κατὰ τὸν θεῖον Ψαλμῶδον εἰπεῖν, καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν.

μς'. Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἀλλὰ καὶ γενέσθαι τοῦτον ἐκώλυτεν, ἐφ' ὅσον ἐχρῆν, καὶ μετὰ δικαιοσύνης ἐξῆν κωλύειν τοὺς αὐτεξουσίους παρ' αὐτοῦ γεγονότας. Προεισηνεγκε γὰρ βουλὴν ἀπαθανατιζούσαν, καὶ προασφαλιζόμενος ἄγαν τὴν ζωοποιὸν συμβουλήν, οἰκείαν ἐποίησεν ἐντολήν· καὶ προαγόρευσε φανερώς καὶ ἠπειλήσε, θάνατον εἶναι διατεινόμενος τῆς ζωούσης ἐντολῆς τὴν ἀθέτησιν· ὡς ἂν ἡ πόθῳ, ἢ γνώσει, ἢ φόβῳ τὴν τοῦ θανάτου πείραν φυλάξωνται. Τὸ γὰρ ἐκάστου τῶν κτισμάτων συμφέρον ὁ Θεὸς φιλεῖ, καὶ γινώσκει, καὶ δύναται. Εἰ μὲν οὖν ἐγίνωσκε μόνον, οὐκ ἐφίλει δὲ, τάχ' ἂν αὐτὸς εἰργων, ἀτέλεστον ἠφίη τὸ καλῶς γινωσκόμενον· εἰ δ' ἀγαπῶν οὐκ ἐγίνωσκον, ἢ οὐκ ἐδύνατο, τάχ' ἂν καὶ μὴ τούτου ἐκόντος εἶναι τὸ παρ'

licet vitam essentialiter habeat, magnus Paulus nos docuit scribens : « Vidua quae in deliciis est vivens, mortua est ²⁰. » Id autem ab illo esse dictum de re nobis nunc proposita, de anima scilicet rationali, non male assereretur : viduata enim spirituali sponso anima, si non anxia sit et lugens, et arctam afflictamque degat poenitentiae vitam, sed disfluat voluptatibus et indulgeat deliciis, quamquam vivens, utpote per essentialitatem est immortalis, mortua tamen est : quippe capax est mortis, quae est malum, vel vitae, quae est bonum. Si autem ille loquitur de vidua corporali conjuge orbata, sic intelligendus est : quae in deliciis est, etsi vivens corpore, prorsus mortua est anima. Nam idem alibi dicit : « Cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo ²¹. » Item qui dixit : « Est peccatum ad mortem ²². » Ipse Dominus enim praecipiens ut dimitteret mortuos sepelire mortuos suos, sepultores illos corpore viventes esse prorsus mortuos anima demonstravit.

46. Ubi ultro destiterunt humani generis proavi a Dei memoria et contemplatione, ejusque mandatum spreverunt, et mortuo Satanae consentunt spiritui, ac de fructu vetito comederunt contra Creatoris statutum, nudati splendoris supremi lucidis et vitalibus indumentis, et Satanae instar et ipsi, heul spiritu mortui sunt. At quia Satanas non mortuus solum est spiritus, sed et morti dans ad se accedentes, istius autem participibus etiam corpus inerat per quod consummata est et ducta ad opus mortifera persuasio, mortem, heul ipsismet corporibus illi mortui et mortiferi spiritus communicaverunt, et statim dissolutum rediisset in terram unde assumptum est humanum corpus, si non providentia et potentia Dei optimi conservatum, ejus qui omnia uno verbo satuit, sententiam opperiretur, sine qua nihil fit eorum quae fiunt, et quae fertur juste semper, namque juxta divum Psalmistam ²³ : « Justus Dominus, et justitias dilexit. »

47. Deus mortem non fecit, ut scriptum est ²⁴, sed quin fieret impedit, quantum oportebat et justitia licebat impedire liberos ab ipso factos. Nam primitus dedij consilium quo immortalitas conferri posset, et valide praemunens vivificum hoc consilium, peculiare addidit mandatum, et aperte significavit atque minatus est, mortem fore affirmans vivificantis praeccepti transgressionem, ut sive amore, sive scientia, sive -meta a mortis experientia caverent. Nam uniuscujusque creaturarum commodum Deus amat scitque et potest. Si enim cognosceret tantum, haud vero diligeret, forsitan ipse impediret, nec fieri sineret quod bene cognoscit. Si vero amans non cognosceret aut non posset, fortasse, ipso etiam invito, quod amat ac

²⁰ 1 Tim. v, 6. ²¹ Ephes. ii, 5. ²² 1 Joan v, 16.

²³ Psal. x, 8. ²⁴ Sap. i, 13.

cognoscit, infectum remaneret. Quoniam autem A commodum nostrum optime amat, scit atque potest, quodcumque nobis vel invitis ab eo evenit, nihil prorsus nobis contingit, ad quæ vero sponte nostra ferimur, ut libera præditi natura, valde timendum est ne inutile sit. Cum porro, providente Deo, aliquid inter omnia clare vetitum est, sive ut in paradiso et in Evangelio Domini per ipsum, sive ut apud filios Israel per ipsius prophetas, sive ut in lege gratiæ per ejus apostolos eorumque successores, manifeste incommodissimum est ac perniciosissimum ultro illud appetere et ardere, et si quis hoc nobis proponat et ad illud cupiendum nos impellat, sermonibus hortans aut proclivem mulcens affectum, iste evidenter est vitæ nostræ adversarius et inimicus.

48. Debebamus igitur, sive amore, desiderantes nos virere (quid enim viventes creasset, si non id amaret eminenter?) sive scientiâ, rati huic magis quam nobis innotescere nostram utilitatem (annon enim incomparabiliter scientior nobis est scientiæ dator et scientiarum Dominus?) sive metu, veriti omnipotentem ejus fortitudinem, tunc non decipi, nec mulceri, nec induci ad violandum ejus consilium et præceptum, si ut nec etiamnum data post illud salutaria mandata et consilia. Sed quemadmodum nunc qui generose peccato resistere nolunt, pro nihilo divina præcepta reputantes, via ambulant contraria, eadem scilicet quæ ducit ad interiorem æternamque mortem, si non pœnitentiâ, suam animam recuperent; item, ubi protoparentes illi conjuges, non reluctati suadentibus inobedientiam, præceptum despexerunt, ad exitum statim prodiit justis Judicis præsignificata eis sententia, et juxta hanc, simul ac de ligno comedere, mortui sunt, et ex eventu intellexerunt qualis esset obliteratum a se mandatum, veritatis, amoris, sapientiæ et fortitudinis, et præ pudore absconderunt se, nudati gloria, quæ optime vivificat immortales spiritus, et sine qua spirituum vita multis mortibus multo major est ac creditur.

49. Nondum utile fuisse protoparentibus de illo ligno comedere, ostendit qui dicit: «Contemplatio erat arbor, sicut mea contemplatio ad quam solam ascendere tutum est perfectius degentibus, inopportunum vero simplicioribus adhuc et appetitu avidioribus, sicut nec solidus cibus utilis est simplicibus adhuc et quibus lacte opus est.» Cæterum etiamsi quis nolit contemplationi mystice conferre illum arborem, et ejus escam, haud difficillime, equidem puto, intelligitur eam nondum utilem fuisse illis utpote adhuc imperfectis. Nam mihi videtur sensibus intueri ac comedere illa paradisi poma fuisse jucundissimum. At gratissima sensibus esca, non est vere ac prorsus bona, nec semper bona, neque omnibus

αὐτοῦ ποθοῦμενόν τε καὶ γινωσκόμενον, ἀτέλεστον διετέλεσεν. Ἐπεὶ δὲ τὸ συμφέρον ἡμῖν μάλιστα καὶ φιλεῖ καὶ γινώσκει, καὶ δύναται ὁ τί ποτ' ἂν μὲν ἡμῖν κἂν ἀκουσιῶς ἐπέρχηται παρ' ἐκείνου, καὶ συμφερόντως πάντως ἡμῖν ἐπέρχεται· πρὸς δ' ὃ ἂν ἡμεῖς ἐκουσίως αὐτομολήσωμεν, ὡς αὐτεξουσίῳ τυχόντες φύσει, πολὺ τὸ δέος, μὴ ἀσύμφορον εἶη. Ὅταν δὲ καὶ τοῦ Θεοῦ προμηθευμένου, φανερῶς τι τῶν ἀπάντων ἀπαγορευθεῖη, ὡς ἐν παραδείσῳ, κἂν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου δ' ἑαυτοῦ, ὡς ἐν τοῖς τοῦ Ἰσραὴλ ἐσχόνοις διὰ τῶν προφητῶν, ὡς τῷ τῆς χάριτος νόμῳ διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτῶν διαδόχων· φανερῶς ἀλυσιτελέστατόν ἐστι καὶ ὀλεθριώτατον, οἴκοθεν ἐκεῖνο ποθεῖν, καὶ πρὸς ἐκεῖνο σπεύδειν, κἂν τις τοῦθ' ἡμῖν προτείνῃ, καὶ πρὸς τοῦτο σπεύδειν ἐνάγῃ, λόγοις πείθων, ἢ προσφλεῖ βέλγων σχήματι, φανερῶς οὗτος ὑπεναντίας ἡμῶν ἐστὶ τῆ ζωῆ καὶ πολέμιος.

B
μῆ'. Ἐδεῖ τείνον, ἢ πόθῳ, τοῦ ζῆν ποθοῦντος ἡμᾶς (τί γὰρ καὶ ζῶντας ἐκτίσεν, εἰ μὴ τοῦτ' ἐφίλει διτφορόντως;), ἢ τῷ γινώσκειν μᾶλλον ἡμῶν εἰδέναι τὸ συμφέρον ἡμῶν ἐκεῖνον (πῶς γὰρ οὐκ ἀσυγκρίτοις μᾶλλον ὁ πῶς ῥασχίων ἡμῖν τὴν γνῶσιν καὶ τῶν γνῶσεων Κύριος;), ἢ φοβηθέντας αὐτοῦ τὸ παντοδύναμον κράτος, μὴ κλαπῆναι, μὴ θελθῆναι, μὴ πεισθῆναι τῆν κακῶτα, τὴν ἐντολὴν ἐκείνου καὶ συμβουλήν ἀθετῆσαι, καθάπερ οὐδὲ νῦν, τὰς μετ' ἐκείνην ἡμῖν διδομένας σωτηρίους ἐντολάς τε καὶ συμβουλάς. Ἐπεὶ δ' ὡσπερ νῦν οἱ μὴ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀντικαθίστασθαι γενναίως αἰρούμενοι, παρ' οὐδὲν τὰς θείας ἐντολάς τιθεμένοι, τὴν ἐναντίαν χωροῦσι, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, τὴν πρὸς τὸν ἔνδον καὶ αἰώνιον θάνατον, ἂν μὴ μετανοήσῃ τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν ἀνακτήσωσιν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ξυνωρὶς ἐκείνη τῶν προπατόρων, οὐκ ἀντιστάντες τοῖς ἀπειθῆσαι πείθουσι, τὴν ἐντολὴν παραίδον, εἰς ἔργον εὐθύς ἐξέβη τοῦ σὺν δίκῃ κρίνοντος ἢ προαναπεφωνημένη πρὸς αὐτοὺς ἀπόφασις, καὶ κατ' ἐκείνην εὐθύς ἀπὸ τοῦ ξύλου φαγόντες ἔθανον· καὶ συνῆκαν ἔργῳ, τίς ἦν ἐπελάθοντο, πρὸς αὐτοὺς ἐντολῆ, τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς σοφίας, καὶ τῆς δυνάμειος· καὶ ὑπ' αἰσχύνης ἔκρυπτον ἑαυτοὺς γυμνωθέντες τῆς δόξης, ἢ ζωοποιεῖ κρειττόνως καὶ τὰ ἀθάνατα πνεύματα, ἢ χωρὶς, ἢ τῶν πνευμάτων ζωῆ, μακρῶν πολλῶν θανάτων χείρων ἐστὶ καὶ πιστεύεται.

D
μθ'. Ὅτι μὴ πω λυσιτελῆς ἦν ἀπ' ἐκείνου τοῦ ξύλου φαγεῖν τοὺς προπάτορας, δείκνυσιν ὁ λέγων· «Θεωρία γὰρ ἦν τὸ φυτὸν, ὡς ἡ ἐμὴ θεωρία· ἢς μόντης ἐπιθαίνειν ἀσφαλῆς τοῖς τὴν ἔξιν τελειωτέροις· οὐ καλὸν δὲ τοῖς ἀπλουστέροις εἶναι, καὶ τὴν ἔφασιν λιχνωτέροις· ὡσπερ οὐδὲ τροφή τελεία λυσιτελῆς τοῖς ἀπαλοῖς· εἶναι καὶ θεομένοις γάλακτος.» Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ πρὸς θεωρίαν ἀναγωγικῶς τις ἐθέλει μεταφέρειν ἐκεῖνο τὸ ξύλον, καὶ τὴν ἀπ' ἐκείνου τροφὴν, οὐ λίαν δυσχερὲς, ὡς ἐγὼμαι, συνιδεῖν, ὡς μὴ πω λυσιτελῆς ὑπῆρχεν ἔτ' οὕσιν ἀτελέσιν ἐκεῖνοις αὕτη· δοκεῖ γὰρ μοι κατ' αἰσθησιν προσιδεῖν τε καὶ φαγεῖν ἐκαθῆκεν, τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ δένδρων τελείν [δηλ. ἕνεκα τοῦ ἐλεῖν] ἐκεῖνο τὸ κρείσσον. Ἡ δὲ κατ' αἰσθησιν

πίστη τροφή. οὐ τῶν ἔντως ἐστὶ καὶ πάντῃ καλῶν, οὐδὲ τῶν ἀεὶ καλῶν, οὐδὲ τῶν πρὸς πάντα καλῶν· ἀλλὰ τοῖς μὲν οὕτω χρῆσθαι ταύτῃ δυναμένοις ὡς μὴ ἤρπασθαι, καὶ ὀπηνίκα δεῖ, καὶ ἐφ' ὅσον δεῖ, καὶ πρὸς τὴν δόξαν τοῦ πεποιηκότος, καλόν· τοῖς δὲ μὴ οὕτω χρῆσθαι ταύτῃ δυναμένοις, οὐκ ἀγαθόν. Διὰ τοῦτ' οἶμαι καὶ γνωστὸν ἐκλήθη καλοῦ τε καὶ πονηροῦ τὸ δένδρον ἐκεῖνο. Τελείων γάρ ἐστι καὶ ἔξιν θείας θεωρίας καὶ ἀρετῆς, προσομιλεῖν τοῖς ἡδίστοις κατ' αἴσθησιν, καὶ τὸν νοῦν μὴ ἀπάγειν τῆς πρὸς Θεὸν θεωρίας, καὶ τῶν πρὸς ἐκεῖνον ὕμνων καὶ προσευχῶν· ἀλλὰ ταῦθ' ὕλην ποιεῖσθαι καὶ ἀφορμὴν τῆς πρὸς Θεὸν ἀνατάσεως, καὶ τῆς κατ' αἴσθησιν ἡδονῆς εἰς τέλος κρατεῖν διὰ τῆς νεορᾶς ἐπὶ τὰ κρείττω κινήσεως· καὶ ἀήθης ἢ καὶ μεγάλη, καὶ σφοδροτάτη μακρὸν ἐτι δια τὰ ἄγθεα, αὐτὸ κενοῦν τὸ τῆς ψυχῆς λογισμὸς πρὸς τὸ κακὸν ἐν ἐκεῖνο τῆνικαῦτὰ, καὶ ἀγαθὸν ἢ ἡμιζόμενον τῷ κατάκταν ἀλόντι τοῦτου καὶ ἡτεροῦ.

γ'. Συνετέλει τοιγαροῦν τοῖς προπάτορσιν, οἷς ἔδει κατὰ τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο χωρίον δικαιωμένοις, μηδὲ μὴ ἐπιλελῆσθαι Θεοῦ· ἐγγυμνασθῆναι μᾶλλον ἔτι, καὶ οἷον ἐμπειροτριβεῖσθαι τοῖς ἀπλῶς καὶ ὄντως καλοῖς, καὶ κατὰ θεωρητικὴν ἔξιν ἐκτελεσθῆναι· ἀλλὰ μὴ ἀτελέσειν ἐτ' οὕσι (*), τοῖς μέσως ἔχουσι καὶ πρὸς τῆς τῶν χρωμένων ἰσχυρὸν πρὸς γε τὸ καλόν, ἢ τοῦναπίον ῥαδίως μεταγομένοις, εἰς πείραν ἵεναι· καὶ ταῦτα τοῖς λίαν καυασπᾶν πεφυκόσι, καὶ ταῖς αἰσθησεσι συνεπικρατοῦσι, καὶ κατασπῶσι τὸν νοῦν ὄλον, καὶ χώραν διδοῦσι τοῖς πονηροῖς πάθεσι, καὶ πιθανὸν δεικνῶσι τὸν ἀρχηγὸν καὶ δημιουργὸν τῶν τοιούτων πᾶθῶν, ὧν ἀρχὴ μετ' ἐκεῖνον ἢ ἐμπαθῆς τῶν ἡδίστων ἐδωδίμων τροφή. Εἰ γὰρ ἢ ἡθεα μόνον τοῦ ξύλου ἐκεῖνου, κατὰ τὴν ἱστορίαν, εὐπαράδεκτον τὴν ὄψιν εἰργάσαστο, καὶ ἀξιόπιστον σύμβουλον, πόσῳ μᾶλλον ἢ γεῦσις καὶ τοῖς ἐξῆς; Εἰ δ' ἢ γεῦσις, πόσῳ μᾶλλον ἢ μετὰ πλησμονῆς ἐδωδῆ; Ἄρ' οὐ σαφές ὡς μήπω λυσιτελές ἦν, καὶ κατ' αἴσθησιν ἀπ' ἐκεῖνου φαγεῖν τοὺς προπάτορας; Ἄρ' οὐ δέον μὴ κατὰ καιρὸν φαγόντας ἐκεῖθεν, ἐκθεσθῆσθαι τοῦ τοῦ Θεοῦ παραδείσου, ἵνα μὴ βουλευτήριον τῆς κακίας καὶ ἐργαστήριον τὸν θεῖον ἐκεῖνον χώρον ποιήσωνται; Ἄρ' οὐ καὶ τοῦ σώματος ἔδει τὸν θάνατον ὑποστῆναι κροθύμηταν ὁ Δεσπότης.

να'. Ἢ μὲν τοῦ κατὰ ψυχὴν θανάτου ἀπόφασις, ἦν εἰς ἔργον ἡγαγεν ἡμῖν ἢ παράφασις κατὰ δικαιοσύνην τοῦ Κτίσαντος· ἐγκαταλιπόντας γὰρ κατέλιπεν ὡς αὐτοθύλους γεγονότας μὴ βιασάμενος· ἢ μὲν οὖν ἀπόφασις ἐκεῖνη προαναπεφώνηται παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπῶς, καὶ ἢ αἰτίας εἰρήκαμεν· ἀνέσχε δὲ καὶ ὑπερέθετο τὴν ἀπόφασιν τοῦ κατὰ σῶμα θανάτου πρότερον, καὶ ἡνίκα ταύτην ἐξήνευχε βᾶθει σοφίας καὶ φιλανθρωπίας ὑπερβολῇ πρὸς τὸ μέλλον τὴν εἰς ἔργον ἐκθασιν ταύτης ἐταμειώσατο, μὴ πρὸς τὸν Ἄδᾶμ εἰπόν· Ἐπιστρέφθη εἰς ἐλπίδος· ἀλλὰ, « Ἰὴ εἶ, καὶ εἰς γῆν ὑποστρέψεις. » Ἴνι δὲ τοῖς συνετῶς ἀκούουσι καὶ τῶν τοιούτων λόγων ἰδεῖν, ὡς ὁ Θεός, οὐ ψυχῆς, οὐ σώματος ἐποίησε θάνατον. Οὕτω γὰρ πρότερον εἶπε προστάσων, Θάνετε, ἦν ἂν ἡμέραν φάγητε· ἀλλ', « Ἀποθανεῖσθε ἦν ἂν ἡμέραν

(*) Ἡ δοτικὴ ἀντὶ γενικῆς εἰληπταὶ ἀντιπτωτικῶς.

bona; sed iis qui ea uti possant, ita ut non succumbant, et quando oportet, et quantum oportet, et ad gloriam ejus qui fecit, est bona; iis vero qui ea sic uti nequeunt, mala. Propter hoc, ut puto, illa arbor vocata est lignum scientiae boni et mali. Perfectus enim divinae contemplationis ac virtutis habitu, competit usurpare sensu amoenissima, nec tamen avocare animum a Dei contemplatione confessioneque et oratione, sed illa ut materiam et occasionem adhibere surgendi ad Deum, et sensuum voluptatem usque ad finem continere intellectuali ad bonum motu, et etiamsi insolita sit magnaue et eo adhuc vehementior quod insolita est, non applicare tunc mentis cogitationem ad illud quod est vere malum, quamvis bonum videatur ei quem omnino cepit atque vicit.

50. Ergo primis parentibus, qui debebant in sacro illo paradiso viventes Dei nunquam oblivisci, expediebat ut magis adhuc exerceerentur et quasi gymnastice contererentur in puris verisque bonis, et contemplationis perficerentur habitu; sed non est imperfectis adhuc medianibusque et pro rerum vi ad bonum vel ad contrarium facile flexibilibus, in experientiam ire, his praesertim qui vehementer solent cupere, et sensibus complaudunt totumque intendunt animum, et locum dant pravis cupiditatibus, ac dociles se praebent duci auctorique istarum cupiditatum, quarum post hunc causa est libidinosus suavissimorum ciborum esus. Si enim solus illius arboris aspectus, ut fert historia, serpentem redidit gratum et dignum si le consiliarium, quanto magis deinde gustus! Si vero gustus, quanto magis ad satietatem esus! Nonne igitur liquet nondum utile protoparentibus fuisse de ligno sensibus comedere? Nonne igitur debuerant, cum intempestive de illo comedissent, ejici a Dei paradiso, ut non nequitate conciliabulum atque officinam facerent divinum illud praedium? Nonne vel corporis mortem jam tunc subire debuissent praevaricatores? Sed patienter egit Dominus. παραυτὰ τῆνικαῦτα τοὺς παραδάντας; Ἄλλ' ἔμα-

51. Mortis animae sententia, quam ad exitum nobis adduxit transgressio propter Judicis aequitatem (nam deserentes deseruit quos utpote libero praeditos arbitrio non coegit); illa, inquam, sententia misericorditer a Deo praesignificata erat, ob causas quas diximus. Sed continuat ac distulit sententiam corporalis mortis prius latam, et postquam hanc pronuntiaverat, abisso sapientiae et misericordiae excessu executionem ejus in futurum procrastinavit, non dicens Adamo: « Revertere unde sumptus es, » sed: « Pulvis es, et in pulverem revertetur. » Possunt porro qui intelligenter audiunt et hujusmodi verbis videre Deum nec animae nec corporis mortem fecisse. Neque enim prius jubendo dixerat: « Moriemini quacunque die comederitis, » sed: « Quacunque die comederitis, moriemini. »

Neque nunc dicit : « In terram revertere, » sed : « Reverteris, » prænuntians et remittens, sed tamen merito non impediens futurum.

52. Manebat igitur illos protoparentes mors, sicut et nos adhuc vivos manet, quia mortale factum est nostrum corpus. Est autem hoc quasi longa quedam, ut ita dixerim, mors, seu potius mille mortes sibi alternatim succedentes, donec in unam ultimam et diuturnam inciderimus. Nam in corruptione sumus, et facti elabimur, donec effluere et fieri desierimus ; et nunquam sumus vere iidem, licet esse videamur non attentis. Sicut ignis levem stipulam carplim perstringens, alibi alius est, se commeticus stipule longitudini ; ita nobis pariter variatis mensura est, obviens unicuique vitæ spatium.

γάρ ἄλλο τε ἄλλο ἦν, μέτρον ὑπάρξειως ἔχει τῆς καλάμης τὸ μήκος · καὶ ἡμῖν ὁμοίως ἀλλοιουμένοις, μέτρον ἐστὶ τὸ προσὸν ἐκάστῳ τοῦ βίου διάστημα.

53. Ut autem misericordiæ excessum et abyssum sapientiæ non omnino ignoremus, quam ob causam Deus terminum mortis moratus, non aliquantisper adhuc præstitit homini vitam ? Primum quidem ostendit se cum misericordia punire, seu potius justam pœnam relaxare, et non omnino desperemus. Dedit etiam tempus pœnitendi et ad placitam illi vitam revertendi. Leniit alterna natiuitate mortis dolorem. Auxit successoribus genus, ita ut multo excedat ab initio natorum multitudo numero morientium. Pro uno per sensibilem arboris pulchritudinem miserabili et inope facto Adam, multos ostendit per sensibilia feliciter ditatos Dei notitia, virtute, scientia et gratia divina ; testis Seth,

Ἐνοσ, Ἡενοχ, Νοε, Μελχισεδεχ, Ἀβραῆμ, et quicumque inter, et ante, et post, et prope hos et illos extiterunt. Quia tamen ex illis tot et tantis viris nemo ita perfecte insons vixit ut posset resarcire illam protoparentum eladem, inustumque radici generis sanare vulnus, et posteris omnibus sufficere sanctitatem benedictionemque, et ad vitam reditum ; id etiam prævidens, tempestivum optavit familiarum tribuumque delectum, unde celeberrima exurgeret virga, et ex ea flos, quo universi generis salutem germinaturus erat.

54. O altitudo divitiarum sapientiæ et misericordiæ Dei ! Nam si non mors esset, et ante mortem mortale velut ex hac radice nostrum genus, non reipsa primitiis immortalitatis nos ditati essemus, nec in cœlos advocati, nec supra omnem principatum et potestatem ad dexteram maiestatis in cœlorum throno sederet nostra natura. Ita scivit Deus secutos ex libera nostra aberratione lapsus suapte sapientiæ et potentia misericorditer convertere in melius.

55. Forsan multi Adam vituperant, quod tam facile, malo consiliario assentiens, divinum violaverit mandatum, et ista transgressione mortem nobis intulerit. Sed non tam malum est ante experientiam velle mortalem aliquam gustare plantam, quam,

φάγητε. » Ὅστε νῦν, Εἰς γῆν ἐπίστρεψον, εἶπε, ἀλλ' ἔσπευτε, » προαναγγέλλων καὶ ἐφειδὼς, καὶ μὴ κωλύων σὺν δίκῃ τὸ ἐκθήσόμενον.

νβ'. "Ἐμελλε μὲν οὖν τοῖς προπατόρσιν ἐκείνοις ὁ θάνατος ἐφθεσθαι, ὡς καὶ ἡμῖν τοῖς ἔτι περισσοῦσιν ἀπόκειται · καὶ θνητὸν ἡμῖν ἀπετελέσθη τὸ σῶμα. Ἔστι δὲ ὁ καὶ τοῦτο μακρὸς τις, ὡς εἶπαι, θάνατος, μᾶλλον δὲ μυρίοι, κατὰ διαδοχὴν ἕτερος τὸν ἄλλον ὑποδεχόμενος · ἕως ἂν εἰς τὸν ἕνα καὶ τελευταῖον καὶ μακροχρόνια καταντήσωμεν. Ἐν γὰρ τῷ φθειρῶσθαι γινόμεθα · καὶ γινόμενοι παραβρέσομεν, μέχρις ἂν τοῦ καὶ παραβρεῖν καὶ γίνεσθαι παύσωμεν · καὶ ἐσμὲν ὄντως οὐδέ ποτε οἱ αὐτοί, καὶν δοκῶμεν εἶναι τοῖς μὴ προτέχουσιν. Ὡσπερ πῦρ καλάμης λεπτιῆς ἀπ' ἀκρας δραξάμενον · κακείνο

νγ'. "Ἴνα δὲ καὶ τὴν τῆς φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν, καὶ τὸ τῆς σοφίας βάθος μὴ παντάπασιν ἀγνοῦμεν, τίνος ἕνεκεν ὑπερθέμενος ὁ θεὸς τοῦ θανάτου τὸ τέλος, οὐκ ἐπ' ἄλλῳ ἔτι παρέσχε τ' ἀνθρώπῳ ζῆν ; Πρῶτον μὲν ἔδειξε μετ' ἐλέους παιδείων, μᾶλλον δὲ ἐφειδὼς τὴν σὺν δίκῃ παιδείαν, ἵνα μὴ ἀπογνῶμεν τελείως. Ἐκόωκε δὲ καὶ καιρὸν μετανοίας, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν εὐαρεστήσεως ἐξ ὑπαρχῆς πολιτείας. Παρεμυθήσατο τῇ ὑπαλλήλῳ γενέσει τοῦ θανάτου τὴν λύπην. Ἡύξησε τοῖς διαδόχοις τὸ γένος, ὡς καὶ περιεῖναι πολλῷ τῷ μέτρῳ τὴν ἀρχὴν τῶν γεννωμένων τὸ πλῆθος, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θνησκόντων. Ἄνθ' ἑνὸς τοῦ δι' αἰσθητοῦ φυτοῦ κάλλους, ἔλσειναῦ τε καὶ πενιχροῦ γεγονότος Ἀδάμ, πολλοὺς ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἔδειξε μακρῶς πεπλουτηκότας θεογνωσίαν καὶ ἀρετὴν, καὶ γνῶσιν, καὶ εὐμένειαν θεῖαν · μάρτυς Σῆθ, Ἐνὼς, Ἐνώχ, Νῶε, Μελχισεδεχ, Ἀβραάμ, καὶ ὅσοι μεταξὺ τούτων, πρὸ αὐτῶν τε καὶ μετ' αὐτοῦς, κακείνους ἢ ἐγγύς ἐκείνων ἀναπεφύησαν. Ἐπεὶ δ' ἐν τούτοις τοῖς τοσοῦτοις καὶ τηλικούτοις οὐδεὶς τελείως ἀναμαρτήτως ἐδίω, ὡς καὶ ἀναπαλαίσασθαι δυναθῆναι τὴν τῶν προπατόρων ἐκείνην ἤτταν, καὶ τῆς τοῦ γένους ρίζης θεραπεῦσαι τὸ τραῦμα, καὶ τοῖς ἐξῆς ἀρκέσαι πρὸς ἀγιασμόν καὶ εὐλογίαν, καὶ ζωῆς ἐπάνοδον ἅπασιν · καὶ τοῦτ' ἐκεῖνος προῆδει, καὶ τῶν

ἔθεν ἂν ἡ πολυύμνητος ἀναβῆ βλάβδος, ἐξ ἧς τὸ ἀν-

νδ'. "Ὁ βάθος πλοῦτου, σοφίας, καὶ φιλανθρωπίας θεῖας ! Εἰ μὴ γὰρ ὁ θάνατος ἦν, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου θνητὸν ὡς ἐκ ρίζης τοιαύτης τὸ ἡμέτερον γένος, οὐκ ἂν ἔργῳ τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἀθανασίας ἡμεῖς ἐπλουτήσαμεν, οὐκ ἂν εἰς οὐρανοὺς ἀνεκλήθημεν, οὐκ ἂν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν οὐρανοῖς ἢ ἡμῶν ἐνεθρονίσθη φύσις. Οὕτως οἶδε θεὸς τὰ εἰς αὐτεξουσίου παρατροπῆς ἡμῶν ὀλισθήματα τῇ παρ' ἑαυτοῦ σοφίᾳ τε καὶ δυνάμει μετασκευάζειν φιλανθρώπως ἐπὶ τὸ κρεῖττον.

νε'. Τάχα πολλοὶ τὸν Ἀδάμ αἰτιῶνται, πῶς εὐκόλως, τῷ πονηρῷ συμβούλῳ πεισθεὶς, τὴν θεῖαν ἠθέτησεν ἐντολὴν · καὶ διὰ τῆς τοιαύτης ἀθετήσεως ἡμῖν τὸν θάνατον προσέξηνεν. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν ἴσον, πρὸ τῆς πείρας ; ἐθελήσασιν γεύσασθαι θανάσιμου τίνος βο-

τανης, καὶ μετὰ τὸ μαθεῖν διὰ πείρας θανάσιμον οὐσαν, ἀπὸ ταύτης ποθεῖν ἐσθίειν. Μεμπτεὸς γὰρ μᾶλλον ὁ μετὰ τὴν πείραν ἐπὶ τῶν θλητηρίου, καὶ τὸν θάνατον ἀθλίως πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκόμενος, τοῦ πρὸ τῆς πείρας τοῦτο πράττοντός τε καὶ πάσχοντός. Διὸ καὶ περισσώτερον ἡμῶν ἕκαστος ἢ ὁ Ἄδὰμ ἐκεῖνος μεμπτεὸς ἐστὶ καὶ κατάκριτος. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν ἐκεῖνο τὸ ξύλον; οὐδὲ τοῦ Θεοῦ νῦν ἐστὶ πρὸς ἡμᾶς ἐντολή, τὴν ἐκεῖνου γεῦσιν ἀπαγορεύουσα; Τοῦτ' αὐτὸ μὲν ἐκεῖνο τὸ ξύλον, οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν ἰσως· ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ ἐντολή, καὶ νῦν ἡμῖν παρ-στι, τοῦ; μὲν αὐτῇ πειθομένους, καὶ κατ' αὐτὴν ζῆν ἐθέλοντας, τῆς τε τῶν οὐρανῶν ἀπάντων ἀμαρτημάτων εὐθύνης, καὶ τῆς προγονικῆς ἀρᾶς καὶ καταδίκης ελευθερούσα, τοὺς δὲ καὶ νῦν αὐτὴν ἀθετοῦντας καὶ προτιμώντας αὐτῆς τὴν τοῦ πονηροῦ προσβολὴν τε

καὶ συμβουλὴν, τῆς ζωῆς ἐκεῖνης καὶ τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγῆς οὐκ ἐστὶ μὴ ἐκπεσεῖν, καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν κλημένην τοῦ αἰωνίου πυρὸς γένναν ἐμπεσεῖν.

νβ'. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ νῦν ἡμῖν αὕτη προκειμένη τοῦ Θεοῦ ἐντολή; Ἡ μετάνοια· ἥς τὸ κεφάλαιον, τὸν ἀπηγορευμένον μηκέτι φαύειν. Ἐπεὶ γὰρ ἀπεβ-ρισημεν τοῦ χωρίου τῆς ἐνθέου τροφῆς, καὶ ἀπεκλείουσαν τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ δικαίως, καὶ εἰς τὸ βραθύρον τοῦτο καταπεπτώκαμεν, συνοικεῖν τε καὶ συνοικεῖσθαι τοῖς ἀλόγοις ζώοις κατεδικάσθημεν, καὶ ἀνέλπιδες κατέστημεν, τὸ εἰς ἡμᾶς ἦκον, τῆς πρὸς τὸν παραδείσον ἀνακλήσεως, αὐτὸς ὁ δικαιοσύνη τότε δίκην ἰπενεγκῶν, μᾶλλον δὲ δικαίως ταύτην ἐπέλθει, ἡμῖν συγχωρήσας, ὑπερβολῇ νῦν φιλο-φροσύνης καὶ ἀγαθότητος, διὰ σπλάγχνα ἐλέους αὐτοῦ, μέρος ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν κατήλθε. Καὶ καθ' ἡμᾶς γενόμενος ἀναμαρτήτως ὡς εὐδόκησεν ἄνθρωπος, ἵνα τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀναδιδῶν καὶ ἀνασώσῃται, τὴν σωτήριον τῆς μετανόιας ἡμῖν εἰσήνεγκε συμ-βουλὴν τε καὶ ἐντολήν· πρὸς ἡμᾶς εἰπὼν· « Μετανοεῖτε, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἵσον ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς ἀπέχει, τοσοῦτον μακρὰν ἡμῶν τὴν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τοῦ δὲ Βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἡμῖν ἐνθήμεσαντος, καὶ τὴν μεθ' ἡμῶν ἐνωσιν εὐδοκήσαντος, ἤγγικεν ἡμῖν πᾶσιν ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία.

νγ'. Ἐγγισίας ἡμῖν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, διὰ τῆς πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου συγκαταβάσεως, μὴ μακρὰν ἡμᾶς αὐτοῦ ἀπὸ ταύτης ποιήσωμεν, ἀμετανοήτως πολυτεύομενοι. Φύγωμεν δὲ μᾶλλον τῶν ἐν οὐρανῷ καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένων τὴν ἀθλιότη-τητα· κησώμεθα τὰ ἔργα τῆς μετανόιας, φρόνημα ταπεινόν, κατάνυξιν, καὶ πένθος πνευματικόν· καρ-δίαν πραεῖαν ἐλέου γέμουσαν, δικαιοσύνης ἐρῶσαν, καθαρότητος ἀντιποιουμένην, εἰρηνικὴν, εἰρηνοποιὴν, φερέπονον, τοῖς ὑπὲρ ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης ἐν-αγρινοῦσαν, διωγμῶς, καὶ ζημίαις, καὶ ὕβρεσι, καὶ συκοφανταῖς καὶ πάθεσιν. Ἡ γὰρ τῶν οὐρανῶν βασι-λεία, μᾶλλον δὲ ὁ τῶν οὐρανῶν Βασιλεὺς (ὃ τῆς ἀφάτου μεγαλοδωρεᾶς!), ἐντὸς ἡμῶν ἐστὶν· ὃ καὶ διὰ τῶν τῆς μετανόιας ἔργων κολῶσθαι ἀεὶ ὀφειλομεν, ἀγα-πῶντες ὡς δυνατὸν τὸν τοσοῦτον ἡμᾶς ἀγαπήσαντα.

νη'. Τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἀπουσία παθῶν καὶ παρουσία συνίστησι τῶν ἀρετῶν. Τὸ γὰρ πρὸς

A comperto experientia illam esse mortalem, eam ad esum appetere. Nam vituperabilior est qui post exitii experientiam mortem misere attrahit et in se corripit, quam qui ante experientiam hoc facit et patitur. Ideo unusquisque nostrum magis quam ille Adam inexcusandus est ac damnandus. An non est in nobis illa arbor? nonne etiam nunc Dei est ad nos mandatum eam gustare vetans? Ipsa quidem illa arbor non est in nobis pariter, sed Dei præceptum etiam nunc nobis adest, eos qui obedientiam vitam ipsi conformare volunt, ab omni propriorum peccatorum reatu, et ab avita maledictione ac damnatione liberans, eos vero qui nunc ipsum violant et postponunt mali spiritus tentationi ac consilio, a vita olim in paradiso degenda sinens excidere et in imminentem ignis æterni gehennam incidere.

B in imminentem ignis æterni gehennam incidere.

56. Quodnam igitur est hoc nobis nunc injunctum Dei mandatum? Pœnitentia, cujus caput est vetita jam non tangere. Quia enim ejeti sumus e loco divinæ voluptatis, et merito exclusi a Dei paradiso, et in gurgitem istum decidimus, et ad cohabitandum convivendumque cum brutis pecudibus sumus damnati, et nobis excidit spes propriis viribus in paradysum redeundi; ille postquam iniquitatis pœnam exegit, seu potius venire in nos permisit, excessu postea charitatis et bonitatis per viscera misericordiæ suæ usque ad nos pro nobis descendit.

C Et similis factus nobis præter peccatum ex benevolentia, homo, ut simili simile doceret et salvaret, salutiferam pœnitentiæ nobis dedit consilium et præceptum, ad nos dicens: « Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cælorum. » Nam ante incarnationem Verbi Dei, quantum distat cælum a terra, tantum longe a nobis erat regnum cælorum. Ex quo autem rex cælorum habitavit in nobis, et nobiscum uniri dignatus est, nobis omnibus cæleste regnum appropinquavit.

ἔνωσιν εὐδοκήσαντος, ἤγγικεν ἡμῖν πᾶσιν ἡ τῶν οὐ-

57. Quia appropinquavit nobis regnum cælorum propter Dei Verbi ad nos descensum, ne nosmet ab eo procul removeamus, sine pœnitentia viventes. Fugiamus e contra sedentium in tenebris et umbra mortis miseriam; potiamur opera pœnitentiæ, sensum humilem, compunctionem et lactam spiritualem, cor mite, misericordia plenum, justitiæ amans, puritatis studiosum, tranquillum, pacificum, patiens, delectatum exantlati pro veritate et justitiæ persecu-tionibus, damnis, injuriis, calumniisque et crucia-tibus. Nam cælorum regnum, seu potius cælorum rex (o ineffabilis munificentia!) intra nos est; cui operibus pœnitentiæ semper adherere debemus, redamantes qua possumus tantum nos amantem,

58. Dei amorem absentia vitiorum et presentia virtutum constituit. Namque mali odium, indeque

vitiarum absentia, possessionem producit bonorum. Bonorum autem amans et possessor nonne eminenter diligit optimum Dominum, solum boni omnium ducem et custodem, in quo ipse est eximio modo, et quem charitate in seipso fert, juxta illum qui dixit: « Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo »²⁶? Patet non solum ex virtutibus amorem Dei, sed item ex amore virtutes nasci. Quare Dominus in Evangelio alicubi dixit: « Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me. Si quis diligit me, sermonem meum servabit »²⁷. Sed nec opera virtutum laudabilia sunt et facientibus utilia sine charitate, nec charitas sine operibus. Quorum unum Paulus multo sermone ostendit, ad Corinthios scribens: « Si fecero hoc et illud, charitatem autem non habuero, nihil prodest »²⁸. Alterum item dilectus egregie Christo discipulus, dicens: « Non diligamus verbo, neque lingua, sed opere et veritate »²⁹.

δὲ πάλιν ὁ τῷ Χριστῷ ἐξόχως ἠγαπημένος μαθητής, ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ. »

59. Supremus et adorandus Pater, Pater est ipsius Veritatis, scilicet unigeniti Filii, et Spiritum veritatis habet, nempe Spiritum sanctum: sicut demonstravit veritatis Verbum, Qui ergo illum in seipsis adorant, et ita credunt, et quasi per hos operantur, nam « Spiritus est, ait Apostolus, per quem adoramus et per quem oramus, » et: « Nemo venit ad Patrem nisi per me, » inquit unigenitus Dei Filius: qui igitur sic in spiritu et veritate Patrem adorant, hi sunt veri adoratores.

60. « Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare »³⁰, » ut est, incorporaliter incorporeum intelligentes. Sic enim eum vere semper videbunt in Spiritu ejus et Veritate. Cum enim Spiritus sit Deus, incorporalis est: incorporeum autem non est in loco, nec localibus terminis circumscribitur. Qui ergo dixit in determinato quodam ex quibuscunque terræ et cæli locis adorandum esse Deum, non vere loquitur, nec vere adorat. Nam Deus, qua incorporalis, nullibi est; qua Deus, ubique. Si ergo est terminus, aut locus, aut creatura ubi non sit Deus; reperietur in aliquo circumscriptus. Ergo ubique est, quia infinitus est. Num igitur ita totus est ubique, ut non parte, sed universitate rerum comprehendatur? Minime: sic enim adhuc esset corpus. Ergo ut universum conservans et continens, ipse est in seipso, ubique et supra omnia; a veris adoratus in suo spiritu et sua veritate.

61. Angelas et anima, cum sint incorporales, non sunt in loco, sed nec ubique sunt; non enim continent universum, sed et ipsis opus est continente. Ergo et ipsi in omnia continente et comprehendente sunt, ab eoque modo cuique congrua determinantur.

Ἄ τὰ πονηρὰ μίσος, ἀπ' ὑπερ ἢ τῶν παθῶν ἀπουσία, τὸν κῆρον, καὶ τὴν κτήτιν ἀντειπάγει τῶν ἀγαθῶν. Ὁ δὲ τῶν ἀγαθῶν ἐραστὴς τε καὶ κτήτιος, πῶς οὐκ ἂν διαφερόντως φιλοῖη τὸν αὐτάγαθον Δεσπότην, τὸν μόνον ἀγαθοῦ παντὸς χορηγὸν καὶ φύλακα, ἐν ᾧ αὐτός ἐστι κατ' ἐξαιρετικὸν τρόπον, καὶ οὖν διὰ τῆς ἀγάπης ἐν ἑαυτῷ φέρει, κατὰ τὸν εἰπόντα. « Ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ. » Ἰδοὺ δ' ἂν τις μὴ μόνον ἐκ τῶν ἀρετῶν τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀγάπης τὰς ἀρετάς τικτομένης. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ποιεῖ μὲν φησιν. « Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με. » Ἄλλοτε δὲ, « Ὁ ἀγαπῶν με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει. » Ἄλλ' οὔτε τὰ ἔργα τῶν ἀρετῶν ἐπαινετὰ εἰσι καὶ λυσιτελεῖ τοῖς πράττουσι χωρὶς ἀγάπης, οὔτε μὴν ἡ ἀγάπη χωρὶς τῶν ἔργων, ὧν τὸ μὲν διὰ πολλῶν ὁ Παῦλος δείκνυσι πρὸς Κορινθίους γράφων. « Ἐὰν ποιήσω τὰ καὶ τὰ, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. » Τὸ λέγων. « Μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ τῇ γλώσσῃ, ἀλλ'

νῦν. Ὁ ἀνωτάτω καὶ προσκυνητὸς Πατήρ, Πατὴρ αὐτοαληθείας ἐστὶ. δηλονότι τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ. Καὶ Πνεῦμα ἀληθείας ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. καθὼ καὶ προῦπέδειξεν ὁ τῆς ἀληθείας Λόγος. Οἱ οὖν ἐν αὐτοῖς τοῦτον προσκυνοῦντες, καὶ οὕτω πιστεύοντες, καὶ ὡς διὰ τούτων ἐνεργούμενοι. « Τὸ Πνεῦμα γὰρ ἐστὶ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, δι' οὗ προσκυνοῦμεν, καὶ δι' οὗ προσευχόμεθα. » καὶ, « Οὐδεὶς ἐρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ, » ὁ τοῦ Θεοῦ Μονογενῆς φησιν. οἱ οὖν οὕτως ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ τὸν ἀνωτάτω Πατέρα προσκυνοῦντες, οὗτοι εἰσὶν οἱ ἀληθῆνοι προσκυνηταί.

Ἔ. « Πνεῦμα ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτῶν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » τοῦτέστιν ἀσώματως τὸν ἀσώματον ἐννοοῦντας. Οὕτω γὰρ καὶ ἀληθῶς ὑφονταὶ τοῦτον πανταχοῦ, ἐν τῷ Πνεύματι καὶ τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ. Ὡς μὲν γὰρ Πνεῦμα ὑπάρχων ὁ Θεός, ἀσώματος ἐστὶ. τῆ δὲ ἀσώματον οὐκ ἐν τόπῳ ἐστὶν, οὐδὲ τοπικοῖς ὁρίοις περιγράφεται. Οὐκοῦν ὁ λέγων ἐν ὀρισμένῳ τινὶ τῶν ἀπανταχοῦ γῆς καὶ οὐρανοῦ τόπων δεῖν προσκυνεῖσθαι τὸν Θεόν, οὐκ ἀληθῶς φησιν, οὐδ' ἀληθῶς προσκυνεῖ. Ὡς μὲν γὰρ ἀσώματος ὁ Θεός, οὐδαμοῦ. ὡς δὲ Θεός, πανταχοῦ. Εἰ γὰρ ἐστὶν ὁρος ἢ τύπος ἢ κτίσις, οὐ μὴ ἐστὶν ὁ Θεός, εὐρεθῆσεται περιγραφόμενος ἐν τινὶ. Πανταχοῦ οὖν, ἀόριστος γὰρ. πᾶς οὖν πανταχοῦ, ὡς οὐκ ὑπὸ μέρους, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ παντός περιεχόμενος; Οὐμενοῦν. σῶμα γὰρ ἐστὶ πάλιν. Οὐκοῦν ὡς τὸ πᾶν συνέχων καὶ περιέχων, αὐτός ἐστιν ἐν ἑαυτῷ, πανταχοῦ τε καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν. προσκυνούμενος παρὰ τῶν ἀληθινῶν προσκυνητῶν, ἐν τῷ Πνεύματι καὶ τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ.

Ἐζ'. Ὁ ἄγγελος καὶ ἡ ψυχὴ ἀσώματα ἔντα, οὐκ ἐν τόπῳ ἐστὶν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πανταχοῦ ἐστὶν. οὐ γὰρ συνέχουσι τὸ πᾶν. ἀλλὰ καὶ αὐτὰ δεῖται τοῦ συνεχόντος. Οὐκοῦν καὶ αὐτὰ ἐν τῷ συνεχόντι καὶ περιέχοντι τὸ πᾶν, ὑπὸ αὐτοῦ κατὰλλήλως ὀριζόμενα. ἢ

²⁶ Joan. iv, 16. ²⁷ Joan. xiv, 21, 23. ²⁸ I Cor. 13-1, 5. ²⁹ I Joan. iii, 18. ³⁰ Joan. iv, 24.

μέντοι ψυχὴ συνέχουσα τὸ σῶμα ὃ καὶ ἐκτίσθη, πανταχοῦ τοῦ σώματος ἐστίν, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ, οὐδ' ὡς περιεχομένη, ἀλλ' ὡς συνέχουσα τε καὶ περιέχουσα, καὶ ζωοποιούσα τοῦτο κατ' εἰκόνα καὶ τοῦτ' ἔχουσα Θεοῦ.

ἔβ'. Οὐ κατὰ τοῦτο μόνον μᾶλλον τῶν ἀγγέλων ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα πεποιήται Θεοῦ, ὅτι συνεκτικὴν τε καὶ ζωοποιὸν ἔχει δύναμιν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἄρχειν. Ἔστι γὰρ ἐν τῇ τῆς καθ' ἡμᾶς ψυχῆς φύσει, τὸ μὲν ἡγεμονικόν τε καὶ ἀρχικόν· τὸ δὲ φύσει δουλεῦδόν τε καὶ ὑπήκουον· θέλεις, ὄρεξις, αἰσθήσεις καὶ ἀπλῶς ὅσα μετὰ τὸν νοῦν, τῷ νῷ συνεκτίσθη παρὰ Θεοῦ, καὶ ἡμεῖς ἔστιν ἐφ' ὧν φιλαμαρτήμονι γνώμη, μῆτοῦ Θεοῦ καὶ Παντοκράτορος μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσόντος ἡμῖν ἐμφύτως αὐτοκράτορος ἀφηγιάζομεν. Ὁ μέντοι Θεὸς διὰ τὸ ἐν ἡμῖν ἀρχικόν, καὶ τῆς γῆς ἀπάσης παρέσχε τὴν κυριότητα. Ἄγγελοι δὲ συνεζευγμένον σῶμα οὐκ ἔχουσιν, ὡς καὶ ὑπεζευγμένον ἔχειν τῷ νῷ. Τὴν δὲ νοερὰν θέλεις, οἱ μὲν ἐκπεσόντες διηνεκῶς κέκτηνται πονηράν· οἱ δὲ ἀγαθοί, διηνεκῶς ἀγαθὴν, καὶ ἡνιόχου μηδαμῶς διαμένον. Τὸ δ' ἐπίγειον κράτος, ὃ μὲν πονηρὸς οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἤρπασεν· ὅθεν δῆλον ὡς οὐκ ἀρχῶν ἐκτίσθη τῆς γῆς. Οἱ δὲ ἀγαθοὶ τῶν ἀγγέλων, ἐπισκοπεῖν τὰ κατ' αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Παντοκράτορος προσεσχέθησαν, μετὰ τὴν ἡμῶν ἐκπτώσιν, καὶ διὰ ταύτην, τῆς ἀξίας, εἰ καὶ μὴ παντελῆ διὰ φιλανθρωπίαν καθαίρουν. Τὰ γὰρ ὄρια τῶν ἀγγέλων, ὡς ὁ Μωϋσῆς ἐν τῇ ψάλλῃ φησιν, ἔστησεν ὁ Θεός, ὅτε διαμερίζον ἔθνη· ὃ δὲ διαμερισμὸς οὗτος, μετὰ τὸν Κάϊν καὶ τὸν Σὴθ ἐγεγόνει· τῶν μὲν ἐκ τοῦ Κάϊν καλουμένων ἀνθρώπων, τῶν δὲ ἐκ τοῦ Σὴθ καταγομένων, υἱῶν Θεοῦ κεκλημένων· διαμερίζοντος ἐμοὶ δοκεῖν ἔκτοτε τοῦ ὀνόματος, καὶ προκαταγγέλλοντος τὸ γένος, ἐξ οὗ σάρκα λήψεσθαι ἐμελλεν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱός.

ἔγ'. Εἶποι δ' ἂν τις σὺν πολλοῖς ἑτέροις, καὶ τὸ τριαδικόν τῆς ἡμετέρας γνώσεως, μᾶλλον ἡμᾶς τῶν ἀγγέλων δεικνύειν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ· οὐ μόνον ὅτι τριαδικόν, ἀλλ' ὅτι καὶ συμπεριβάλλει γνώσεως ἅπαν εἶδος. Μόνοι γὰρ ἡμεῖς τῶν κτισμάτων ἀπάντων, πρὸς τῷ νοερῷ τε καὶ λογικῷ, καὶ τὸ αἰσθητικόν ἔχομεν· ὃ τῷ λογικῷ συνημμένον εἶναι πεφυκός, τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν, καὶ γνώσεων ἐξούρη πολλυειδέστατον πληθύν· γεωργεῖν τε καὶ οἰκοδομεῖν, καὶ προάγειν ἐκ μὴ ὄντων, εἰ καὶ μὴ ἐκ μηδενός ὄντων (τοῦτο γὰρ Θεοῦ), μόνῳ παρέσχε τῶν ἀνθρώπων. Γίνεται γὰρ σχεδὸν οὐδὲν οὐδὲ φθείρεται τῶν παρὰ Θεοῦ τελουμένων· κερνώμενον δ' ἄλλο πρὸς ἄλλο τῶν παρ' ἡμῖν, μορφὴν ἑτέραν παρίστησιν· ἔτι τε μῆν, καὶ τὸ τὸν ἀόρατον τοῦ νοῦ λόγον, οὐ μόνον ὑπ' ἀκοῆς αἰσθητοῖς γίνεσθαι ἀέρα ἐνημμένον, ἀλλὰ καὶ καταγράφεσθαι, καὶ μετὰ σώματος καὶ διὰ σώματος ὄρασθαι, παρέσχε τοῖς ἀνθρώποις μόνους ὁ Θεός· πρὸς πίστιν ἐνάγων διαρκῆ τῆς τοῦ ἀνωτάτω Λόγου διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας τε καὶ ἐμφανείας· ὧν οὐδὲν οὐδαμῶς μέτεστιν ἀγγέλοις.

A Anima tamen continens corpus cui concreata est, ubique corporis est, non velut in loco, nec velut comprehensa, sed ut illud continens, comprehensens, et vivificans : et sic etiam ad imaginem Dei est.

62. Non ideo duntaxat magis quam angelus homo ad Dei imaginem factus est, quia conservatricem et vivificam habet in seipso virtutem, sed etiam quia imperat. Est enim in nostræ animæ natura una pars dominans et imperans ; et altera naturaliter famulans et obediens : voluntas appetitus, sensus et generatim quæcumque infra intellectum intellectui concreata sunt a Deo ; quanquam nos aliquando, peccati amore ducti, non solum Dei omnipotentis, sed et nobis inditi naturaliter ducis habenas detrectamus. Huic tamen insidenti nobis regi Deus universæ terræ tradidit principatum. Angeli vero non habent corpus intellectui conjunctum et subjunctum. Intellectualis porro voluntas in lapsis est semper mala, et in bonis bona semper, nec auriga unquam indigens. Terrestre autem imperium malus quidem non habuit, sed rapuit ; unde patet eum non creatum esse principem terræ. Boni vero angeli terrestribus invigilare jussi sunt, post casum nostrum, et propter istam, non tamen, Deo miserante, universam dignitatis nostræ ruinam. Terminos enim angelorum, ut Moyses in cantico dicit **, constituit Deus, quando dividebat gentes. Hæc autem divisio post Cain et Seth facta est : nam Cain posteri dicti sunt filii hominum, Seth vero nepotes filii Dei sunt vocati *** ; quia nomine, ut mihi videtur, jam tunc separatam et prænuntiatum est genus, ex quo carnem assumpturus erat unigenitus Dei Filius.

63. Forsan aliquis dixerit cum multis aliis, ipsa quoque nostra cognitio, cum trina sit, ostendit nos magis quam angelos esse ad imaginem Dei, non solum quia trina est, sed et quia comprehendit omne cognitionis genus. Nos enim soli omnium creaturarum, præter intellectum et rationem, habemus etiam sensum : qui intellectui natura conjunctus, artium scientiarumque et cognitionum multiforrem invenit multitudinem : et agros colere, ædificare domos, et res facere quod non sunt, non tamen res facere quæ minime sunt (hoc enim Dei est), solis competit hominibus. Nam fere nihil eorum quæ a Deo fiunt, incipit ac perit, sed commista inter se invicem quæ sunt apud nos, formam præbent aliam. Insuper, invisibile intellectus verbum, non solum auditus sensui aere indutum subjicere, sed scribere etiam et cum corpore ac per corpus videre, solis hominibus concessit Deus, in sufficientem fidem inducens carnalis supremi Verbi adventus et manifestationis. Quorum nihil prorsus angelis inest.

** Deut. xxxii, 8. *** Gen. vi, 2.

64. Verum, licet magis quam angeli ad Dei imaginem etiam nunc simus, ad Dei similitudinem multo minus, et præsertim nunc, sumus quam angeli boni. Namque, ut cætera nunc omittam, perfecta Dei similitudo sit superna Dei illuminatione: quia privatos esse malos angelos, quia sub tenebris sunt, cumulari vero divinos spiritus ea, quæ vocatur secunda lux et primæ lucis effluviū, nescit, ut arbitror, nemo eorum qui accurate percipient inspirata divinitus eloquia. Habent porro in luce hæc boni angeli etiam sensibilium cognitionem: neque sensitiva aut naturali facultate hæc percipiunt, sed ea cognoscunt divina virtute, quam nihil ullatenus præsentium, præteritorumve aut futurorum latere potest.

65. Lucis hujus participes, cum eam ad mensuram habeant, huic mensuræ congruam habent scientiam rerum. Illam porro angelis affulgere, et esse increatam, nec tamen esse divinam essentiam, sciunt quicumque in divinis apostolis ac theologis scite versantur. Sed dissentientes blasphemant in divinam hanc lucem, eam aut creaturam, aut essentiam Dei esse contendentes. Cum porro eam dicunt creaturam, non concedunt eam esse angelorum lucem. Adsit nunc Areopagita theologus, quasi summam tuam illa dilucidans: « Circulatim, inquit, divi Spiritus moti, uniantur sine principio et sine illuminationibus pulchri et boni. » Divos spiritus angelos bonos ab eo dici, omnibus liquet, pluraliter vero illuminationes illas proferens, a Dei essentia discrevit: hæc enim una est et omnino indivisa. Eas demum sine principio et sine esse dicens, quid aliud quam increatas nobis ostendit? παντάπασιν ἀδιάρητος. Ἀνάρχους δὲ καὶ ἀτελευτήτους προσειπὼν, τί ἄλλο ἢ ἀκτίστους εἶναι παρέστησεν ἡμῖν;

66. Divino hoc lumine et splendore exutam per peccatum nostram naturam, postquam deformitatis ejus misertum Dei Verbum per viscera misericordie assumpsit, indutam fulgidius in Thabor selectis discipulis ostendit: quales olim fuerimus, et quales in futuro sæculo nos facturus sit, si ipsius pro viribus similes vivere voluerimus, demonstrans, ut ait Joannes Chrysostomus.

67. Illius divini luminis ac splendoris particeps ante peccatum Adam, utpote vere stolam indutus gloriæ, non erat nudus, sed multo pulchrior, supra quam dici possit, iis qui nunc circumfulgent ornatis auro multo et gemmarum nitore diadematis. Illam divinam illustrationem et gratiam ipse magnus Paulus cœlestem nostram habitationem vocat, dicens: « In hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes; si tamen vestiti, non nudi inveniamur^{30.32}. » Illius divinæ illuminationis et indumenti ejus arrham idem Paulus

ἔσθ'. Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ κατ' εἰκόνα μᾶλλον ἡμεῖς τῶν ἀγγέλων ἔχομεν καὶ μέχρι νῦν, πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν εἶναι τοῦ Θεοῦ, πολλῶ ἐλαττούμεθα, καὶ μάλιστα νῦν, τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων. Ἴνα γὰρ τὰ ἄλλα νῦν ἀφῶ, ἢ τελείωσις τοῦ καθ' ὁμοίωσιν εἶναι τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ἐκ Θεοῦ θείας ἐλλάμψεως τελεῖται, τῆς ἐστερηθῆσθαι μὲν τοὺς πονηροὺς ἀγγέλους, διὸ καὶ ὑπὸ ζόφον γεγενῆσθαι· ἐμφορεῖσθαι δὲ τοὺς θεῖους νόας· διὸ καὶ δευτέρον καλεῖσθαι φῶς, καὶ τοῦ πρώτου φωτὸς ἀπορρόησιν, οὐδένα ἂν οἶμαι ἀγνοεῖν, τῶν ἐπιμελῶς καὶ μετὰ συνέσεως ἐντυγχανόντων τοῖς Θεοπνεύστοις λόγοις. Ἐχουσι δὲ ἐντεῦθεν οἱ ἀγαθοὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν γινῶσιν· οὐ γὰρ αἰσθητικῇ καὶ φυσικῇ δυνάμει τούτων ἀντιλαμβάνονται, ἀλλὰ θεοσιδεῖ δυνάμει γινώσκουσιν αὐτὰ· τῆς μηδὲν τῶν ὀπωσθήποτε παρόντων ἢ παρωχηκότων, ἢ μελλόντων ἀποκρύπτεσθαι δύναται.

ἔσθ'. Ταύτης τῆς ἐλλάμψεως οἱ μετέχοντες, μέτρῳ ταύτην ἔχοντες, ἀναλόγως τῷ μέτρῳ, καὶ τὴν γινῶσιν ἔχουσι τῶν ὄντων. Ὅτι δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι μετέχουσιν αὐτῆς, καὶ ὅτι ἀκτίστος ἐστὶ, καὶ ὡς ἡ θεία οὐσία οὐκ ἐστὶ, πάντες μὲν ἴσασιν οἱ τοῖς Θεοσόφους ἀποστόλοις καὶ θεολόγοις ἐμμελῶς ἐντυγχάνοντες. Ἐπεὶ δὲ οἱ τὰ ἐναντία φρονούντες, βλασφημοῦσιν εἰς τὴν θείαν ταύτην ἐλλάμψιν, ἢ κτίσμα ταύτην, ἢ οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ διατεινόμενοι· καὶ ἡνίκα ἂν κτίσμα λέγουσιν αὐτήν, οὐ συγχωροῦσιν εἶναι τῶν ἀγγέλων ταύτην φῶς· παρίτω νῦν ὁ ἐξ Ἀρεοῦ πάγου Θεοφάντιος, ὡς ἐν βραχεῖ καὶ τὰ τρία ταυτὶ διασαφῶν. Κυκλικῶς γὰρ, φησὶν, οἱ θεοὶ κινούμενοι νόας, ἐνοῦνται ταῖς ἀνάρχοις καὶ ἀτελευτήτοις ἐλλάμψεσι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Ὅτι μὲν οὖν θεοῦ νόας τοὺς ἀγαθοὺς ἀγγέλους φησὶ, τοῖς πᾶσι δῆλον· πληθυντικῶς δὲ ταύτας τὰς ἐλλάμψεις προσνεγκῶν, τῆς τοῦ Θεοῦ διέστειλεν οὐσίας· μία γὰρ ἐκείνη καὶ προσειπὼν, τί ἄλλο ἢ ἀκτίστους εἶναι παρέστησεν ἡμῖν;

ἔσθ'. Ταύτης τῆς θείας ἐλλάμψεως τε καὶ λαμπρότητος, γεγυμνωμένην τὴν ἡμῶν φύσιν ἐκ παραβάσεως, τῆς ἀσχημοσύνης ἐλέησας· ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ διὰ σπλάγγνα ἐλέους ἀναλαβόμενος, ἐνδεδυμένην ἐπιφανέστερον ἐπὶ τοῦ Θαβωρίου, τῶν μαθητῶν τοῖς ἐγκρίτοις πάλιν ὑπέδειξε, τίποτε ἡμῶν ἦν ὅτε· καὶ τίνες ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἐσόμεθα δι' αὐτοῦ, εἰ κατ' αὐτὸν ὡς δυνατὸν ἐνταῦθα ζῆσαι προσλοιμέθα παριστάς· ὡς καὶ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν Ἰωάννης φησὶν.

ἔσθ'. Ταύτης τῆς θείας ἐλλάμψεως τε καὶ λαμπρότητος, καὶ ὁ Ἀδάμ μέτοχος ὑπάρχων πρὸ τῆς παραβάσεως, ὡς ὄντως στολὴν ἡμφοισμένος δόξης, οὐχ ὑπῆρχε γυμνός· ἀλλὰ πολλῶ κοσμιώτερος οὐδ' ὅσον εἰπεῖν, τῶν νῦν περικειμένων τὰ χρυσοῦ πολλῶ, καὶ διαυγέτι λίθοις κοσμούμενα διαδήματα. Ταύτην τὴν θείαν ἐλλάμψιν καὶ χάριν, καὶ ὁ μέγας Παῦλος οὐράνιον οἰκητήριον ἡμῶν καλεῖ λέγων, « Ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐνδύσασθαι ἐπιποθοῦντες· εἶγε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθισόμεθα. » Ταύτης τῆς θείας ἐλλάμψεως καὶ τοῦ

^{30.32} II Cor. v, 2, 3.

κατ' αὐτὴν ἐνδύματος τὸν ἀρχαῖονα, καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος ἔλαβε παρὰ Θεοῦ, ἐξ Ἱερουσαλήμ πρὸς Δαμασκὸν ἀπιὼν, ἵν' εἶπω κατὰ τὸν Θεολογίας φερωνύμως ἐπώνυμον Γρηγόριον, πρὶν καθαρθῆναι τῶν διωγμῶν, τῷ διωκομένῳ προσομιλήσαι, μᾶλλον δὲ βραχεῖα τοῦ μεγάλου φωτὸς λαμπρόνι.

ξγ'. Ἡ μὲν θεία ὑπερουσιότης οὐδὲ ποτε πληθυντικῶς καλεῖται· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ θεία καὶ ἀκτιστος χάρις καὶ ἐνέργεια, μεριζομένη ἀμερίστως, κατ' εἰκόνα τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος, ἡ καὶ θερμαίνει, καὶ φωτίζει, καὶ ζωοποιεῖ, καὶ αὔξει, τοῖς τε λαμπομένοις τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν λαμπρότητα, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ὀρώντων ἐπιφαίνεται. Κατὰ ταύτην γοῦν ὡς κατ' ἀμυδρὰν εἰκόνα, καὶ ἡ θεία τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, οὐ μία μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ κελοῦνται παρὰ τῶν Θεολόγων, ὡς καὶ Βασιλείου ὁ μέγας. Αἱ δὲ ἐνέργειαι, φησὶ, τοῦ Πνεύματος τίνες; Ἀρόρητοι μὲν διὰ τὸ μέγεθος, ἀνεξαριθμητοὶ δὲ διὰ τὸ πλῆθος. Πῶς γὰρ νοήσωμεν τὰ τῶν αἰώνων ἐπέκεινα; τίνες ἦσαν αὐτοῦ πρὸ τῆς νοητῆς κτίσεως αἱ ἐνέργειαι; Πρὸ γοῦν τῆς νοητῆς κτίσεως καὶ τῶν αἰώνων ἐπέκεινα (καὶ γὰρ καὶ οἱ αἰῶνες νοητὰ κτίσματά εἰσι) κτιστῶν οὐδεὶς ποτ' εἶπεν, οὐδὲ ἐνενόησεν. Ἀκτιστοι τοιγαροῦν αἱ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος δυνάμεις τε καὶ ἐνέργειαι· τῷ καὶ πολλὰ θεολογεῖσθαι, ἀμερίστως τῆς μιᾶς καὶ παντᾶσιν ἀμερίστου τοῦ Πνεύματος οὐσίας διαστελλόμεναι.

ξδ'. Ἡ τοῦ Θεοῦ ἀκτιστος ἐνέργεια, μεριζομένη ἀμερίστως, καὶ πληθυντικῶς προάγεται παρὰ τῶν Θεολόγων, ὡς ἀνωτέρω καὶ Βασιλείῳ τῷ μεγάλῳ διατετραχῶται. Ἐπει τοίνυν καὶ ἡ θεία καὶ θεοποιὸς ἑλλαμψὶς καὶ χάρις οὐκ οὐσία, ἀλλ' ἐνέργειά ἐστι Θεοῦ, διὰ τοῦτο καὶ αὕτη οὐ χρονικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ πληθυντικῶς προάγεται, ἀναλόγως τοῖς μετέχουσι χορηγουμένη· καὶ κατὰ τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν ὑποδεχομένων, ἐπὶ μᾶλλον καὶ ἡττον ἐνείδρα τὴν θεοποιὸν λαμπρότητα.

ξε'. Ταύτας τὰς ἐνεργείας, ἐπέτᾳ ὁ Ἰσαΐας εἶπε. Πολὺ δὲ παρ' Ἑβραίοις σημαίνει τὸ ἐπέτᾳ. « Ἀναθήσεται γὰρ, φησὶ, ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται· καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἐπέτᾳ πνεύματα· πνεῦμα σοφίας, συνέσεως, γνώσεως, εὐσεβείας, βουλήs, ἰσχύος, φόβου. » Ταῦτα τὰ ἐπέτᾳ πνεύματα, κτιστὰ φρενοδλαθῶς, οἱ τὰ τῶν ἀρετικῶν φρονούντες, εἶναι διατείνονται. Οὐς κὰν τοῖς διὰ πλάτους πρὸς αὐτοὺς Ἀντιῤῥητικοῖς προσθέντες, διαρκῶς ἀπηλέγξαμεν. Ἀλλὰ καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, τῶν θείων τούτων τοῦ Πνεύματος ἐνεργειῶν μνησθεὶς, τὰς ἐνεργείας, φησὶ, τοῦ Πνεύματος πνεύματα φίλον τῷ Ἰσαΐα καλεῖν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τῶν προφητῶν μεγαλοφωνάτατος, οὐ τὴν πρὸς τὴν θείαν μόνον οὐσίαν διαφορὰν ἐναργῶς ἔδειξε διὰ τοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀκτιστον τῶν θείων ταύτων παρεστήσεν ἐνεργειῶν, διὰ τῆς τοῦ ἐπαναπαύεσθαι φωνῆs. Τὸ γὰρ ἐπαναπαύεσθαι ὑπεροχικοῦ ἀξιωματός ἐστι. Τὰ οὖν ἐπαναπαυόμενα ἐπὶ τὸ παρ' ἡμῶν Δοσποτικὸν ἐκείνου πρόσλημμα, πῶς ἂν εἶεν κτίσματα;

A a Deo accepit, cum Hierosolyima Damascum abiens, ut dicam sicut Gregorius Theologus aptissime vocatus, mundandus mox persecutor, quem persequeretur vidit, seu potius parvam magnæ Lucis scintillam.

68. Divina quidem essentia nunquam pluraliter dicitur; sacra vero et increata Dei gratia et operatio, individue distributa, ad imaginem solaris radii, qui et calefacit, et illustrat, et vivificat, et nutrit, et illuminatis propriam immittit lucem, et oculis videntium apparet: ad hanc igitur obscuriorem adhuc imaginem, sancta Dei operatio non una tantum, sed multiplex vocatur a theologis, ut ait Basilus magnus: « Operationes spiritus quænam? ineffabiles quidem sunt ob magnitudinem, at innumerabiles ob multitudinem. Quomodo enim intelligamus quæ sunt ultra sæcula? Quænam erant ejus ante intellectualium creationem operationes? » Porro ante intelligibiles creaturas et ultra sæcula (etenim ipsa sæcula intelligibiles creaturæ sunt) nemo quid creatum unquam dixit aut cogitavit. Increata igitur sunt divini Spiritus virtutes et operationes; sed quia multe a theologis numerantur, individue ab una et omnino indivisa Spiritus essentia distribuuntur.

69. Increata Dei operatio, individue divisa, pluraliter a theologis exhibetur, ut supra Basilus magnus ostendit. Qui igitur divina et deifica illuminatio et gratia non essentia, sed operatio est Dei, ideo et ipsa non temporaliter tantum, sed et pluraliter præstatur, accommodate data, et pro suscipientium captu, majorem vel minorem emittens splendorem.

70. Illas operationes septem Isaias enumeravit, porro septem apud Hebræos significat multa. « Egredietur, inquit, virga de radice Jesse, et flos de illa ascendet. Et requiescent super eum septem spiritus: spiritus sapientiæ, intellectus, scientiæ, pietatis, consilii, fortitudinis, timoris²⁹. » Hi septem spiritus esse creatos stulte contendunt hæreticorum assentatores. Quos, ampla eorum refutatione adhuc adacta, sufficienter refellimus. Sed insuper Gregorius Theologus, divinas illas spiritus operationes memorans: « Spiritus operationes, inquit, spiritus vocare Isaiæ libuit. » Ipse autem prophetarum sublimissimus, non solum eas differre a divina essentia clarè ostendit per numerum, sed et increatas esse has divinas operationes demonstravit hac voce, « requiescet super eum. » Nam superrequiescere est eminentioris dignitatis. Quæ igitur requiescunt super dominicam hanc naturam ex nobis assumptam, quomodo essent creata?

²⁹ Isa xi, 1-2.

71. Dominus noster Jesus Christus, secundum **A** Lucam, dicit se in digito Dei ejicere dæmonia; secundum Matthæum vero, in Spiritu Dei. Digitum porro Dei magnus Basilius dicit esse unam spiritus operationem. Si ergo harum una Spiritus sanctus est, aliæ etiam profecto sunt, ut idem adhuc docuit nos; sed non ideo multi Dei aut multi sunt spiritus. Nam illæ sunt processus manifestationesque et naturales virtutes unius spiritus, et unus est per singulas operans. Sed heterodoxi, hæc esse creatis dicentes septies ad creaturam spiritum Dei depræmunt. Ergo erubescant septies. Nam rursus propheta qui de illis dixit: « Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in universam terram ²⁰. » Et qui in Apocalypsi scribit: « Gratia vobis et pax a Deo, et a septem spiritibus qui in conspectu **B** throni ejus sunt, et a Jesu Christo ²¹, » hæc esse spiritum sanctum fidelibus clare ostendunt.

72. Deus Pater, per Michæam prophetam prænuntiata Unigeniti carnali nativitate, volens etiam ostendere divinitatem ejus esse sine principio; « Et egressus ejus, inquit, ab initio, a diebus æternitatis ²². Hos autem egressus operationes esse divinitatis divi Patres existimaverunt. Hæc sunt enim Patris, et Filii, et Spiritus sancti virtutes et operationes: quas creatas esse prædicant qui hæreticorum doctrinam profiteri et vindicare student. At sero tandem resipiscentes intelligant quis sit qui **C** ab initio est, quis ad quem dicit David: « A sæculo (seu quod idem est, a diebus æternitatis) usque in sæculum tu es ²³; » et attente considerent, si ventint, Deum, qui per prophetam dixit egressus illos esse ab initio, nullibi dicere illos factos productosve aut creatos esse. Et in spiritu Dei divina loquens Basilius, non dixit, *Factæ sunt*, sed: « Erant, inquit, spiritus operationes ante intelligibiles creaturas, et ultra sæcula. » Solus igitur Deus ab æterno operans et omnipotens, prout anteriores sæculis habens virtutes et operationes.

73. Dicunt sanctorum evidenter contradictores, et oppositæ doctrinæ defensores: Unum est increatum, divina scilicet essentia; quidquid autem aliquatenus ab ea differt, creatum est. Unde creaturam faciunt et Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Nam una et eadem est tribus operatio. Cujus autem operatio est creata, increatus ille non est. Propterea non ipsa Dei operatio, absit! Sed opus et effectus, est creatura. Ideo essentialem, id est naturalem esse motum, distinctam natura divina operationem, Deo instinctus dixit Damascenus. Quia autem, divinæ operationis est creatio, ut ait divus Cyrillus, quomodo ipsa erit creata, si non per aliam operationem efficiatur, et hæc rursus per

α'. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, κατὰ μὲν τὸν Λουκᾶν, ἐν δακτύλῳ φησὶ Θεοῦ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· κατὰ δὲ τὸν Ματθαῖον, ἐν Πνεύματι Θεοῦ. Δάκτυλον δὲ φησὶ Θεοῦ ὁ μέγας Βασίλειος μίαν τῶν τοῦ Πνεύματος ἐνεργειῶν. Εἰ οὖν ἡ μία τούτων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ, καὶ αἱ ἄλλαι πάντως· ὡς ὁ αὐτὸς καὶ τοῦτ' ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο πολλοὶ θεοὶ, ἢ πολλὰ πνεύματὰ ἐστί. Πρόδοσι γὰρ ταῦτα, καὶ ἐκφάνσεις, καὶ ἐνέργειαι φυσικαὶ τοῦ ἐνός Πνεύματος εἰσι· καὶ δι' ἐκάστης ἐν ἐστὶ τὸ ἐνεργεῖν. Οἱ δὲ κακόδοξοι, κτίσματα ταῦτα λέγοντες, ἐπταπλασίως εἰς κτίσμα τὸ Πνεῦμα κατασπῶσι τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' αἰσχυνέσθωσαν ἐπταπλασίως. Ὁ γὰρ εἰπὼν αὐθις προφήτης περὶ αὐτῶν, ὡς Ἐκτὰ οὗτοι ὀφθαλμοὶ Κυρίου εἰσὶν, οἱ ἐπιθλέποντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν· καὶ ὁ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει γράφων, « Χάρις ἡμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπτὰ πνευμάτων, ἃ ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ εἰσι, καὶ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ· » τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ταῦτα, τοῖς πιστοῖς ἐμφανῶς παρίστησιν.

β'. Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, διὰ Μιχαίου τοῦ προφήτου προκαταγγέλων τὴν τοῦ Μονογενοῦς κατὰ σάρκα γέννησιν, βουλόμενος ἐπιδείξει καὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ ἀναρχον, « Καὶ αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ, φησὶν, ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. » Τὰς δὲ ἐξόδους ταύτας τὰς ἐνεργείας εἶναι τῆς θεότητος, οἱ θεοὶ Πατέρες ἐξηγήσαντο. Αὐταὶ γὰρ εἰσι τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμεις τε καὶ ἐνέργειαι· ἃς κτιστὰς εἶναι περιαιγγέλλουσιν, οἱ τὰ τῶν κακοδόξων φρονεῖν τε καὶ ἐπεκδικεῖν σπουδάζοντες. Ἄλλ' ὄψέ ποτε λαθόντες νοῦν συνίτωσαν, τίς ὁ ἀπ' ἀρχῆς ὢν· τίς πρὸς ὃν φησὶν ὁ Δαβὶδ, ὅτι « Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος » (τ' αὐτὸ δ' εἰπεῖν, ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος), « καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σύ εἶ· » καὶ συνετῶς σκοπεῖτωσαν, εἰ βούλονται, ὡς ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου ἀπ' ἀρχῆς εἰπὼν τὰς ἐξόδους ταύτας εἶπαι, ἐγένοντο ἢ ἐποιήθησαν, ἢ ἐκτίσθησαν, εἶπεν οὐδαμῶς. Καὶ ὁ ἐν Πνεύματι Θεοῦ θεολογῶν Βασίλειος, οὐκ, Ἐγένοντο, ἀλλ', Ἐσαν, εἶπεν, αἱ τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαι πρὸ τῆς νοητῆς κτίσεως, καὶ τῶν αἰῶνων ἐπέκεινα. Μόνος οὖν ὁ Θεὸς ἐξ αἰῶνος ἐνεργῆς τε καὶ παντοδύναμος, ὡς καὶ προαιωνίους ἔχων δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας.

γ'. Φασὶ δὲ, τοῖς ἁγίοις ἀντικείμενοι προδήλως, οἱ τῆς ἐναντίας ἐδόξης προϊστάμενοι· Ἐν ἐστὶ τὸ ἀκτιστον, ἢ θεία φύσις· πᾶν δὲ τὸ διαφέρον ταύτης ὀπωσοῦν, κτιστόν ἐστι· κτίσμα ποιῶντες ἐντεῦθεν καὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ τῶν τριῶν ἡ ἐνέργεια. Οὐ δὲ ἡ ἐνέργεια κτιστὴ, ἀκτιστος αὐτὸς οὐκ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο οὐκ ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, ἀπαρξί! ἀλλὰ τὸ ἐνεργηθῆν, καὶ ἀποτελεσθῆν ἐστὶ τὸ κτίσμα. Διὸ καὶ οὐσιώδη, τούτέστι φυσικὴν εἶναι κίνησιν, τὴν διαφέρουσαν τῆς θείας φύσεως ἐνέργειαν, ὁ Θεσπέσιος ἐδίδαξε Δαμασκηνός. Ἐπεὶ δὲ καὶ τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι τὸ ποιεῖν ὁ θεὸς Κύριλλος ἔφη, πῶς αὕτη ποίημα, εἰ μὴ δι' ἑτέρας ἐνεργείας ἐνεργη-

²⁰ Zachar. iv, 10. ²¹ Apoc. i, 4. ²² Mich. v, 2.

²³ Psal. xcii, 2.

θήσεται, κάκεινη πάλιν δι' ἑτέρας, καὶ οὕτω πρὸς τὴν ἑπάπειρον ἵνα, καὶ τὸ τῆς ἐνεργείας ἄκτιστον ἀεὶ ζητεῖται καὶ κηρύττεται;

οδ'. Πανταχοῦ παρούσης ἀχωρίστως τῆς τε θείας οὐσίας, καὶ τῆς θείας ἐνεργείας, χωρητὴ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια καὶ τοῖς κτιστοῖς ἡμῶν· ἐπεὶ καὶ μερίζεται ἀμερίστως κατὰ τοὺς θεολόγους· τῆς θείας φύσεως ἀμερίστου παντάπασιν μενούσης κατ' αὐτούς. Διὸ καὶ ὁ Χρυσόστομος Πατὴρ, εἰπὼν ὅτι ἡ βάνης τῆς χάριτος τὰ πάντα ἐπλήρωσε τῆς γνώσεως· δι' αὐτῆς τὰ θεύματα ἐγένετο, τὰ ἁμαρτήματα ἐλύετο· καὶ δείξας ἄκτιστον οὐσαν τὴν τῆς χάριτος βάνίδα· εἶτα σπεύδων ἐπιδείξαι καὶ ἐνέργειαν, ἀλλ' οὐκ οὐσίαν οὐσαν, ἐτι δὲ καὶ τὴν τῆς θείας ἐνεργείας διαφορὰν, πρὸς τε τὴν θεϊαν οὐσίαν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν, ἐπάγει γράφων· « Τὸ μέρος λέγω τῆς ἐνεργείας· οὐ γὰρ δὴ ὁ Παράκλητος μερίζεται. Χωρητὴ γοῦν ἐστὶν ἡμῶν ἐκάστῳ ἡ θεία χάρις, καὶ ἡ ἐνέργεια· ἐπεὶ καὶ ἀμερίστως αὐτὴ μερίζεται. Ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐσία, παντάπασιν ἀμέριστος οὐσα καθ' αὐτήν, πῶς ἂν τινὲ χωρηθεῖ τῶν κτιστῶν; »

οε'. Τριῶν ὄντων τοῦ Θεοῦ, οὐσίας ἐνεργείας, Τριάδος ὑποστάσεων θεϊῶν· οἱ κατηξιωμένοι τῷ Θεῷ ἠνώσθαι, ὡς ἓν εἶναι πνεῦμα μετ' αὐτοῦ· καθὰ καὶ Παῦλος ὁ μέγας εἶρηκεν· « Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστιν· » ἐπεὶ κατ' οὐσίαν οὐχ ἠνώσθαι τοὺς ἀξίους ἀνωτέρῳ δέδεικται, καὶ πάντες οἱ θεολόγοι μαρτυροῦσι, κατ' οὐσίαν εἶναι τὸν Θεὸν ἀμέθεκτον· ἡ δὲ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις, μόνου διατελεῖ τυγχάνουσα τοῦ Θεανθρώπου Λόγου· λείπεται κατ' ἐνέργειαν ἐνοῦσθαι τοὺς κατηξιωμένους ἐνοῦσθαι Θεῷ· καὶ πνεῦμα καθ' ὃ ἐστὶν ἓν μετὰ Θεοῦ ὁ κολλώμενος Θεῷ, τὴν ἄκτιστον τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν εἶναι καὶ καλεῖσθαι, ἀλλ' οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ· καὶ οἱ ἀντικείμενοι ἀπαρέσχωνται. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦ προφήτου, οὐ, Τὸ Πνεῦμά μου, ἀλλ', « Ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐκχεῶ ἐπὶ τοὺς πιστεύοντας, » προσέφη ὁ Θεός.

ος'. Πνεύματι Θεοῦ, φησὶν, ἐκινουῦντο καὶ Μωϋσῆς καὶ Δαβὶδ· καὶ ὅσοι τῆς θείας ἐνεργείας χωρητικοί, τῇ ἀποθέσει τῶν σαρκικῶν ἰδιωμάτων γεγόνασι, καὶ ζῶσαι τινες εἰκόνες Χριστοῦ· καὶ ε' αὐτὸ μᾶλλον αὐτῷ κατὰ τὴν χάριν, ἢ ἀφομοίωμα· καὶ μία ἡ καθαρότης ἡ ἐν τῷ Χριστῷ καὶ τοῖς ἁγίοις ἐστὶ· καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς ὁ ἐνθεώτατος ἄδει μελωδῶν. Αἱ γὰρ πνευματοφόροι ψυχαί, κατὰ τὸν μέγαν Βασιλεῖον, ἐλλαμφθεῖσαι παρὰ τοῦ Πνεύματος, αὐταὶ τε ἀποτελοῦνται πνευματικαί, καὶ εἰς ἑτέρους τὴν χάριν ἐξαποστέλλουσιν. Ἐντεῦθεν μελλόντων πρόγνωσις· μυστηρίων σύνεσις· κεκρυμμένων κατάληψις· χαρισμάτων διανομαί· τὸ οὐράνιον παλίτευμα· ἡ μετ' ἁγγέλων χορεία· ἡ ἀτελεύτητος εὐφροσύνη· ἡ ἐνθεος διανομή· ἡ πρὸς Θεὸν ὁμοίωσις· τὸ ἀκρότατον τῶν ὀρεκτῶν, Θεὸν γενέσθαι.

οζ'. Κατὰ τὴν χάριν ταύτην καὶ λαμπρότητα, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἔνωσιν, πλεονεκτοῦσι τῶν ἀνθρώπων οἱ ἄγγελοι. Διὸ καὶ λαμπρότητές εἰσι δεύτεραι, λει-

aliā, et sic deinceps in infinitum procedendo? Et operationis sic aeternitas quaeritur semper et praedicatur.

74. Ubique praesente individue divina essentia divinaque operatione, operationis Dei capaces sumus nos licet creati, quia indivise distribuitur, juxta theologos; sed juxta eosdem, natura divina incommunicabilis remanet. Ideo Chrysostomus Pater, postquam dixerat pluvia gratiae omnem impleri cognitionem, ea nempe miracula fieri et peccata elui, et ostenderat increatam esse gratiae pluviam; deinde studens demonstrare illam esse operationem, haud vero essentiam, et praeterca divinam operationem differre a divina essentia et a Spiritus persona, pergit scribens: « Divisionem dico operationis: non enim Paracletus dividitur. Capax igitur est unusquisque nostrum divinae gratiae et operationis, quia individue haec dividitur. Essentia vero Dei, cum sit per seipsam omnino indivisibilis, quomodo capax ejus esset aliqua creatura? »

75. Cum tria sint in Deo, essentia, operatio, et sacrosanctae Trinitatis personae; qui Deo merentur uniri, ita ut unus sint cum eo Spiritus, sicut Paulus magnus dixit: « Qui adheret Domino, unus spiritus est »; quia secundum essentiam ut supra ostensum est, nemo meretur uniri, et omnes theologo testantur secundum essentiam Deum esse incommunicabilem; quia aliunde unio hypostatica soli competit Deo-Homini Verbo: reliquum est ut uniantur secundum essentiam qui Deo uniri mereantur, et spiritus secundum quem unus cum Deo est qui Deo adheret, increata Spiritus operatio sit et vocetur, et non essentia Dei, quamvis hoc adversarii improbent. Illud etiam praedixit Deus, dicens per prophetam, non « Spiritum meum », sed « de Spiritu meo effundam super credentes ».

76. Spiritu Dei, ut scriptum est, movebantur Moyses et David, et quicumque, depositis carnalibus proprietatibus facti sunt divinae operationis capaces, et quasi vivae imagines Christi, seu potius idem cum eo per gratiam et assimilationem: una enim puritas in Christo et in sanctis est, et lumen Dei nostri super nos, ut divinissimus canit psalmista. Nam spiritu divites animae, juxta magnum Basilium, illuminatae a Spiritu, et ipsae fiunt spirituales, et in alios gratiam reflectunt. Inde futurorum praescientia, intelligentia mysteriorum, absconditorum perceptio, distributio charismatum, coelestis vita, cum angelis chorus, continua laetitia, divini instinctus donum, Dei similitudo, et quae nihil optabilius, deificatio.

77. Haec gratia luceque et cum Deo unione, praestant hominibus angeli. Ideo velut secundariae luces supremae Lucis ministræ, et secunda lumina-

⁷⁴ I Cor. vi, 17. ⁷⁵ Joel, ii, 28, sec. LXX interpr., teste B. Petro, Act. ii, 17.

ria ex primo Lumine fulgentia sunt virtutes intellectuales et administratoris spiritus; et angelus prima est lucida natura post primam ex qua resplendet, et secunda lux ex prima luce effluens eamque participans. Et circulatum divini Spiritus moti, principii finisque nesciis illuminationibus pulchri et boni ununtur. Nam aeternorum ipse Deus est lux, et non aliud; et quod est sensibilibus sol, hoc intelligibilibus, Deus, et ipse est omnis rationalis naturæ luminare primum et summa lux. « Si audiveris, ait Chrysostomus Pater, prophetam dicentem: « Vidi Dominum sedentem super solium³⁶ », non suspicaberis visam ab eo fuisse essentialiam, sed demissionem divinam, et quidem obscuriorem quam ab supernis videtur virtutibus.

78. Omnis natura remotissima et omnino aliena est a natura Dei. Nam si Deus natura est, cætera non sunt natura; si vero cæterorum quodque natura est, ille non est natura; ita ut ne ens quidem, sit, si cætera sint entia; si vero est ille ens, cætera non sint entia. Hæc de sapientia et bonitate, et generatim de omnibus quæ circa Deum vel de Deo dicuntur, sentiens, bonam et sanctis consonam profiteberis theologiam. Est autem et dicitur natura entium omnium Deus, quia cuncta eum participant, et participatione hæc subsistunt; non participatione quidem naturæ illius, absit! sed participatione ejus operationis. Sic enim est ipsum esse entium, et forma formarum quasi archetypa, et sapientia sapientium, et generatim omnia in omnibus. Nec est natura, tanquam supra omnem naturam; nec est ens, tanquam supra omnia entia; nec forma est, nec formam habet, tanquam si supra formam sit. Quomodo igitur nos prope Deum stamus? Num ad naturam ejus appropinquantes? Sed creaturarum ne una quidem ullam habet communicationem aut affinitatem cum suprema natura. Si quis ergo ad Deum accedit, operatione prorsus ei appropinquat. Quomodo igitur? Ut hanc participas naturaliter? Sed id commune est omnibus creaturis. Ergo non per naturaliter insita, sed per libere facta propior quis Deo vel ab eo remotior sit; libertate autem rationalia tantum gaudent. Itaque inter omnia, hæc tantum aut procul aut prope fiunt erga Deum, quæ virtute aut nequitia sive accedunt sive recedunt! Et proinde etiam hæc tantum capacia sunt felicitatis aut infelicitatis. At nos felicitatem studemus consequi.

79. Aliæ ab aliis differentes creaturæ, vel natura Deo affines, vel alienæ ab eo dicuntur. Affines enim deitatis vocantur naturæ intellectuales et intellectu solo perceptæ; alienæ vero prorsus, quæ sunt sensibiles; et his ipsis adhuc remotiores, quæ omnino inanimatæ et immobiles sunt. Comparate igitur sibi invicem creaturæ, similes Deo natura, vel

A τουργοὶ τῆς ἄνω λαμπρότητος, καὶ φωτὰ δευτέρα τοῦ πρώτου φωτὸς ἀπαυγάσματα αἱ νοεραὶ δυνάμεις καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα· καὶ πρώτη φωτεινὴ φύσις, μετὰ τὴν πρώτην, τῷ ἐκεῖθεν ἀυγάζεσθαι· καὶ δεύτερον φῶς ἄγγελος, τοῦ πρώτου φωτὸς ἀποβροή τις, ἢ μετουσία. Καὶ κυκλικῶς οἱ θεοὶ κινούμενοι νόες, ἐνοῦνται ταῖς ἀνάρχοις καὶ ἀτελευτήτοις ἐλλάμψεσι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Τοῖς γὰρ αἰθερίοις αὐτὸς ὁ θεὸς ἐστὶ φῶς, καὶ οὐκ ἄλλο· καὶ ὁ τοῖς αἰσθητοῖς ἥλιος, τοῦτο τοῖς νοητοῖς θεός· καὶ αὐτὸς ἐστὶ τὸ πάσης τῆς λογικῆς φύσεως φωτιστικὸν πρῶτον καὶ ἀκρότατον φῶς. « Κὰν τοῦ προφήτου λέγοντος ἀκούσης, ὁ Χρυσόστομὸς φησὶ Πατὴρ· « Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου· » μὴ τοῦτο ὑποπτύοις, ὅτι τὴν οὐσίαν εἶδεν ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν συγκατάθεσιν· καὶ ταύτην δὲ ἀμυδρότερον ἢ περ αἱ ἄνω δυνάμεις.

B οῦ. Πᾶσα φύσις ὡς πορρωτάτω ἐστὶ, καὶ παντάπασι ξένη τῆς θείας φύσεως. Εἰ γὰρ ὁ θεὸς φύσις, τᾶλλα οὐκ ἐστὶ φύσις· εἰ δὲ τῶν ἄλλων ἕκαστον φύσις, ἐκεῖνος οὐκ ἐστὶ φύσις· ὡς οὐδὲ ἓν ἐστίν, εἰ τᾶλλα ἓντα ἐστίν. Εἰ δ' ἐστὶν ἐκεῖνος ὢν, τᾶλλα οὐκ ἐστὶν ἓντα. Τοῦτο κάπὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀγαθότητος, καὶ ἀπλῶς ἐπὶ πάντων τῶν περὶ θεὸν, ἢ περὶ θεοῦ λεγομένων λαμβάνων, καλῶς καὶ τοῖς ἀγίοις ἀκολούθως θεολογήσεις. Ἔστι δὲ καὶ λέγεται φύσις τῶν ἓντων πάντων ὁ θεός, ὡς αὐτοῦ πάντων μεταχόντων, καὶ τῇ μεθέξει τούτου συνεστώτων· οὐ τῇ μεθέξει τῆς αὐτοῦ φύσεως, ἀπαγε! ἀλλὰ τῇ μεθέξει τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας. Οὕτω γὰρ καὶ ὄντοτης ἐστὶ τῶν ἓντων, καὶ εἶδος ἐν τοῖς εἶδεσιν ὡς εἰδεάρχης, καὶ σοφία τῶν σοφιζομένων, καὶ ἀπλῶς τὰ πάντα πάντων· καὶ οὐκ ὢν φύσις, ἢς ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν· καὶ οὐκ ὢν ὢν, ἢς ὑπὲρ πάντα τὰ ἓντα· καὶ οὐκ ὢν οὐδ' ἔχων εἶδος, ἢς ὑπὲρ εἶδος ὢν. Πῶς οὖν ἡμεῖς πλησίον τοῦ θεοῦ γενώμεθα; Ἄρα τῇ φύσει πλησιάζοντες αὐτοῦ; ἀλλ' οὐδὲ μίαν ἔχει ἢ ἔξει κοινωνίαν ἢ ἐγγύτητα πρὸς τὴν ἀνωτάτω φύσιν, τῶν κτιστῶν ἀπάντων οὐδὲ ἓν. Εἴπερ οὖν τις γέγονε πλησίον τοῦ θεοῦ, τῇ ἐνεργείᾳ πάντως ἐπλησίασεν αὐτοῦ. Πῶς οὖν; ὡς μετέχων ἐκείνης φυσικῶς; ἀλλὰ τοῦτο κοινόν ἐστὶ πάντων τῶν κτισμάτων. Οὐκοῦν οὐ τοῖς ἐκ φύσεως προσοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς ἐκ προαιρέσεως προσγινομένοις, πλησίον τις ἢ μακρὰν γίνεται θεοῦ· προαίρεσις δὲ μόνον τῶν λογικῶν ἐστὶ. Ταῦτα οὖν μόνον τῶν ἄλλων ἀπάντων, ἢ μακρὰν ἢ ἐγγὺς γίνεται θεοῦ· δι' ἀρετῆς ἢ κακίας, ἢ ἐγγίζοντα ἢ μακρυνόμενα. Ταῦτα τοιγαροῦν μόνον καὶ δεκτικὰ ἐστὶν ἀθλιότητος ἢ μακαριότητος. Ἄλλ' ἡμεῖς σπεύσωμεν τῆς μακαριότητος ἐπιλαβέσθαι.

D οῦ. Ἄλλο μὲν πρὸς ἄλλο τῶν κτισμάτων συγκρινόμενον, οἰκεῖον θεοῦ κατὰ φύσιν, ἢ ξένον λέγεται. Οἰκεῖον μὲν γὰρ, φησὶ, θεότητος, αἱ νοεραὶ φύσεις, καὶ νῶ μόνῳ ληπταί· ξένον δὲ παντάπασιν, ὅσαι ὑπὸ τὴν αἰσθησιν· καὶ τούτων αὐτῶν ἔτι πορρωτέρω, ὅσαι παντελῶς ἄψυχοι καὶ ἀκίνητοι. Πρὸς ἄλληλα τοῖνον τὰ κτίσματα συγκρινόμενα, οἰκεῖα θεῷ κατὰ

³⁶ Isa. vi, 1.

φύσιν ἢ ξένα λέγεται· αὐτὰ δὲ καθ' αὐτὰ φύσιν ἅπαντα, ξένα ἐστὶ Θεοῦ. Πλέον γὰρ οὐδ' ὅσον εἰπεῖν ἢ νοεῖν φύσιν πρόβω ἐστὶ Θεοῦ, ἢ ὅσον αἰσθησίς τε καὶ τὰ ὑπ' αἰσθησίν τῶν νοερῶν ἀπέχει. Τοσοῦτον οὖν ἀπέχοντες τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει τοῦ Θεοῦ, ὅντως, οὐαὶ ἡμῖν, εἰ μὴ γοῦν ἐκ προαιρέσεως χρηστῆς, δι' ἔργων καὶ τρόπων ἀγαθῶν, ἐγγὺς αὐτοῦ γενοίμεθα.

π'. Ἡ τῶν θεῶν θεηγόρων ἐνθεος καὶ κοινὴ γλῶσσα, Δομασκηνὸς ὁ θεοφύλακτος φησὶν ἐν δευτέρῳ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων· « Χρὴ τὸν περὶ Θεοῦ τι λέγειν ἢ ἀκούειν βουλόμενον, σαφῶς εἰδέναι, ὡς οὐδὲ πάντα ἄρρήτα, οὐδὲ πάντα ῥητά, τὰ τε τῆς θεολογίας, τὰ τε τῆς οἰκονομίας· οὔτε μὴν πάντα γνωστά, οὐδὲ πάντα ἄγνωστα. Ὑπὲρ λόγον δ' ἴσμεν καὶ ὅσα λέγειν ἐφεῖται τῶν θεῶν, ὡς καὶ ταῦτα καθ' ὑπερέχοντα λόγον (οὐ γὰρ ἐξω λόγου κατ' ἔλλειψιν, ἀλλ' ἐκτὸς λόγου τοῦ καθ' ἡμᾶς), ὃν θ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐνδιατώμενον ἔχομεν, καὶ ὃν παρ' ἡμῶν αὐτῶν εἰς ἀκοήν ἑτέρων προάγομεν. Οὔτε γὰρ οὗτος ἔρμηνεῦον παραστῆσαι δύναται· ἄν, οὐτ' ἐκεῖνος πολυπραγμονῶν, οἴκοθεν ἐφίκοιτ' ἄν. » Οὐκ ἄρ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐπιτρεπτόν περὶ Θεοῦ τι λέγειν· ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοῖς ἐπιτρεπτόν πρὸς τοὺς ἐν πνεύματι τὰ τοῦ πνεύματος λαλοῦντας, καὶ ὅταν ἀπαιτῶσι λόγον οἱ ἀντικείμενοι.

πα'. Φασὶν ἐπιγεγράφθαι τῶν προθύρων τῆς σχολῆς τοῦ Πλάτωνος· « Μηδεὶς εἰσὶτω ἀγεωμέτρητος. » Πάντη δὲ ἐστὶν ἀγεωμέτρητος, ὃ μὴ δυνάμενος περὶ τῶν ἀχωρίστων ὡς κχωρισμένων διανοεῖσθαι τε καὶ διαλέγεσθαι. Εἶναι γὰρ πέρας χωρὶς τοῦ περατουμένου, τῶν ἀδυνάτων. Γεωμετρία δὲ, περὶ τῶν περατῶν σχεδὸν ἅπας ὁ λόγος· ἔτι καὶ χωρὶς τῶν περατουμένων, ἐστ' ὅτι καθ' ἑαυτὰ καὶ ὀρίζεται καὶ προβάλλεται, τοῦ νοῦ χωρίζοντος τὰ ἀχώριστα. Ὁ δὲ τὸ σῶμα τῶν περὶ αὐτὸ χωρίζει τῶν νῶν μηδέπω μαθῶν, πῶς ἀκούσει περὶ φύσεως καθ' ἑαυτήν; Ἡτις οὐ μόνον ἀχώριστος ἐστὶ τῶν φυσικῶν ἐνυπάργουσα τούτοις, ἀλλ' οὐδ' εἶναι ποτε δύναται χωρὶς αὐτῶν. Πῶς ἀκούσει περὶ τῶν καθ' ὅλου ὡς καθ' ὅλου, ἄπερ ἐν τοῖς μερικοῖς εἰσι; νῶν καὶ λόγῳ μόνῳ τούτων διαιρούμενα, καὶ πρὸ τῶν πολλῶν νοούμενα, τὰ τῶν πολλῶν ἄνευ μηδαμῶς ὄντα τῶν γε ἀληθεῖ λόγῳ; Πῶς ἀκούσει περὶ νοητῶν καὶ νοερῶν; πῶς ἀκούσει καὶ νοῦν ἕκαστον ἡμῶν ἔχειν λεγόντων, καὶ διανοήματα, καὶ τῶν διανοημάτων ἕκαστον ἡμῶν ὑπάρχειν νῦν, καὶ οὐ καταγέλασει καὶ ἀνακράξεται, κατηγοροῦν ἡμῶν, ὡς δύο καὶ πολλοὺς ἔχειν νοῦς λεγόντων ἕκαστον ἀνθρώπων; Ὁ δὲ ἐπὶ τῶν τοιούτων μὴ δυνάμενος ἀκούειν ἢ λέγειν, περὶ τῶν ἀδιαίρετων ὡς διηρημένων, πῶς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ δυνήσεται τι τοιοῦτον ἢ λέγειν ἢ διδάσκεσθαι; Ἐφ' οὗ πολλά μὲν εἰσι καὶ λέγονται ἐνώσεις τε καὶ διακρίσεις, κατὰ τοὺς θεολόγους· ἀλλ' αἱ ἐνώσεις τῶν διακρίσεων ἐπικρατοῦσι, καὶ προκατάρχουσι· μήτ' ἀναρῶσαι ταύτας, μήτ' ἐμποδιζόμεναι παρὰ τούτων αὐταὶ μηδὲν. Οἱ γοῦν ἐναντίοι μὴ δεχόμενοι, μηδὲ δυνάμενοι γινῶναι, τὴν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἀδιαίρετον διαίρεσιν, καὶ διηρημένην ἐνωσιν ἀκούοντες ἡμῶν λεγόντων συμφῶνως τοῖς ἁγίοις, ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ μὲν

A dissimiles dicuntur; sed in seipsis spectatæ, omnes natura sunt a Deo alienæ. Magis, supra quam dici potest, intellectualis natura procul est a Deo, quam sensus et sensibilia ab intellectualibus distant. Tantum igitur a Deo natura nostra remotis, vae profecto nobis, si non bona voluntate, operibusque ac moribus bonis, ad eum accedamus.

80. Divinitus et divis theologis consone loquens, deifer Damascenus dicit in secundo theologorum capitulum: « Qui de Deo aliquid dicere vel audire vult, ei clare sciendum est in Deo et in Providentia nec omnia esse ineffabilia, nec omnia effabilia, sicut nec omnia scibilia, nec omnia nescibilia. Sed supra sermonem esse scimus quæcumque de Deo dicimus; quippe quæ supereminet sermonem (non enim extra sermonem sunt propter defectum, sed extra sermonem nostrum), quem nobis ipsis intimum habemus, et quem a nobismet ad aliorum auditum proferimus. Nam neque hic divina interpretando explanare potest, nec ille multa opera enitens intelligere valet. » Non igitur nobis ipsis permittere debemus ut aliquid dicamus de Deo, sed nos ipsos permittere debemus iis qui in spiritu spiritualia loquuntur, etiam quando rationem exposcunt adversarii.

81. Dicitur inscriptum fuisse in porta scholæ Platonis: « Nemo intret geometriæ ignarus. » Omnino autem geometriæ ignarus est, qui non potest de indivisis sicut divis cogitare et disserere. Nam terminum absque terminato impossibile est. Geometria autem de terminis fere semper loquitur: qui etiam absque terminalis aliquando in seipsis definiuntur et proponuntur, intellectu dividente indivisibilia. Qui autem corpus a circumstantibus illud nescit abstrahere, quomodo intelligat naturam in seipsa respectam, quæ quidem non solum separari nequit a naturalibus quibus constat proprietatibus, sed nunquam esse potest sine ipsis? Quomodo intelliget proprietates totius esse easdem quam partium proprietates, et solo intellectu et sermone ab his distingui; et ante pluralitatem cogitari, quæ sine pluralitate nunquam sunt vero sermone? Quomodo intelliget de intelligibilibus et intellectualibus, quomodo, inquam, intelliget, dicentes cuique nostrum inesse intellectum, et cogitationes, et cogitationibus quemque nostrum jam nunc imperare? nonne iridebit et clamitabit, exprobraus vobis quod duo vel plures dicamus homini esse intellectus? Qui porro in huiusmodi non potest sentire aut loqui de indivisis tanquam divis, quomodo in Deo poterit aliquid tale dicere aut discere? In eo enim multe sunt et dicuntur uniones et divisiones, juxta theologos; sed uniones divisionibus præstant et antecedunt, neque has tollentes, neque ab his ipsæ nullatenus impeditæ. Ergo adversarii, qui non possunt nec valent intelligere in Deo indivisam divisionem et divisam unionem, cum nos audiunt consone sanctis dicentes in Deo aliud esse nescibile et aliud scibile

et unum esse Deum, qui est simul incomprehensibilis essentia, et comprehensibilis ex operibus secundum divinas ejus operationes, scilicet secundum æternam ejus erga nos voluntatem et æternam ejus erga nos providentiam, et æternam ejus erga nos sapientiam; denique ut item ac divus Maximus loquar, secundum infinitam ejus potentiam ipsam sapientiamque et bonitatem: hæc igitur nos, ut necesse est, dicentes cum audiant adversarii, nobis exprobrant quod multos deos, et multa admittamus increata, et compositum effingamus Deum. Nesciant enim Deum indivise dividi et divise coniungi, nec tamen exinde multiplicationem pati aut compositionem.

82. Paulus magnus, os Christi, vas electionis, divini nominis clarissimus præco: « Invisibilia Dei, inquit, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta inspicuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas. »⁸⁷ Num igitur essentia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspicitur? Nequaquam; hæc est enim dementia hæreticorum, et ante hos Eunomii insania. Ille nempe ante istos ut isti sentiens, per ea quæ facta sunt nihil aliud intelligi scribit quam Dei essentiam. Sed divus apostolus multum abest ut talia doceat. Postquam enim dixit quod notum est Dei, manifestum esse, et ostendit aliud esse supra illud notum Dei quod revelavit omnibus intelligentia præditis, ille deinde subjicit: « Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. » Atqui notum Dei quid sit, ita discas. Deiferi Patres illud interpretantes aiunt: Dei aliud est notum, scilicet essentia ejus; aliud vero ignotum, omnia videlicet essentiam circumstantia, id est bonitas, sapientia, potentia divinitas, seu majestas: quæ invisibilia dicit Paulus, intellecta tamen per ea quæ facta sunt. Illa porro ex creaturis circa essentiam Dei intellecta, quomodo essentia pariter creatoræ? Ergo et increata est intellecta ex operibus operatio Dei, et essentia non est; quia non singulariter tantum, sed et pluraliter illa exhibetur.

83. Sapientia, artis et potentia, sed non essentia capaces sunt creaturæ, ait magnus Basilius, Eunomium refellens dicentem ex creaturis ostendi essentiam Dei. Ergo et increata est intellecta ex operibus operatio Dei, et essentia non est; et qui nihil differre dicunt divinam essentiam a divina operatione, sunt manifeste Eunomiani.

84. Recte igitur in Refutationibus dicit Basilius germanus et germana sentiens: Mirabilia quæ in creatione sunt, pulchritudinem et magnitudinem considerantes, et ex his et ex hujusmodi varia de Deo excogitantes, propriis nominibus singulos cogitatus nobis innatos distinguimus. Nam congruen-

⁸⁷ Rom. 1, 20.

Α ἔπει, ἀκατάληπτον, τὸ δὲ καταληπτόν, εἷς δὲ ἐστὶ Θεός, ὁ αὐτὸς ἀκατάληπτος τῆ οὐσίᾳ ὢν, καταληπτός δὲ ἀπὸ τῶν ποιημάτων, κατὰ τὸς αὐτοῦ θείας ἐνεργείας· τὴν προαιώνιον αὐτοῦ δηλαδὴ περὶ ἡμᾶς θέλησιν, τὴν προαιώνιον περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ πρόνοιαν· τὴν προαιώνιον αὐτοῦ περὶ ἡμᾶς σοφίαν· καὶ ἵνα κατὰ τὴν θεῖον Μάξιμον εἶπω, τὴν ἀπειρον αὐτοῦ δύναμιν, καὶ σοφίαν, καὶ ἀγαθότητα· ταῦτα δὲ ἦσαν ἀναγκαίως ἡμῶν εἰπόντων, ἀκούσαντες οἱ ἀντικείμενοι, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους κατ' ἐκείνους, κατηγοροῦσιν, ὡς πολλοὺς θεοὺς, καὶ πολλὰ λεγόντων ἄκτιστα, καὶ σύνθετον ποιούντων τὸν Θεόν. Ἄγνοοῦσι γὰρ, ὡς ὁ Θεὸς ἀδιαιρέτως διαιρεῖται, καὶ συνάπτεται διηρημένως· καὶ οὔτε πολυπλασιασμὸν παρὰ τούτο πάσχει, οὔτε σύνθεσιν.

Β πβ'. Παῦλος ὁ μέγας, τὸ τοῦ Χριστοῦ στόμα, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸ τοῦ Θεοῦ ὀνόματος περιφανέστατον ὄχημα, « Τὰ ἀόρατα, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. » Ἀρ' οὖν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ τοῖς ποιήμασι νοούμενη καθορᾶται; οὐ μὲν οὖν· τὸ γὰρ τῆς τῶν κακοδόξων παραφροσύνης, καὶ πρὸ τούτων τῆς Εὐνομίου παραφροσῆς. Καὶ οὕτως γὰρ πρὸ τούτων κατὰ τούτους, ἐκ τῶν ποιημάτων οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' αὐτὴν λεγογραφεῖ νοεῖσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος, πολλοῦ δεῖ τὰ τοιαῦτα ὑφηγεῖσθαι. Προιδάξας γὰρ, ὅτι τὸ τοῦ Θεοῦ γνωστὸν, φανερόν ἐστι, καὶ δείξας ὡς ἐστὶ καὶ ἄλλο τι ὑπὲρ τὸ γνωστὸν τοῦτο τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐφανέρωσε πᾶσι τοῖς νοῦν ἔχουσιν αὐτὸς, εἶτ' ἐπήνεγκε· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. » Τὸ δὲ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ τί ἐστίν, οὕτως ἂν μάθοις. Οἱ θεοφόροι Πατέρες ἐξηγούμενοι φασί· Τοῦ Θεοῦ τὸ μὲν ἐστὶν ἀγνωστον, ἡγουν ἡ οὐσία αὐτοῦ· τὸ δὲ γνωστὸν, ἡγουν πάντα τὰ περὶ τὴν οὐσίαν· τουτέστιν, ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θεϊότης, ἢ τῆς μεγαλειότης· ἃ καὶ ἀόρατα ὁ Παῦλος λέγει· νοούμενα μὲντοι τοῖς ποιήμασι. Τὰ δὲ ἀπὸ τῶν κτισμάτων περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ νοούμενα ταυτὶ, πῶς ἂν εἶη πάλιν κτίσματα; Τοιγαροῦν καὶ ἄκτιστός ἐστιν ἡ ἐκ τῶν κτισμάτων νοούμενη τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, καὶ οὐσία οὐκ ἐστίν· ἐπεὶ καὶ μὴ ἐνικῶς αὕτη μόνον, ἀλλὰ καὶ πληθυντικῶς προάγεται.

πγ'. Σοφίας, καὶ τέχνης, καὶ δυνάμεως, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας ἐνδεικτικὰ ἐστὶ τὰ ποιήματα, φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος, τῷ Εὐνομίῳ ἀντιφρογγόμενος, ἐκ τῶν κτισμάτων λέγοντι δείκνυσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Τοιγαροῦν καὶ ἄκτιστός ἐστιν ἡ ἀπὸ τῶν ποιημάτων δεικνυμένη τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, καὶ οὐσία οὐκ ἐστίν· καὶ οἱ μηδὲν διαφέρειν λέγοντες τῆς θείας οὐσίας τὴν θείαν ἐνέργειαν, Εὐνομιανοὶ εἰσι σοφῶς.

πδ'. Καλῶς ἄρα φησὶν ἐν τοῖς Ἀντιρρητικοῖς, ὁ ἀδελφὸς αὐτῷ καὶ ἀδελφὰ φρονῶν, ὅτι τὸ κάλλος καὶ μέγεθος τῶν ἐν τῇ κτίσει θαυμάτων κατανοήσαντες, ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἄλλα νοήματα περὶ τοῦ Θεοῦ λαμβάνοντες, ἰδίαις ὀνόμασιν ἕκαστον τῶν ἐγγινομένων ἡμῶν νοημάτων διερμηνεύομεν. Ἐκ γὰρ

μεγέθους καὶ καλλονῆς τῶν πτισμάτων, ἀναλόγως ὁ ἄλλος γενεσιουργὸς θεωρεῖται. Καὶ Δημιουργὸν μὲν τὸν Ποιητὴν προσαγορεύομεν· δυνατὸν δὲ, ὃ ἐξήρχεσεν ἢ δύναμις, οὐσίαν ποιῆσαι τὴν βούλησιν· καὶ δίκαιον, ὡς ἀδέκαστον κριτὴν. Ἀλλὰ καὶ τὴν Θεὸς φωνήν, ἐκ τῆς ἐποπτικῆς ἐνεργείας κεκρατηκένοι καταλαμβάνεσθαι. Ὡστε καὶ διὰ τοῦτου μερικὴν τινα τῆς θείας φύσεως ἐνεργείαν διδαχθέντες, τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐν περινοίᾳ διὰ τῆς φωνῆς ταύτης οὐκ ἐγενόμεθα.

πε'. Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὁ μετὰ τοὺς θεσπεσίους ἀποστόλους ἐξοχώτατος ἐν θεολόγοις, μετὰ τὴ διευκρινῆσαι τὴν κατὰ τὰς ὑποστάσεις τοῦ Θεοῦ διάκρισιν, φησὶν· « Εἰ δὲ καὶ θεία διάκρισις ἐστὶν ἡ ἀγαθοπρεπῆς πρόοδος, τῆς ἐνώσεως τῆς θείας ὑπερηνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης τε καὶ πολυπλασιαζούσης. » Καὶ μετὰ τινα· « Διάκρισιν δὲ θείαν εἶναι φημεν τὰς ἀγαθοπρεπεῖς τῆς θεαρχίας προόδους. Διωρούμενη γὰρ πῶς τοῖς οὐσι καὶ ὑπερχέουσα τὰς τῶν ὅλων ἀγαθῶν μετουσίαις, ἡνωμένως μὲν διακρίνεται, πληθύνεται δὲ ἐνικῶς· καὶ πολυπλασιάζεται τοῦ ἐνὸς ἀνεκφοιτήτως. » Καὶ μετὰ τινα· « Ταύτας ἡμεῖς τὰς κοινὰς καὶ ἡνωμένας τῆς ὅλης θεότητος διακρίσεις, ἢ τὰς ἀγαθοπρεπεῖς προόδους, ὑμῆσαι κατὰ τὸ δυνατὸν πειρασόμεθα. » δεικνύς σαφῶς εἶναι καὶ ἑτέραν διάκρισιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ τὴν ὑποστατικὴν μόνην· ἦν τὴν ἑτέραν παρὰ τὴν ὑποστατικὴν διάκρισιν, καὶ θεότητος διάκρισιν καλεῖ. Ἡ γὰρ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διακρίσεις, οὐ θεότητος ἐστὶ διάκρισις. Καὶ κατὰ μὲν τὰς θείας προόδους καὶ ἐνεργείας, πληθύνεσθαι καὶ πολυπλασιάζεσθαι λέγει τὸν Θεόν· καὶ τὴν αὐτὴν ἐνταῦθα πρόοδον, καὶ προόδους εἶναι λέγει· ἐκεῖ δὲ, οὐ πολυπλασιάζεται τὸ θεῖον, ἀπαγεῖ οὐδὲ καθὰ Θεὸς διακρίνεται. Τριάς γὰρ ἡμῖν ὑπάρχει ὁ Θεός, ἀλλ' οὐχὶ τριπλοῦς. Καὶ δείκνυσι δὲ καὶ τὸ ἄκτιστον ταύτων τῶν προόδων καὶ ἐνεργειῶν· θείας τε γὰρ αὐτὰς καλεῖ, καὶ τῆς ὅλης φησὶ θεότητος εἶναι διακρίσεις· καὶ αὐτὴν ἐν αὐτῇ τὴν θεαρχίαν, κατὰ τὰς θείας προόδους καὶ ἐνεργείας ταύτας πληθύνειν λέγει καὶ πολυπλασιάζειν· οὐκ ἔξωθεν τι προσλαμβάνουσαν, ἀπαγεῖ ἀλλὰ καὶ ὑμῆσαι τὰς προόδους ταύτας ἐπαγγέλλεται. Καὶ προστίθησι, κατὰ τὸ δυνατὸν, δεικνύς καὶ ὑπερυμνήτους ταύτας οὐσίας, ὁ τῶν θείων ὑμνωδῶν ἐξοχώτατος οὗτος.

πς'. Ὁ αὐτὸς θεοφάντωρ, εἰπὼν ἀνωτέρω θείαν διάκρισιν εἶναι τὴν ἀγαθοπρεπῆ πρόοδον, ἐπάγει· « Ἠνωμέναι μὲν εἰσι κατὰ τὴν θείαν διάκρισιν αἱ ἑσχατοὶ μεταδόσεις. » Μεταδόσεις μὲν οὖν ἐνταῦθα συλλαβῶν πάσας τὰς προόδους καὶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ἐκάλεσε. Προσέθηκε δὲ τὸ ἀσχέτους εἶναι ταύτας, ἵνα μή τις νομίσει ταύτας εἶναι τὰ ἀποτελέσματα· οἷον τὴν ἐκάστου τῶν ὅρων οὐσίαν, ἢ τὴν ἐν τοῖς ζώσιν αἰσθητὴν ζωὴν, ἢ τὸν ἐν τοῖς λογικοῖς καὶ νοεροῖς ἐνόντα λόγον τε καὶ νοῦν. Πῶς γὰρ ἂν εἴη αὐτ' ἐν τῷ Θεῷ ἀσχετα, κτιστὰ γε ὄντα; πῶς δὲ αἱ τοῦ Θεοῦ ἀσχετοὶ πρόοδοι καὶ μεταδόσεις κτισματα; τῆς ἀσχέτου μεταδόσεως φυσικῶς ἐνούσης τῷ μεταδιδόντι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ φωτὸς ὄρωμεν.

πς'. Προῖων ὁ μέγας οὗτος, τὰς τοιαύτας προόδους

ter creaturarum magnitudini et pulchritudini concipitur auctor naturæ. Et Creatorem quidem factorem vocamus; potentem vero, cui potestas suppetit quidquid vult producendi; et justum, ut incorruptum iudicem. Imò vocem *Deus* ex operatione qua cuncta perspicit, assumptam esse intelligimus. Ita ut etiam exinde partialem quamdam naturæ operationem edocti, essentiali ipsam per hanc vocem non concipimus. »

85. Dionysius Areopagita, post divinitus inspiratos apostolos sublimissimus theologorum, bene discreta personarum Dei distinctione, ait: « Insuper, divina distinctio est congrua boni processio, cum unitas divina supereminenter seipsam bonitate multiplicem faciat et pluralem. » Et paulo post: « Distinctionem divinam dicimus esse eximia boni de suprema Majestate effluvia. Habens enim hæc cunctis entibus et effundens omnium bonorum participationes, indivise discriminatur, et singulariter pluralis fit, et multiplicatur ex unitate non exiens. » Et paulo infra: « Has nos communes et unitas totius divinitatis distinctiones, seu boni effusiones, celebrare qua fieri potest conabimur. » Ita clare ostendit in Deo non solum esse personarum distinctionem, sed et aliam esse; quam quidem aliam a personali distinctione, divinitatis etiam distinctionem vocat. Nam distinctio personarum non divinitatis est distinctio. Et divinis processionibus et operationibus multiplicem et pluralem fieri Deum dicit, et hoc modo idem esse processionem et processionem; essentia vero non multiplicari Deum, absit! neque enim qua Deus distinguitur, nam trinus est nobis Deus, sed non triplex. Demonstrat etiam increatas esse illas processionem et operationem: divinas enim eas vocat, et totius ait esse divinitatis distinctiones, et ipsam dicit Majestatem supremam divinis processionibus et operationibus illis pluralem sese et multiplicem facere non aliquid extraneum assumendo, absit! Præterea pollicetur se has processionem celebraturum; et addens « qua fieri potest », eas esse omni laude majores, ostendit ille divinorum hymnicorum sublimissimus.

86. Idem theologus, præfatus divinam distinctionem esse boni processionem, subdit: « Unite sunt secundum divinam distinctionem absolute communicationes. » Communicationes hic collective vocat cunctas Dei processionem et operationem. Adjecit autem eas esse absolutas, ut nemo arbitretur eos esse effectus, puta uniuscujusque entium essentiali, vel sensitivam viventium vitam, vel inditam rationalibus et intellectualibus rationem et intelligentiam. Quomodo enim hæc essent in Deo absoluta, cum sint creata? Aut quomodo absolute Dei processionem et communicationem essent creature? Nam absoluta communicatio communicanti naturaliter unita est, sicut de luce videmus.

87. Pergens magister doctor, illas processionem et

operationes Dei aliis nominibus Deo congruis insignit, et participationes et quidem necessarias participationes vocat, et supra entia esse frequenter in sermonibus ostendit, et eas esse exemplaria rerum in Deo præexistentia in supersubstantiali unione. Quomodo igitur hæc essent creaturæ? Deinde quid sint illa exemplaria docens, addit: « Exemplaria dicimus esse in Deo rationes rerum efficientes et uniter præexistentes: quas theologia prædeterminationes vocat, et divinas ac bonas volitiones, quibus res definiuntur et efficiuntur, et secundum quas supersubstantialis opifex res omnes et præstituit et produxit. » Quomodo igitur prædeterminationes et divinas voluntates rerum efficaces essent creatæ? Nonne igitur evidenter Dei providentiam ad creaturam deprimunt qui illas processiones et operationes supponunt creatas? Nam existentia vitæque et sapientiæ efficax, et generatorem rerum creatarum productrix et conservatrix operatio idem est ac divinae voluntates divinæque illæ participationes et communicationes bonitatis, quæ est omnium causa.

88. Ascitatis participatio nihil ullo modo participat, ut magnus ait Dionysius; cæteræ autem participationes, quatenus sunt participationes et principia rerum, nihil prorsus participant, neque enim providentia providentiam, neque vita vitam participat; quatenus vero habent esse, participare dicuntur ascitatem, quia sine ipso non sunt nec participantur, sicut nec præscientia sine scientia: unde cum sint subsistentes per se participationes, minime sunt creatæ. Hæc igitur, ut dicit divus Maximus, nunquam esse cœperunt, et in Deo essentialiter considerantur, nec fuit tempus quo non fuerint. Adversarii autem subsistentem per se vitam, et bonitatem, et alia hujusmodi impie reputantes creaturas, quippe quæ participant commune entium nomen, non animadvertunt illa, quamvis entia dicantur, esse tamen supra entia, sicut ipse ait magnus Dionysius. Facile, qui propter illud participationes per se subsistentes creaturis connumerant ipsum Spiritum sanctum duxissent esse creatum, cum magnus Basilius dicat eum esse participem congruentium Deo nominum.

89. Si quis dixerit solam subsistentem per se substantiam esse communicationem, quippe quæ sola non participat, sed communicat tantum (nam alia ipsam participant); sciat se non intelligenter cogitare de aliis communicationibus. Nam viventia sanctitate aut bona, non quia sunt simpliciter nec quia existentem per se substantiam participant, dicuntur esse per participationem viventia sanctaque et bona, sed quia participant subsistentem per se vitam, et sanctitatem, et bonitatem. At subsistens per se vita, et alia hujusmodi, non alius vitæ participatione vita fit: ideo quatenus est per se vita, est communicans, non vero participans. Quod autem vitam non participat, sed ipsum communicat et traducit vitam viventibus, quando esset creatura? Item de aliis communicationibus.

καὶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἑτέροις τε ὀνόμασι θεοπρεπέσιν ἀνομνεῖ, καὶ μετοχᾶς καὶ αὐτομετοχᾶς καλεῖ, καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα εἶναι πολλαχοῦ τῶν λόγων δεικνύσι, καὶ παραδείγματα τῶν ὄντων εἶναι ταύτας προῦφαστηχυίας ἐν Θεῷ καθ' ὑπερούσιον ἔνωσιν. Πῶς οὖν ἂν εἶεν αὐταὶ κτίσματα; Ἐφεξῆς δὲ καὶ τί ταῦτα τὰ παραδείγματα διδάσκων ἐπιφέρει: « Παραδείγματα δὲ φαμεν εἶναι, τοὺς ἐν Θεῷ τῶν ὄντων οὐσιοποιούς, καὶ ἐνιαίως προῦφαστῶτας λόγους: οὗς ἡ θεολογία προορισμούς καλεῖ, καὶ θεῖα καὶ ἀγαθὰ θελήματα, τῶν ὄντων ἀφοριστικὰ καὶ ποιητικὰ: καθ' οὓς ὁ ὑπερούσιος τὰ ὄντα πάντα καὶ προῦρισε, καὶ παρήγαγε. » Πῶς οὖν οἱ προορισμοὶ καὶ τὸ ποιητικὸν τῶν ὄντων θεῖα θελήματα κτιστά; πῶς δ' οὐ φανεροὶ τυγχάνουσιν ὄντες τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν εἰς κτίσμα καταστῶντες οἱ τὰς προόδους ταύτας καὶ ἐνεργείας τιθέμενοι κτιστάς; Ἦ γὰρ οὐσιοποιός, καὶ ζωιοποιός, καὶ σοφοποιός, καὶ ἀπλῶς ἡ ποιητικὴ, καὶ συνεκτικὴ τῶν κτιστῶν ὄντων ἐνεργεια, ἐστὶ τὰ θεῖα θελήματα, καὶ αἱ θεῖαι αὐταὶ μετοχαὶ καὶ δωρεαὶ τῆς πάντων αἰτίας ἀγαθότητος.

πῆ'. Ἦ μὲν οὖν τοῦ αὐτοεἶναι μετοχῆ, κατ' οὐδένα τρόπον οὐδενὸς μετέχει, ὡς καὶ ὁ μέγας Διονύσιος φησὶν: αἱ δ' ἄλλαι μετοχαί, ἧ μὲν εἰσι μετοχαί τε καὶ ἀρχαὶ τῶν ὄντων, μετέχουσι τοπαράπαν οὐδενός: οὐδὲ γὰρ ἡ πρόνοια προνοίας, οὐδ' ἡ ζωὴ ζωῆς μετεἴληχεν: ἧ δ' ἔχουσι τὸ εἶναι, μετέχειν λέγονται τοῦ αὐτοεἶναι: ὡς χωρὶς αὐτοῦ μὴ οὔσα, μηδὲ μετεχόμεναι: καθάπερ οὐδ' ἡ πρόγνωσις χωρὶς τῆς γνώσεως: διὸ ὡς αὐτομετοχαί, οὐδαμῶς εἰσι κτισταί. Ταῦτ' ἄρα καὶ κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον, οὐδέποτε τοῦ εἶναι ἔρξαντο: καὶ περὶ τῶν Θεῶν οὐσιασθῶς θεωροῦνται, καὶ οὐκ ἦν ὅτι οὐκ ἦσαν. Οἱ δὲ ἐναντίοι, τὴν αὐτοζωίην, καὶ αὐτοαγαθότητα, καὶ τὰ τοιαῦτα δυσσεβῶς νομίζοντες κτιστά, ὅτι μετέχει τῆς τῶν ὄντων κοινῆς ἐπωνυμίας, οὐ συνορῶσιν, ὡς εἰ καὶ ὄντα λέγεται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα ἐστὶ: καθάπερ αὐτὸς φησὶν ὁ μέγας Διονύσιος: ῥαδίως δ' ἂν οἱ διὰ τοῦτο τὰς αὐτομετοχὰς τοῖς κτίσμασι συντάττοντες, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἠγάσαντο κτιστόν: τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος, μετέχειν αὐτὸ τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων.

πθ'. Εἰ δὲ τις φαίη μόνην τὴν αὐτοὑπαρξίν εἶναι μετοχῆν, ὡς μόνην μὴ μετέχουσαν, ἀλλὰ μετεχομένην μόνον (αἱ γὰρ ἄλλαι μετέχουσιν αὐτῆς): γνώτω μὴ συνετῶς διανοούμενος περὶ τῶν ἄλλων μετοχῶν. Τὰ γὰρ ζῶντα, ἢ τὰ ἅγια, ἢ τὰ ἀγαθὰ, οὐ διὰ τὸ ἀπλῶς εἶναι, καὶ τῆς αὐτοὑπαρξείως μετέχειν, ζῆν λέγεται μεθέξει, καὶ ἀγιάζεσθαι καὶ ἀγαθύνεσθαι: ἀλλὰ τῷ τῆς αὐτοζωῆς μετέχειν, καὶ αὐτοαγιότητος, καὶ αὐτοαγαθότητος. Ἦ δὲ αὐτοαγαθότης, ἢ καὶ τὰλλα τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἄλλης αὐτοζωῆς μεθέξει γίνεται αὐτοζωή: διὸ καὶ καθὸ αὐτοζωῆς, τῶν μετεχομένων, ἀλλ' οὐ τῶν μετεχόντων ἐστὶ. Τὸ δὲ μὴ μετέχον ζωῆς, ἀλλ' αὐτὸ μετεχόμενον, καὶ ζωοποιῶν τὰ ζῶντα, πῶς ἂν εἴη κτίσμα; Καπὶ τῶν ἄλλων μετοχῶν ὁμοίως.

Λ'. Συμφηαγγέσθω νῦν ἡμῖν καὶ Μάξιμος ὁ θεός. Ἄ τὴν ποιητικὴν τῶν ὄντων πρόνοιαν τὰς προόδους εἶναι ταύτας τοῦ Θεοῦ γράφων ἐν Σχολίοις· «Κοινὰ δὲ εἶσι τῆς τρισυποστάτου διακεκριμένης ἐνάδος, αἱ δημιουργικαὶ πρόνοιαι τε καὶ ἀγαθότητες· τουτέστιν αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις. Τῷ μὲν οἶν πολλάς φάναι ταύτας καὶ διακεκριμένας, ἔδειξε μὴ τὴν οὐσίαν οὐσας ταύτας τοῦ Θεοῦ· μία γὰρ αὕτη καὶ παντάπασιν ἀδιαίρετος. Ἐπεὶ δὲ κοινὰς εἶπεν τῆς τρισυποστάτου διακεκριμένης ἐνάδος, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἶναι, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρέστησεν ἡμῖν· τούτων γὰρ οὐδὲν τῶν τριῶν ἐνέργεια κοινή. Τῷ δὲ μὴ μόνον προνοίας ταύτας φάναι καὶ ἀγαθότητας, ἀλλὰ καὶ δημιουργικὰς, ἀκτίστους ὑπαρχούσας ἔδειξεν. Εἰ γὰρ μὴ, δεδημιουργημένον ἔσται τὸ δημιουργικόν. Οὐκοῦν ἐτέρῳ [δε] δημιουργικῷ· κάκεινο ἄλλο πάλιν ἐτέρῳ δεδημιουργημένον ἔσται· καὶ πρὸς τὸ εἰς ἔσχατον τοῦτ' ἐλαύνειν ἀταπίας, οὐδ' ἐπ' ἀπειρον στήσεται βαδίζον. Αἱ τοῦ Θεοῦ ἄρα πρόδοι καὶ ἐνέργειαι ἀκτιστοὶ τὲ εἶσι, καὶ οὐσία τις τούτων οὐκ ἔστιν, ἀλλ' οὐδὲ ὑπόστασις.

Λα'. Ἐπεὶ δὲ καὶ πολυειδὲς ὑπέστησε τὸ πᾶν ὁ προαγωγὸς καὶ κοσμητὴρ τοῦ παντός· ἀναικάστιν ἀγαθότητος ὑπερβολῆ, τὰ μὲν εἶναι μόνον ἐθελήσας, τὰ δὲ πρὸς τὸ εἶναι κεκτηθῆσθαι καὶ ζῶν· καὶ τὰ μὲν νοεράς ταύτης εὐμοιρεῖν, τὰ δὲ μόνης ἀπολαύειν τῆς κατ' ἀμφοτέρων, ἔστι δ' & καὶ μικτὴν ταύτην ἐξ ἀμφοτέρων ἐσχηκέναι· καὶ τῶν λογικῶν καὶ νοερῶν περ' αὐτοῦ λαβόντων τὴν ζωὴν, τῇ πρὸς αὐτὴν ἐθελουσίῳ νεύσει τῆς αὐτοῦ ἐνώσεως ἐπιτυχάνειν, καὶ ζῆν οὕτω θείως καὶ ὑπερφύως, τῆς αὐτοῦ κατηξιωμένα θεουργοῦ χάριτος, καὶ ἐνεργείας. Ἡ γὰρ αὐτοῦ θέλησις, γένεσις ἔστι τοῖς οὐσίαι, ἣ προαγομέναις ἐκ μὴ ὄντων, ἣ βελτιουμένοις· καὶ τοῦτο διαφόρως. Διὰ ταύτην τὴν ἐπὶ τὰ ὄντα τοῦ Θεοῦ θελήματος διαφορὰν ἡ μία ἐκείνη πρόνοια καὶ ἀγαθότης (ταυτὴ δ' εἰπεῖν, ἡ δὲ ἀγαθότητα πρὸς τὰ καταδεέστερα τοῦ Θεοῦ ἐπιστροφῆ), πολλάι πρόνοιαι τε καὶ ἀγαθότητες, καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται παρὰ τῶν θεοσόφων θεολόγων, ἀμερίστως ἐν τοῖς μεριστοῖς μεριζόμεναι καὶ ποικιλλόμεναι· ὡς τὴν μὲν προγνωστικὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καλεῖσθαι· τὴν δὲ, δημιουργικὴν τε καὶ συνεκτικὴν· τούτων δ' αὖ, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, τῆς μὲν οὐσιώσεις, τὰς δὲ ζωώσεις, τὰς δὲ σοφοποιήσεις. Ἐκάστη δὲ τούτων κοινὴ ἔστι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ κατ' αὐτὴν ἐκάστην τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγαθὴν καὶ θεῖαν θέλησιν, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔστιν, ἡ οὐσιωποιὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ σοφοποιὸς ἐνέργειά τε καὶ δύναμις· ἧς καὶ ἀσχέτους μεταδόσεις, καὶ ἀμειώτους προσείρηκε· τῶν κτιστῶν ὁμοῦ τε πάντων ἐξαίρων, καὶ φυσικῶς ἐνεῖναι διδάσκων τῷ μεταδιδόντι.

Λβ'. Ὡς περὶ ὁ ἥλιος, ἀμειώτως τοῖς μετέχουσι μεταδίδους θερμὴν καὶ φωτὸς, ἐμφύτους ταῦτ' ἔχει καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας· οὕτω καὶ αἱ θεῖαι μεταδόσεις, ἀμειώτως ἐνοῦσαι τῷ μεταδιδόντι, φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις ἐνέργειαι εἰσιν αὐτοῦ· τοιγαροῦν καὶ ἀκτιστοί. Καθάπερ δὲ τοῦ μὲν ἡλιακοῦ φωτὸς, οὐδ'

90. Consonet nunc nobis divus etiam Maximus; creatricem rerum providentiam esse illas Dei processiones scribens in Scholiis: «Communes sunt unitati tribus personis distinctae, creatrix providentia et bonitas, id est, existentiae et vitae et sapientiae productio.» Eas igitur numerando multas et distinctas, ostendit eas non esse Dei essentiam: haec enim una est et omnino indiscreta. Quia autem eas communes dixit unitati tribus personis distincte, nec Filium esse nec Spiritum sanctum nobis indicavit: horum enim nulla operatio est tribus communis. Atque illas non solum providentiam et bonitatem, sed creatrices etiam vocando, increatas esse demonstravit: nam secus, quod creat creatum esset, necessario alio creatore, et hic rursus alio erit creatus; et ut sic perveniatur ad extremos absurditatis limites, ne in infinitum quidem procedendo stabitur. Ergo Dei processiones et operationes sunt increatae, et essentia aliqua harum non est, sicut nec substantia.

91. Quia autem productior et ornator omnium ineffabili bonitatis copia multiformem effecit mundum, quaedam volens existere tantum, quaedam vero praeter existentiam vitam quoque gaudere, et alia hanc intellectualem sortiri, alia vero una dumtaxat ambarum frui, nonnulla denique mista quadam ex ambabus potiri, et quae rationalem et intellectualem a se acceperant vitam, libero ad se motu unionem secum, et exinde vitam consequi supernaturalem digna habita deifica ipsius operatione atque gratia. Nam ejus voluntas est causa entia sive producens e nihilo sive meliorans, et hoc diversimode. Propter hanc divinae erga entia voluntatis diversitatem una illa providentia et bonitas (seu quod idem est, Dei propter bonitatem ad inferiora conversio) multae providentiae ac bonitates sunt et vocantur a divina sapientibus theologis, indivise in participantibus discretae et discriminatae, ita ut alia quidem praescientia Dei nuncupetur, alia autem virtus creatrix et conservatrix, et haec rursus, juxta magnum Dionysium, subdistinguat in essentiae, vitae et sapientiae effectricem; illarum autem unaquaque communis est Patri et Filio et Spiritui sancto, et secundum ipsam unamquamque divinam erga nos bonitatem et voluntatem, Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt essentiae, vitae et sapientiae effectrix operatio et virtus, quas ille doctor necessarias communicationes et intactas vocavit, eas simul et a creaturis omnibus separans, et naturaliter inesse communicanti docens.

92. Sicut sol sine imminutione participibus communicans calorem et lucem, haec habet ut naturales essentialisque operationes; ita communicationes divinae, non minuentes communicantem, naturales essentialisque sunt ejus operationes; ergo et increatae sunt. Quomodo autem solaris luminis

ne vestigium quidem remanet, postquam sol sub terra est et quæ super terra sunt reliquit, nec potest splendore hoc fruens oculus misceri cum eo, et per eum uniri cum fonte lucis, ejus tamen color et quicumque hujus effectus ad sensibilem generationem et incrementum et ad multiformem humorum et qualitatum varietatem conferentes non illa derelinquunt, quamvis non habeant per radium cum sole communionem: eodem modo, ad obscuram hanc rei sensibilis imaginem, ii tantum qui supernaturali ac divinissimæ adhærent luci, deificam possunt gratiam sincere participare et per eam Deo uniri, cætera vero omnia creatricis operationis effectus sunt gratia quidem, scilicet gratis, ex nihilo producti, et non illustrati gratia, quæ est splendoris Dei agnomen.

93. Illa Dei iux et deifica operatio, cujus participes deificantur, divina quædam est gratia, sed non Dei natura; non quod hæc absit a gratiæ participibus, ut adversarii dementer mentiuntur, nam ubique adest natura Dei; sed quia non est communicabilis, cum nihil sit creatum, ut supra ostendimus, quod possit eam participare. Et divina operatio et gratia spiritus, ubique præsens et ab eo inseparabilis, iis qui ob immunditiam non idonei sunt ad consortium, incommunicabilis est tanquam absens. « Sicut enim, inquit doctor, vultuum imagines non in omnibus materiis exprimentur, sed in iis quæ lævitatem habent et transluciditatem: ita nec in omnibus animis gratia spiritus, sed in iis quæ nihil ambiguum habent et obliquum. » Et rursus: « Omnibus quidem adest Spiritus sanctus; sed iis qui mundi sunt a passionibus, propriam ostendit virtutem, iis vero qui mentem habent sordibus peccati maculatam, nondum ostendit. »

94. Sicut solis lumen a radio et a calore quem hic dat, separari nequit, sed ex illud suscipientibus ii qui oculos non habent, lucem non participant, sed ex radio solum accipiunt calorem, nam minime lucem participare possunt oculis carentia: ita et multo magis divino splendore fruendum nullus participare potest creatoris essentiam. Non est enim ullatenus aliqua creaturarum quæ vim habeat recipiendi naturam Creatoris.

95. Hic et nunc nec creaturam nec essentiam esse Dei communicatam divinam essentiam nobis testentur simul Christi Baptista Joannes, et Joannes ante alios discipulos Christo dilectos, et Joannes Chrysostomus: unus, ut historicus referens, Christi autem præcursor et Baptista dicens « non ad mensuram dari a Deo Patre Spiritum Christo, » aureus demum ore interpretes scribens Spiritum hic operationem dicit. « Omnes enim nos ad mensuram operationem Spiritus accipimus, ille vero immensam et integram habet omnem operationem. Si

Δ ἴχνος ὑπολείπεται τοῦ ἡλίου δυτῆς ὑπὸ γῆν, καὶ τοὺς ὑπὲρ γῆν ἐπιλιπόντας, οὐδ' ἐνὶ τῷ αὐτῆς ταύτης ἀπολαῦτον ὄμμα μὴ ἀνακεκράσθαι πρὸς αὐτήν, καὶ δι' αὐτῆς ἠνωῦσθαι τῷ βλύζοντι τὸ φῶς· ἡ δ' ἐκεῖθεν θέρμη καὶ ὅσα ἐξ αὐτῆς τελεῖται συμβαλλομένης πρὸς γένεσιν τε καὶ αὐξήσιν τοῖς αἰσθητοῖς, καὶ τὴν τῶν χυμῶν καὶ ποιότητων πολυειδῆ διαφορὰν, οὐκ ἐπιλείπει ταῦτα, κἂν μὴ τὸ συναφές ἔχη διὰ τῆς ἀκτίνος πρὸς τὸν ἡλίον· τὴν αὐτὸν τρόπον ὡς καὶ ἀμυδρὰν ἐν αἰσθητοῖς εἰκόνα, τῶν ἐπιβαλλόντων μόνων τῷ ὑπερφουεῖ καὶ θειοτάτῳ φωτὶ, τῆς θεοποιῦ χάριτος εὐκρινῶς μετέχειν, καὶ δι' αὐτῆς ἠνωῦσθαι τῷ Θεῷ· τὰ δ' ἄλλα πάντα, τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας εἰσὶν ἀποτελέσματα· χάριτι μὲν ἐκ μὴ ἔντων προηγμένα, διτλονότι διορεάν· οὐ κατηγλαῖσμένα δὲ ἐπὶ χάριτι· ἦτις τῆς τοῦ Θεοῦ λαμπρότητος ἐπάνω μόν ἐστιν.

97. Ἡ τοῦ Θεοῦ λαμπρότης αὕτη καὶ θεοποιὸς ἐνέργεια, ἧς τὰ μετέχοντα θεοῦται, θεία τίς ἐστὶ χάρις, ἀλλ' οὐχ ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ· οὐχ ὡς ἀποῦσα τῶν κεχαριτωμένων, κατὰ τὴν τῶν ἐναντίων ληριῶδη συκοφαντίαν (πανταχοῦ γὰρ ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ)· ἀλλ' ὡς οὐκ οὔσα μεθεκτὴ· μηδεὶς ἔντος κτιστοῦ, καθὰ προὑποδέδεικται, τοῦ δυναθέντος ἀν μεταλαχεῖν αὐτῆς. Καὶ ἡ θεία ἐνέργεια καὶ χάρις τοῦ Πνεύματος, πανταχοῦ παρούσα, καὶ ἀχώριστος αὐτοῦ διατελοῦσα, τοῖς δι' ἀκαθαρσίαν ἀνεπιτηδεύοις πρὸς μετάληψιν, ἀμέθεκτός ἐστιν ὡς περ ἀποῦσα. « Ὡς περ γὰρ, φησὶν, αἱ τῶν προσάπων ἐμφάσεις, οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ὕλαις γίνονται, ἀλλ' ἐν ταῖς λειότητά τινα καὶ διαφάνειαν κεκτημέναις· οὕτως οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ψυχαῖς ἡ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια, ἀλλ' ἐν ταῖς μηδὲν σχολῶν ἐχούσαις, μηδὲ στραγγαλιῶδες. » Καὶ πάλιν· « Πᾶσι μὲν παρέσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ τοῖς μὲν καθαρεύουσι τῶν παθῶν, τὴν ἰδίαν ἐμφαίνει δύναμιν· τοῖς δὲ τὸ ἡγεμονικὸν συγκεχυμένον ἔχουσιν ἀπὸ τῶν τῆς ἀμαρτίας σπείλων, οὐκ ἔτι. »

98. Καθὰ περ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, τῆς ἀκτίνος, καὶ τῆς δι' αὐτῆς χορηγουμένης θέρμης, ἀχώριστόν ἐστιν· ἀλλὰ τῶν ἀπολαθόντων τοὺς ὀφθαλμοὺς μὴ κεκτημένοις, ἀμέθεκτόν ἐστι τὸ φῶς, τῆς παρὰ τῆς ἀκτίνος μόντης ἀντιλαμβανομένοις θέρμης· οὐ γὰρ ἔστιν ὅλως ἀντίληψιν φωτὸς γενέσθαι τοῖς τῶν ὀμμάτων ἀμοιροῦσιν· οὕτω καὶ πολλῶ μᾶλλον, οὐδὲν τῶν τῆς θείας αἰγλης ἀπολαθόντων ἔσται μεθεξὶς τῆς οὐσίας τοῦ Κτίσαντος. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων οὐδὲν, ὃ δύναμιν ἴσχει δεκτικὴν τῆς τοῦ Κτίσαντος φύσεως.

99. Συμμαρτυρεῖτω δὲ κἀνταῦθα νῦν ἡμῖν τὸ μήτε κτιστὴν, μήτ' οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν μετεχομένην θείαν ἐνέργειαν, καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ Βαπτιστῆς Ἰωάννης, σὺν Ἰωάννῃ τῷ μᾶλλον τῶν ἄλλων πεφλημένῳ τῷ Χριστῷ μαθητῶν, καὶ τῷ χρυσῷ τὴν γλώτταν Ἰωάννῃ· ὁ μὲν ἱστορῶν τε καὶ συγγραφόμενος, ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ Πρόδρομος καὶ Βαπτιστῆς λέγων, οὐκ ἐκ μέτρου διδοσθαι παρὰ Θεοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τῷ Χριστῷ· ὁ δὲ χρυσορόημων, ἐξηγούμενος καὶ γράφων, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει. Πάντες γὰρ ἡμεῖς, μέτρον τὴν τοῦ Πνεύ-

ματος ἐνέργειαν λαμβάνομεν, ἐκεῖνος δὲ ἀμέτρητον καὶ ἀλόκληρον ἔχει πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν. Εἰ δὲ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀμέτρητος, πολλῶ μᾶλλον ἢ οὐσία. Τὸ μὲν γὰρ εἶπεν Πνεῦμα τὴν ἐνέργειαν, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ Βαπτιστὴς εἶπε, καὶ τῷ ἀμέτρητον εἶναι ταύτην, τὸ ἄκτιστον αὐτῆς παρεῖσθαι· τῷ δὲ μέτρῳ ταύτην ἡμᾶς λαμβάνειν, τὴν πρὸς τὴν ἄκτιστον οὐσίαν τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας διαφορὰν· οὐδεὶς γὰρ οὐδέποτε τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λαμβάνει, ἀλλ' οὐδὲ εἰ πάντας ὁμοῦ συλλαβῶν εἴποις, καὶ ταῦτα μεριστῶς κατὰ λόγον τῆς ἑαυτοῦ καθάρσεως ἕκαστος. Προῖων δὲ ὁ Χρυσόστομος Πατὴρ, καὶ ἑτέραν διαφορὰν δείκνυσι τῆς ἀκτίστου οὐσίας πρὸς τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν· Εἰ δὲ ἡ ἐνέργεια, λέγων, τὸ Πνεῦμα· ἀμέτρητος, πολλῶ μᾶλλον ἢ οὐσία.

45'. Εἰ κατὰ τοὺς τῶν ἐναντίων λήρους, καὶ τοὺς Β κατ' αὐτοὺς φρονούντας, μηδὲν διαφέρει τῆς θείας οὐσίας ἢ θεία ἐνέργεια, καὶ τὸ ποιεῖν, ὃ τῆς ἐνεργείας ἐστὶ, κατ' οὐδὲν διοίσει τοῦ γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν, ἃ τῆς οὐσίας ἐστίν. Εἰ δὲ τὸ ποιεῖν τοῦ γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν οὐ διενήνοχε, καὶ τὰ ποιήματα κατ' οὐδὲν διοίσει τοῦ γεννήματος καὶ τοῦ προβλήματος· εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει κατ' αὐτοὺς, ὃ τε τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατ' οὐδὲν διοίσει τῶν κτισμάτων, καὶ τὰ κτίσματα πάντα ἔσται τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατὴρ γονήματα τε καὶ προβλήματα, καὶ θεοποιηθήσεται ἡ κτίσις, καὶ ὁ Θεὸς συντάσσεται τοῖς κτίσμασι. Διὰ τοῦτο ὁ θεῖος Κύριλλος τὴν διαφορὰν ἐπιδεικνύς τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας, τῆς μὲν θείας φύσεως εἶναι φησι τὸ γεννᾶν, τὸ δὲ ποιεῖν τῆς αὐτοῦ θείας ἐνεργείας, καὶ προσ- C αποφαίνεται σαφῶς λέγων· Φύσις δὲ καὶ ἐνέργεια οὐ ταυτὸν.

46'. Εἰ μηδὲν διαφέρει τῆς θείας ἐνεργείας ἢ θεία οὐσία, καὶ τὸ γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν, οὐδὲν διοίσει τοῦ ποιεῖν· ποιεῖ δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. Ὅστις καὶ γεννᾷ καὶ ἐκπορεύει, κατὰ τὴν τῶν ἐναντίων δόξαν καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς, δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι.

47'. Εἰ μηδὲν διαφέρει ἢ θεία οὐσία τῆς θείας ἐνεργείας, οὐδὲ τῆς θελήσεως διενήνοχε, καὶ ἔσται ὁ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γεγεννημένος, καὶ ἐκ τῆς θελήσεως κατ' αὐτοὺς, ὡς εἶπε, πεποιημένος.

48'. Εἰ μηδὲν διαφέρει τῆς θείας ἐνεργείας ἢ τοῦ Θεοῦ οὐσία, μαρτυρεῖται δὲ παρὰ τῶν Θεοφόρων ὅτι καὶ ἐνεργείας πολλὰς ἔχει ὁ Θεός, ὡς καὶ δημιουργικῆς προνοίας εἶναι τούτου καὶ ἀγαθότητος, καθά περ ἄνωτέρῳ δέδεικται, καὶ πολλὰς λοιπὴν οὐσίας ἔχει ὁ Θεός· ὃ μηδεὶς ποτ' εἶπεν, ἢ ἐφρόνησε τοῦ Χριστιανύμου γένους.

49'. Εἰ μηδὲν διαφέρουσι τῆς θείας οὐσίας αἱ τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαι, οὐδὲ πρὸς ἀλλήλας ἔξουσι διαφορὰν. Οὐκοῦν τῆς τοῦ Θεοῦ προγνώσεως οὐδὲν διενήνοχεν ἢ θελήσεις, ὥστ' ἢ μὴ πάντα προγινώσκειν τὸν Θεὸν (οὐδὲ γὰρ πάντα θέλει τὰ γινόμενα), ἢ θελητὴν εἶναι καὶ τῶν πονηρῶν, ἐπειδὴ πάντα προγινώσκει, καὶ ἢ μὴ εἶναι πάντα προειδῶτα, ταυτὸν ὃ εἶπεν οὐδὲ

A autem immensa est ejus operatio, multo magis essentia. » Dicendo Spiritum esse operationem seu potius ipsum Spiritum Dei, sicut Baptista affirmavit, et adjiciendo illam esse immensam, increatam eam esse ostendit; dicendo autem *ad mensuram* a nobis eam recipi, demonstrat increatam operationem ab increata distinctam essentia, nemo enim unquam essentiam Dei recipit, sive universos simul collective intelligas, sive seorsim singulos pro cujusque munditia. Pergens Chrysostomus Pater aliam subostendit distinctionem essentiae increatae ab increata operatione, dicens: « Si autem immensa est Spiritus operatio, multo magis essentia. »

96. Si, ut delirant adversarii cornique assentatores, minime distincta est a divina essentia operatio divina, creatio, quae ad operationem attinet, minime differet a generatione et processione, quae ad essentiam pertinent. Si autem creatio a generatione et processione non differt, creata non differunt a generato et a procedente; si autem ita se res habet juxta ipsos, Filius Dei et Spiritus sanctus nihil different a creaturis, et creaturae omnes erunt a Deo Patre generatae et procedentes, et deificabitur creatio, et Deus creaturis ascribetur. Propterea divus Cyrillus differentiam ostendit essentiae Dei ab operatione, naturae divinae tribuens generationem, creationem vero divinae operationi; et illud clare demonstrat dicens: « Natura autem et operatio non sunt idem. »

97. Si minime distincta sit a divina operatio e divina essentia, generatio et spiratio non differunt a creatione. Atqui creat Deus Pater per Filium in sancto Spiritu. Ergo etiam, in adversariorum et assecularum sententia, generat et spirat per Filium in sancto Spiritu.

98. Si nihil distincta sit divina essentia a divina operatione, non differt etiam a voluntate, et idem erit, juxta ipsos, ut videtur, ab essentia Patrie generatus atque a voluntate factus.

D 99. Si nihil distincta sit a divina operatione Dei essentia, cum testentur theologi multas Deo inesse operationes, nec non creatrices providentias et bonitates, ut supra ostensum est, ergo et multas habet Deus essentias: quod nemo unquam dixit aut sensit in Christiano genere.

100. Si minime distinctae sint a divina essentia Dei operationes, nec a se invicem distinctae erunt. Ergo a praescientia Dei distincta non erit voluntas. Et sic non omnia praesciret Deus, nec enim omnia vult quae fiunt; vel mala etiam vellet, quia omnia praescit; et insuper, vel non esset omnium praescius, nec proinde Deus, vel non esset bonus, ideo-

quo nec Deus. Ergo distincta est a divina voluntate A
præscientia, ergo et utraque a divina essentia.

101. Si nullam inter se habeant distinctionem divinae operationes, creatio igitur a præscientia non erit distincta. Ac proinde quia Deus cæpit creare, ergo et præscire cæpit. Et quomodo Deus est, qui non omnia ante sæcula præscivit!

102. Si nihil distincta sit a divina præscientia creatrix Dei operatio, præscienti coævæ erunt creaturæ, ab æterno creatæ; nam ille ab æterno crearet, quia et ipse ab æterno præscit, et præscita, ab æterno præsciuntur. At quomodo esset Deus, cum ejus opera ipso posteriora non essent?

103. Si minime distincta sit a Dei præscientia creatrix operatio, creatio non subjacet voluntati, cum sit ipsamet præscientia; nec voluntate creat Deus, sed sola natura. Et quomodo Deus, qui sine voluntate crearet?

104. Deus est ipse in seipso, quia tres personæ connaturales et coæternæ sibi invicem sunt, et se invicem sine commistione compenetrant. In omnibus autem est Deus, et omnia in eo, ipse quidem ut conservans, hæc vero ut conservata; ergo conservatricem Dei operationem, et non essentiam omnia participant. Itaque theologi operationem Dei vocant ipsam ejus ubique præsentiam.

105. Præterea qui Deo placent et illud ad quod facti sunt possident, id est, deificationem, juxta Patris effatum; « Ad hoc nos fecit Deus, ut consortes faceret propriae divinitatis; » illi igitur in Deo sunt ut ab eo deificati, et Deus est in ipsis ut eos deificans. Ergo et ipsi divinam operationem, licet alio modo, sed non essentiam Dei participant. Itaque theologi divinitatem esse divinae operationis nomen dicunt.

106. Omnem supereminens essentiam vitamque et divinitatem atque bonitatem natura, quatenus bonitatem ac divinitatem et alia hujusmodi superat, nec nominatur, nec intelligitur, nec ullo modo D
cernitur, quia omnibus longe præstans et ignota est, et ipsis caelestibus spiritibus supersedens incomprehensibili potentia, et omnibus omnino intelligibilis et ineffabilis semper. Namque illius non est nomen in præsentis sæculo vel in futuro nominatum, nec sermo in anima conceptus vel lingua prolatus, nec tactus aut perceptio sensualis vel intellectualis, imo nec ulla imaginatio. Itaque theologi dicunt affluens eam vocari propositionibus perfectissime incomprehensibilem, quia omnia quæcunque sunt aliquatenus sunt vel dicuntur supereminenter excedit, ita ut illam ne justo quidem et proprio nomine essentiam et naturam nuncupaverit quicumque veritatis veritate omni superioris

θεον, ἢ μὴ εἶναι ἀγαθόν, ταυτὸν δ' εἰπεῖν οὐδὲ θεόν. Διαφέρει τοιγαροῦν τῆς θείας θελήσεως ἢ πρόγνωσις, οὐκοῦν καὶ τῆς θείας οὐσίας ἑκατέρω τούτων.

ρβ'. Εἰ μὴ πρὸς ἀλλήλας ἔχουσι διαφορὰν αἱ θεῖαι ἐνέργειαι, καὶ τὸ δημιουργὸν λοιπὸν τοῦ προγινώσκου οὐ διενήνοχεν· ἐπεὶ οὖν ἤρξατό ποτε ὁ θεὸς δημιουργεῖν καὶ προγινώσκειν, ἤρξατο λοιπὸν. Καὶ πῶς θεός, ὁ μὴ πρὸ αἰώνων τὰ πάντα προείδως;

ρβ'. Εἰ μηδὲν διαφέρει τῆς θείας προγνώσεως ἡ τοῦ θεοῦ δημιουργικὴ ἐνέργεια, τῇ προγνώσει τοῦ θεοῦ σύνδρομα ἔσται τὰ δημιουργήματα, δημιουργούμενα ἀνάρχως, ὡς ἀνάρχως αὐτοῦ δημιουργούτος, ἐπεὶ καὶ ἀνάρχως αὐτὸς τε προγινώσκει, καὶ τὰ προγινωσκήμενα ἀνάρχως προγινώσκονται. Καὶ πῶς θεός, τῶν ποιημάτων αὐτοῦ μηδαμῶς ὑστέρων ὄντων;

ργ'. Εἰ μηδὲν διαφέρει τῆς τοῦ θεοῦ προγνώσεως ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια, οὐδὲ τὸ δημιουργεῖν ὑπόκειται θελήσει· ἐπεὶ δὲ ἡ πρόγνωσις, οὐδὲ τῷ θεῷ λειν δημιουργεῖ θεός, ἀλλὰ τὸ πεφυκέναι μόνον· καὶ πῶς θεός, ὁ θελήσειος δημιουργῶν χωρὶς;

ρδ'. Ὁ θεὸς αὐτὸς μὲν ἔστιν ἐν ἑαυτῷ, ὡς τῶν τριῶν θεῶν ὑποστάσεων, συμφυῶς καὶ αἰδιῶς ἐχομένων ἀλλήλων, καὶ ἀφύρτως περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας· ἐν τῷ παντὶ δὲ ἔστιν ὁ θεός, καὶ τὸ πᾶν ἐν τῷ θεῷ, ὁ μὲν ὡς συνέχων, τὸ δὲ ὡς ὑπ' αὐτοῦ συνεχόμενον· οὐκοῦν καὶ τῆς συνεκτικῆς ἐνεργείας, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας τὰ πάντα μετέχει τοῦ θεοῦ. Ταῦτ' ἄρα καὶ οἱ θεολόγοι ἐνεργειάν φασὶ θεοῦ εἶναι, τὸ εἶναι τοῦτον πανταχοῦ.

ρε'. Καὶ οἱ τῷ θεῷ εὐαρεσθήσαντες, καὶ τοῦ δι' ἡ γεγονάσι ἐπιτυχόντες, τουτέστι τῆς θεώσεως. Εἰς τοῦτο γὰρ, φασὶ, πεποίηκεν ἡμᾶς ὁ θεός, ἵνα κοινωνοὺς ποιῆσθαι τῆς εἰκείας θεότητος, καὶ οἱ τοιοῦτοι τοῖνον ἐν τῷ θεῷ εἰσιν ὡς ὑπ' αὐτοῦ θεοποιούμενοι, καὶ ὁ θεός ἐν αὐτοῖς, ὡς θεοποιῶν αὐτούς ἔστιν. Οὐκοῦν καὶ αὐτοὶ τῆς θείας ἐνεργείας, εἰ καὶ τρόπον ἕτερον, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ μετέχουσι. Διὸ καὶ οἱ θεολόγοι τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι ὄνομα τὴν θεότητά φασιν.

ρς'. Ἡ ὑπερούσιος, καὶ ὑπέρζωος, καὶ ὑπέρθεος, καὶ ὑπεράγαθος φύσις, ἢ ὑπεράγαθός ἐστι καὶ ὑπέροθος καὶ τὰ τοιαῦτα, οὔτε λέγεται, οὔτε νοεῖται, οὔτε ὅλως πως θεωρεῖται, διὰ τὸ, πάντων ἐξηρημένη, καὶ ὑπεράγνωστος εἶναι, καὶ τῶν ὑπερουρανίων νόων ὑπεριδρυμένη ἀπεριλήπτῳ δυνάμει, καὶ πᾶσι πάντῃ ἀληπετός τε καὶ ἀρόρητος αἰεὶ· οὐδὲ γὰρ ὄνομα ἔστιν αὐτῆς κατὰ τὸν νῦν αἰῶνα, ἢ κατὰ τὸν μέλλοντα ὄνομαζόμενον, οὐ λόγος ἐν ψυχῇ συνιστάμενος, ἢ διὰ γλώττης προφερόμενος, οὐκ ἐπαφή τις καὶ μέθεξις αἰσθητή, ἢ νοερά, ἀλλ' οὐδὲ φαντασία ὅλως. Διὸ οἱ θεολόγοι πλησιωτέραν αὐτῇ μάλλον τίθενται, τὴν δι' ἀποφάσεων τελεωτάτην ἀκαταληψίαν, ὡς πάντα ὅσα ἐστίν, ἢ ὅλως λέγεται, ὑπεροχικῶς ἀφαιρουμένην· καὶ τοῖνον, οὐδ' οὐσίαν αὐτῆν, ἢ φύσιν, ὀνομάται θεμιτῶν, ὀνομάζοντα κυρίως, ὅστις ὑπὲρ πᾶσαν ἀλήθειαν ἀληθείας ἐπιγινώμων. Ἐπεὶ δ' αὐθις πάντων ἐστὶν αἰτία, καὶ περὶ αὐτὴν πάντα,

καὶ αὐτῆς ἕνεκα, καὶ αὐτὴ ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ ἀπλῶς καὶ ἀπεριορίστως ἐν ἑαυτῇ ἅπαντα προσείληφεν, ἐκ πάντων αὐτὴν ὀνομαστέον, καταχρηστικῶς, ἀλλ' οὐ κυρίως· οὐκοῦν καὶ οὐσίαν αὐτὴν καὶ φύσιν προσρητέον, κυρίως δὲ τὴν οὐσιοποιὸν τοῦ Θεοῦ πρὸσδόν τε καὶ ἐνέργειαν· ταύτην γὰρ τὴν ὄντως οὐσαν τοῦ ὄντως ὄντος θεολογικὴν οὐσιωνυμίαν, καὶ ὁ μέγας Διονύσιος φησιν.

ρζ'. Εὐροὶ τις ἂν τὴν τῆς φύσεως προσηγορίαν, καὶ πὶ τῶν φυσικῶς προσόντων τιθεμένην, ἐπὶ τε τῶν κτιστῶς ὄντων, καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ ὁ τῶν Γρηγορίων θεολογικώτατός φησὶ πρὸς τῶν ἐπῶν· οἶδε γὰρ ἀνακτος ἐμοῦ φύσις ἄλθρον ὀπάζειν. Οὐδὲ γὰρ τὸ δίδόναι φύσις ὀτιροῦν, ἀλλὰ φυσικῶς πρόσκειται τῇ εὐεργετικῇ. Καὶ πὶ τοῦ πυρὸς δὲ φαίη τις ἂν, φύσιν ἔχειν ἀνωφερὲς εἶναι, καὶ φῶς ἐνιέναι τοῖς ὀρωσιν, ἀλλ' οὐχ ἡ κίνησις αὐτῆς φύσις, οὐδὲ τὸ ἐμποιεῖν ἀπλῶς, ἀλλ' ἡ τῆς κινήσεως ἀρχή. Λέγεται τοιγαροῦν καὶ τὰ φυσικὰ φύσις, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Διονύσιος ἀλλαχοῦ φησὶ, Φύσις, γράφων, τῷ ἀγαθῷ τὸ παράγειν καὶ σώζειν, δηλονότι φυσικῶς τοῦτο πρόσσεσιν αὐτῷ. Καὶ τοίνυν ὅταν ἀκούσης τῶν Πατέρων, ἀμέθεκτον λεγόντων τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἐκείνην μοι νόει τὴν ἀνεκφοίτητόν τε καὶ ἀνέκφικτον· ὅταν δ' αὐθις μεθεκτὴν, νόει μοι τὴν φυσικῶς προσοῦσαν τῷ Θεῷ πρὸσδόν, καὶ τὴν ἐκφανσιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν, καὶ οὕτως στέργων ἀμφοτέρω, ὁμολογος ἔση τοῖς Πατέρας.

ρη'. Τὸ μέρος τῆς οὐσίας καὶ τὸ βραχύτατον, πάσας ἔχει τὰς αὐτῆς δυνάμεις, ὡς καὶ ὁ σπινθὴρ λαμπρόν τε καὶ φωτιστικόν ἐστὶ, διακριτικόν τε καὶ καυστικόν τῶν ἐγγιζόντων, αὐτοκίνητόν τε φύσει καὶ ἀνωφερὲς, καὶ ἀπλῶς ὅσα καὶ τὸ πῦρ, οὗ μόριόν ἐστὶ· καὶ ἡ σταγὼν τὰ πάντ' ἔχει ὅσα καὶ τὸ ὕδωρ οὗ ἐστὶ σταγὼν, καὶ ἡ βῶλος, ὅσα καὶ τὸ μέταλλον κέκτηται, οὗπερ ἀπορρόξ τυγχάνει. Τοιγαροῦν εἴπερ τῆς ἀνεκφάντου ἐκείνης οὐσίας τοῦ Θεοῦ μετέχομεν, καὶ εἰ πάσης, καὶ εἰ μορίου μετέχη τις αὐτῆς, παντοδύναμος ἔσται, καὶ οὕτω τῶν ὄντων ἕκαστον ἔσται παντοδύναμον· ὁ μὴ δὲ πάντες ἔχομεν ὁμοῦ, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν συμπεριλαβὼν εἴπηρ. Τοῦτο δεικνύς ὁ Παῦλος ἐκ περιουσίας, καὶ αὐτοῖς τοῖς εὐμοιρηκόσι τῶν θεοποιῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος, οὗ πάνθ' ἐκάστη προσεῖναι μαρτυρεῖ τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ, τῷ μὲν, φησὶ, δίδεται λόγος σοφίας, τῷ δὲ λόγος γνώσεως, ἄλλω δ' ἄλλο τι κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Ὁ δὲ Χρυσόστομος Πατήρ, φανερώς προαναπέλλων τὴν τῶν ἐναντίων πλάνην· Οὐ πάντα τις ἔχει, φησὶν, ἵνα μὴ φύσιν εἶναι τὴν χάριν νομίση. Ἄλλ' οὐδὲ κτιστὴν ἠγάσασαί τις νοῦν ἔχων, τὴν ἀντιδιαστελλομένην ὡδε χάριν τῆς θείας φύσεως, ὅτι τε Θεοῦ φύσιν οὐκ ἂν ποτέ τις δείσειε μὴ τις τὸ κτίσμα νομίση, καὶ ὅτι εἰ καὶ διενήνοχε τῆς θείας φύσεως, οὐ διασπᾶται ταύτης ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἐπισπᾶται δὲ μᾶλλον τοῖς ἠξιωμένους πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ θείου Πνεύματος.

indagator. Quia aliunde omnium est causa, et omnia sunt penes eam et propter eam, et ipsa est ante omnia, et simpliciter et incircumscripse omnia in seipsa præhabuit, ex omnibus nominanda est, analogice quidem, non proprie, et ideo est essentia ipsa et natura vocanda est; proprie vero creatrix Dei processio et operatio, hanc enim esse veram veri Entis denominationem, magnus dicit Dionysius.

107. Inventiet aliquis nature nomen imponi naturalibus proprietatibus, sive in creaturis, sive in Deo, ut acerrimus Gregorius inter theologos ait alicubi poematum. « Scit enim regis mei natura felicitatem largiri ». Nam dare non est natura cuiuslibet, sed naturaliter competit benefico. Item de igne dici potest hanc ei esse naturam ut sursum feratur et lucem immittat videntibus, at non est ipsi natura motus, nec simpliciter motus productio, sed ut motus initium. Dicuntur igitur vel naturalia motus, ut ipse magnus Dionysius alibi dicit, scribens: « Natura boni est producere et servare, hoc scilicet ei naturaliter inest. » Cum igitur audis Patres incommunicabilem dicentes essentiam Dei, illam intellige inapertam et inaccessam; cum vero communicabilem dicunt, intellige naturalem Dei processionem, manifestationemque et operationem, et sic utrumque amplectens, consentiens eris Patribus.

108. Pars essentia vel tenuissima omnes habet hujus virtutes; sicut scintilla est lucida et lucifera, et proxima dissolvens et urens, et sese ultro movens et sursum ferens, et generatim cunctas habet proprietates ignis, cujus est pars. Et gutta omnes habet vires aquæ, cujus est stilla; et massa cunctas proprietates metalli cujus est fragmentum. Si ergo ineffabilis illa Dei essentia nobis communicaretur, sive integre, sive partim ejus sit aliquis consors, erit omnipotens: et sic unaquæque res erit omnipotens, quod nec omnes simul habemus, etiamsi universam creationem collective dixeris. Id copiose demonstrat Paulus, ipsis consortibus deificorum spiritus charismatum consortibus non omnia singulis inesse perhibens Spiritus dona, sed « alii, inquit, datur sermo sapientia, alii sermo scientia, et alii aliud quid secundum eundem Spiritum »²⁸. Chrysostomus autem Pater, evidenter prævertens adversariorum errorem: « Non omnia quisque habet, inquit, ut non naturam esse gratiam existimes. » Sed nec creatam aliquis sapiens duceret sic distinctam a natura divina gratiam, quia nemo unquam timeret ne creatura pro natura Dei haberetur, et quia licet distincta sit a natura divina, non ab ea distrahitur spiritus gratia, sed potius attrahit meritos ad divini spiritus communionem.

²⁸ I Cor. xii, 8.

109. Essentia a quam nullis participatur, tam A multa habet supposita. Etenim quot lampadas aliquis ex una accendit, tot ignis supposita facit. Consequenter igitur, si, ut nostri contendunt adversarii, essentia Dei participetur, et quidem ab omnibus, jam non tres hæc personas habet, sed innumeras personas. Quis autem divinis dogmatibus innutritus nescit hunc esse Massalianorum errorem, essentia Dei fieri participes qui ad summum perfectionis in eorum sensu intellectæ pervenerunt? Quorum blasphemiam adversarii superare affectantes, non solum elatos ad perfectionem homines, sed etiam generatim universos divinæ essentia dicunt participes, stultissime causantes hanc ubique adesse. Sed multus in theologia Gregorius, insanam horum et illorum doctrinam a longe prævertens: « Christus, ait, dicitur ob divinitatem: Hæc enim unctio humanitatem non operatione, ut alios christos, sanctificat, sed præsentia totius ungentis. » Et divi Patres communi consensu docuerunt inhabitare quidem divinitatem animis congruenter mundatis, sed non quatenus est natura. Non igitur secundum essentiam, nec secundum hypostasini quamdam sit aliquis Dei particeps: neutra enim harum ullatenus dividitur, aut ulli prorsus communicatur. Ideo secundum hos omnibus omnino incommunicabilis est Deus, quamvis ubique secundum has adsit; communis autem trium personarum naturæ operatio et virtus, cum diverse ac congruenter distribuatur participibus, ideo gratia donatis communicatur. Nam Spiritus sanctus, ut ait magnus Basilius, non ad unam mensuram dignis se dat, sed pro ratione fidei dividit operationem, simplex quidem essentia, multiplex vero virtutibus.

110. Quod participare aliquid dicitur, partem habet participati: nam si non partis, sed totius esset consors, possidere proprie diceretur, haud vero participare: divisibile ergo est participatum, quia partim communicari debet participanti. Essentia vero Dei est omnino indivisibilis, ergo et omnino est imparticipabilis. Divisibilem tamen esse divinam operationem crebro in sermonibus ostendit Chrysostomus Pater; ea igitur est quæ a deificæ gratiæ compotibus participatur. Audi ergo eum rursus aurea lingua ambo clarissime docentem, nempe et operationem, haud vero essentiam dividi, et illam participari, haud vero incommunicabilem essentiam, ex qua divina procedet operatio: namque afferens evangelicum illud; « De plenitudine ejus nos omnes accepimus; »⁸⁹ subdit: « Si enim ignem, ibi quod dividitur essentia et corpus est, dividimus simul et non dividimus, quanto magis operationem, et operationem quidem incorporalis essentia! »

ρθ'. Ἡ οὐσία παρ' ὧν ἐστὶ μετεχομένη, τσαύ-
τας καὶ τὰς ὑποστάσεις ἔχει. Καὶ γὰρ ὀπίστας ἂν
λαμπάδας ἀνάφοι τις ἀπὸ τῆς μιᾶς, τσαύτας καὶ
τὰς ὑποστάσεις τοῦ πυρὸς ἐποίησεν. Συμβαίνει τοί-
νυν, εἴπερ κατὰ τοὺς ἡμῖν ἀντικειμένους ἡ οὐσία
τοῦ Θεοῦ μετέχεται, καὶ ταῦτα παρὰ πάντων, μη-
κέτι τρισυπόστατον εἶναι ταύτην, ἀλλὰ μυριοῦπόστα-
τον. Τίς δὲ καὶ τῶν τοῖς θείοις δόγμασιν ἐνθεοραμ-
μένων οὐκ ἐπίσταται Μασσαλιανῶν εἶναι τοῦτο τὸ
παράλημμα, τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ μετεσχηκέναι
τοὺς εἰς ἄκρον τῆς κατ' αὐτοὺς ἀρετῆς ἐληλακότας;
ὧν τὴν βλασφημίαν οἱ ἀντικείμενοι, καὶ ὑπερβα-
λῆσθαι φιλοτιμούμενοι, οὐ τοὺς κατ' ἀρετὴν μόνον
διενεγκόντας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐύμ-
παντας τῆς θείας οὐσίας φασὶ μετέχειν, ἀνουστάτω
προφάσει, τοῦ παρεῖναι ταύτην πανταχοῦ. Ὁ δὲ πο-
λὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος, τὰς φρενοβλαβεῖς τοῦτοιον
τε κακείνων δόξας πόρρωθεν ἀνασκευάζων, Χριστὸς,
φησὶ, διὰ τὴν θεότητα· χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρω-
πότητος, οὐκ ἐνεργεῖα κατὰ τοὺς ἄλλους χριστοῦ;
ἀγιάζουσα, παρουσίᾳ δὲ ὄλου τοῦ χρίοντος. Καὶ οἱ
θεόσοφοι δὲ Πατέρες, κοινῇ συνεληλυθότες ἀπειρή-
ναντο, ἐνοήσασθαι μὲν τὴν θεότητα τοῖς ὡς χρεῶν κε-
καθαρμένοις, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔχει φύσεως· οὕτω τοίνυν
κατὰ τὴν οὐσίαν, οὕτω καθ' ὑπόστασιν τινὰ μέτοχός
τις γίνεται Θεοῦ· μερίζεται γὰρ τοῦτων ἑκάτερον
οὐδ' ὀπωσοῦν, οὐδὲ μεταδίδοται τοπαράπαν οὐδενί.
Διὸ καὶ πᾶσι παντάπασιν ἀχώρητος, κατὰ ταῦτα ὁ
Θεός· εἰ καὶ πανταχοῦ κατὰ ταῦτα πάρεστιν, ἡ δὲ
κοινὴ τῆς τρισυποστάτου φύσεως ἐνεργεῖα τε καὶ
δύναμις, διαφόρως μερίζομένη καὶ καταλλήλως τοῖς
μετέχουσι, διὰ τοῦτο καὶ χωρητὴ γίνεται τοῖς κεχα-
ριτωμένοις· τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὸν μέ-
γαν φάναι Βασίλειον, οὐχ ἐνὶ μέτρῳ τοῖς ἀξίοις
μετεχόμενον ἐστίν, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν τῆς πί-
στεως διαιρεῖ τὴν ἐνεργεῖαν, ἀπλοῦν μὲν ὄν τῆ οὐ-
σίᾳ, ποικίλου δὲ ταῖς δυνάμει.

ρ'. Τὸ μετέχειν τινὸς λεγόμενον, μέρος ἔχει τοῦ
μετεχομένου· κἂν γὰρ εἰ μὴ μέρος, ἀλλὰ τοῦ παν-
τὸς μετέχει, ἔχειν ἂν κυρίως λέγοιτ' ἂν, ἀλλ' οὐχὶ
μετέχειν τοῦτου· μεριστὸν ἄρα τὸ μετεχόμενον ἐστίν,
εἴπερ μέρος μετέχειν ἀνάγκη τὸ μετέχον. Ἡ δὲ
οὐσία τοῦ Θεοῦ παντάπασιν ἐστὶν ἀμέριστος· οὐκοῦν
καὶ παντάπασιν ἐστὶν ἀμέθεκτος. Τὸ δὲ μερίζεσθαι,
τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι, πολλαχοῦ τῶν λόγων ὁ
Χρυσόστομος ἀποφαίνεται Πατὴρ· αὕτη τογαροῦν
ἐστὶν ἡ καὶ παρὰ τῶν ἱερωμένων τῆς θεουργοῦ χά-
ριτος μετεχομένη. Ἄκουσον οὖν αὐτοῦ πάλιν τοῦ τὴν
γλωτταν χρυσοῦ, προδηλότατα διδάσκοντος ἀμφό-
τερα· τὸ τε τὴν ἐνεργεῖαν, ἀλλ' οὐ τὴν οὐσίαν εἶναι
τὴν μερίζομένην ἀμερίστως καὶ μετεχομένην, ἀλλ'
οὐχὶ τὴν ἀμέθεκτον οὐσίαν, ἐξ ἧς ἡ θεία πρόβεισιν
ἐνεργεῖα· προσθεῖς γὰρ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο, « Ἐκ
τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, » Εἰ
γὰρ ἐπὶ τοῦ πυρὸς, φησὶν, ἐνθα οὐσία τὸ μερίζομε-
νον καὶ σῶμα, καὶ μερίζομεν, καὶ οὐ μερίζομεν αὐτὸ,
πόσω μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐνεργείας τῆς
ἐξ ἄσωμάτου οὐσίας;

⁸⁹ Joan. 1. 16

ρια'. Ἐπεὶ τὸ τιнос μετέχειν κατ' οὐσίαν, κοινήν ἀνάγκη μετὰ τοῦ μετεχομένου τὴν οὐσίαν ἔχειν, καὶ κατὰ τι τὴν αὐτήν. Τίς οὖν ποτ' ἤκουσε μίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμῶν κατὰ τι τὴν οὐσίαν; καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος· Ἄν μὲν ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος· καὶ τοῦ θείου Μαξίμου φάσκοντος· Πάντα, ὅσα ὁ Θεὸς, καὶ ὁ διὰ τῆς χάριτος τεθεωμένος ἔσται, χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτοτητος. Οὐκ ἄρα τῆς θείας οὐσίας ἐνεστι μετέχειν, οὐδ' αὐτοῦς τοὺς διὰ τῆς θείας χάριτος τεθεωμένους· Τῆς δὲ θείας ἐνεργείας ἐνεστι μετέχειν. Εἰς τοῦτο γὰρ με φέρει τὸ μέτριον ἐνταῦθα φέγγος τῆς ἀληθείας, λαμπρότητα Θεοῦ ἰδεῖν καὶ παθεῖν, φησὶν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς κατὰ τὸν ψαλμωδὸν προφήτην· καὶ μίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων τὴν ἐνέργειαν, ὁ τούτοις ἐναριθμῶν Μάξιμος γράφει διαόρθωσιν, καὶ ζώσας εἰκόνας εἶναι τούτους Χριστοῦ, καὶ ταυτὸ μᾶλλον αὐτῷ κατὰ τὴν χάριν, ἢ ἀφομοίωμα.

ριβ'. Ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐστὶν ἐν ἑαυτῷ, τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων φυσικῶς, ὀλικῶς, ἀδιῶως, καὶ ἀνεκφοιτήτως, ἅμα δὲ καὶ ἀφύρτως, καὶ ἀσυγχύτως ἐχομένων ἀλλήλων, καὶ περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας, ὡς μίαν εἶναι τούτων καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ὅπερ ἐπ' οὐδενὸς ἂν τις εὖροι τῶν κτιστῶν. (Ὁμοία μὲν γὰρ ἐν τοῖς ὁμογενέσιν, ἀλλ' ἐκάστης ὑποστάσεως καθ' ἑαυτὴν ἐνεργούσης, ἰδίᾳ καὶ ἡ ἐνέργεια.) Οὐκ ἔχει δὲ οὕτως ἐπὶ τῶν τριῶν ἐκείνων θείων καὶ προσκυνητῶν ὑποστάσεων· ὡς ἀληθῶς γὰρ μία ἐκεῖ καὶ ἡ αὐτὴ ἐστὶ· μία γὰρ ἡ τοῦ θείου βουλήματος κίνησις, ἐκ προκαταρκτικοῦ αἰτίου τοῦ Πατρὸς ὀρμημένη, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ προϊούσα, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προφαινόμενη. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων· ἐντεῦθεν γὰρ πᾶσα φυσικὴ ἐνέργεια καθίσταται γνῶριμος. Καὶ τοίνυν οὐκ ὡσπερ ὁμοία μὲν, ἀλλή δὲ παρ' ἀλλῆς χειλιθῶνος ἐκτελεῖται καλιὰ· καὶ ἀλλή παρ' ἀλλοῦ γραφῆως καταγράφεται σελίς, καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἢ, οὕτω καὶ ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἰδίον ἀποτέλεσμα παρ' ἐκάστης ὀράται τῶν ὑποστάσεων· ἀλλὰ πᾶσα ἡ κτίσις, τῶν τριῶν ἐστὶν ἔργον ἓν. Καὶ ἀπὸ ταύτης μίαν καὶ αὐτὴν τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, ἀλλ' οὐκ ἀποτεταγμένην ἐκάστῃ καὶ ὁμοίαν νοεῖν ὑπὸ τῶν Πατέρων μεμυήμεθα τὴν θείαν ἐνέργειαν.

ριγ'. Ἐπεὶ ἐν ἀλλήλοις ἀσυγχύτως τε καὶ ἀφύρτως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰσιν, ὅθεν ἴσμεν μίαν εἶναι τούτων ἀκριβῶς τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἣν ἔχει ὁ Πατὴρ ἐν ἑαυτῷ ζωὴν ἢ δύναμιν, οὐκ ἑτερόν ἐστι παρὰ τὸν Υἱόν, ὡς τὴν αὐτὴν ἐκείνω καὶ ζωὴν καὶ δύναμιν ἔχοντα, οὕτω δὲ καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ δὲ νομίζοντες μηδὲν διαφέρειν τῆς θείας οὐσίας τὴν θείαν ἐνέργειαν, ἐπειδὴ περ οὐκ ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς ἡ ζωὴ ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ μὴ πρὸς ἕτερον, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν προαιώνιος ζωὴ ὑπάρχων, δυσπεθεῖς τέ εἰσι καὶ ἀμαθεῖς· ἀμαθεῖς μὲν, ἐπεὶ μήπω ἐδιδάχθησαν, ὅτι καὶ ἡ ἀνωτάτω Τριάς οὐκ ἕτερος, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐδὲν ἐμποδίζει

A 111. Insuper, quod participat aliquid secundum essentiam, communem habere debet cum participato essentiam, et quodammodo eandem. Quis autem unquam audivit unam esse Deo et nobis quodammodo essentiam? cum praesertim magnus dicat Basilius: « Operationes quidem Dei ad nos descendunt, essentia vero ejus manet inaccessa »; et divus Maximus: « Omne quidquid Deus, erit ipse gratia deificatus praeter essentiae identitatem. » Non igitur divinam essentiam datur participare, ne ipsis quidem divina gratia deificatis. Divinam vero essentiam licet participare: « ad hoc enim me nunc ducit veritatis jubar, ut lucem Dei videam et experiar, ait Gregorius Theologus, » Et lumen Dei super nos, juxta Psalmistam prophetam. « Et unam esse Dei et sanctorum operationem, ascribendus ad hos Maximus precise scribit, et hos esse vivas imagines Christi, et idem potius cum eo esse per gratiae assimilationem.

B 112. Deus est ipse in seipso, quia tres personae nunquam a se invicem exeuntes, naturaliter integre et aeternae, sine ulla tamen commistione ac confusione se invicem compenetrant, ita ut unam habeant operationem. Quod in nulla creaturarum reperiri potest. Nam similis quidem in congeneribus, at quia unumque suppositum more sibi congruo agit, propria simul inest operatio. Non item vero de tribus illis divinis adorandisque personis, in quibus una et eadem operatio est: unus enim est divinae voluntatis motus, a primario principio Patre excitatus, et per Filium procedens, et in Spiritu sancto manifestatus. Et hoc patet ex operibus, exinde enim omnis naturalis operatio fit nota. Ergo non sicut similis quidem, sed alius ab alia hirundine conficitur nidus, nec sicut alia ab alio scriba describitur pagina, etiamsi ex hisdem litteris constet, ita et in Patre et Filio et Spiritu sancto proprium opus ab unaquaque fit persona, sed universa creatio trium est opus unum. Et exinde unam et eandem tribus adorandis personis, et non propriam cuique et similem tribuere a Patribus didicimus divinam operationem.

D 113. Quia in se invicem sine confusione ac commistione Pater et Filius et Spiritus sanctus coexistunt, unde scimus unam esse horum profecto actionem et operationem: ideo quam habet Pater in seipso vitam aut potentiam; haec non alia est apud Filium, quippe qui eandem ac ille habet vitam et potentiam; ut autem Filius, sic et Spiritus sanctus. Qui vero arbitrantur minime distinctam esse a divina essentia divinam operationem, quia non alius, sed ipse est Deus vita nostra, et ipse non relative ad aliud, sed in seipso aeterna vita est, illi sunt impii et ignari: ignari quidem, cum nondum didicerint summam Trinitatem non alium, sed ipsum esse Deum, neque id tamen impedire quia

distincta sit a Trinitate unitas; impii vero, quia alterutra alteram destruunt essentiam et operationem. Nam quod est ad aliud, non substantia; et quod in seipso subsistit, ad aliud non est. Si ergo illæ nihil a se invicem distinctæ sint, se invicem perimunt, vel potius eos qui negant ipsas esse distinctas, ex piorum numero eximunt.

114. At nos Filium Dei confitemur esse vitam nostram, quatenus eam producit et operatur, eamque esse in seipso vitam, et absolute ac simpliciter prorsus et increate ipsum esse utrumque hoc dicimus, itemque Patrem et Spiritum sanctum. Ergo hæc vita nostra, qua velut causa viventium vivificamur, nihil aliud est quam Pater et Filius et Spiritus sanctus. Nam trinus personis Deus vita nostra dicitur, quia hujus causa est, quamvis non causaliter, nec relative ad aliud, sed absolute et in seipsa subsistens a theologis prædicatur divina vita, nec aliud sit quam Pater et Filius et Spiritus sanctus. Verum hæc nulli sunt impedimento iis qui increatum esse agnoscunt Deum, hand modo secundum essentiam et personas, sed et secundum essentiam et personas, sed et secundum communem tribus divinam operationem. Unum enim Deum in tribus personis confitemur, unam habentem essentiam, et potentiam, et operationem, et quaslibet alias essentialis proprietates, quæ congeries et plenitudo divinitatis dicuntur in Scriptura, in unaquaque sanctæ Trinitatis personarum æqualiter specialitæ et a theologis celebratæ.

115. Qui divinam hanc delect operationem, modo eam esse creatam, modo a divina essentia minimo distinctam dicentes, alias aliam rursus inveniunt impietatem, docendo unam esse increatam operationem, nempe unigenitum Patris Filium; et hanc volentes sententiam confirmare, hæc proferunt venerabilis Cyrilli verba: « Vita quam habet Pater in semetipso, non aliud est quam Filius; et vita quæ est in Filio, non aliud quam Pater est. Quod probat qui dicit: « Ego in Patre, et Pater in me. » At nos velut in compendio, quantum poterimus, ostendemus horum sancti verborum sententiam, et eorum qui densissima operi caligine nobis contradicunt, impietatem retegimus. Illos qui Filium, non modo dissimilem Patris, sed et Patre inferiorem male dicebant, tanquam si non essentialiter, sed adventitie et per participationem et additionem haberet vivere et vitam; » et quasi recipiens eam desumeret a Patre, prout scriptum est: ⁴⁰ « Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipsum; » illos igitur qui evangelicam hoc effatum tam impie intelligebant; refellens divus Cyrillus ait: « Quia vita Deus dicitur secundum operationem, ut vivificans viventia, ipse enim est vita naturaliter viventium, ut naturæ creator, imo et divine viventium, ut gratiæ dator;

πρὸς τοῦτο, πρὸς τὸ διαφέρειν τῆς Τριάδος τὴν μονάδα· δυσσεβεῖς δὲ, ὅτι δι' ἀλλήλων ἀναιροῦσι καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Τὸ γὰρ πρὸς ἕτερον, οὐκ ἔστιν οὐσία, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸ, πρὸς ἕτερον οὐκ ἔστιν. Εἰ γοῦν ταῦτα μηδὲν διαφέρουσιν ἀλλήλων, δι' ἀλλήλων ἀναιροῦνται· μᾶλλον δὲ τοὺς μηδὲν διαφέρειν ταῦτα λέγοντας, τοῦ καταλόγου τῶν θεοσεβῶν ἐξαίρουσιν.

ριδ'. Ἄλλ' ἡμεῖς καὶ ζωὴν ἡμῶν κατ' αἰτίαν τε καὶ ἐνέργειαν, ὁμολογοῦμεν εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, καὶ ζωὴν εἶναι τοῦτον αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν, ἀσχέτως τε καὶ ἀπολελυμένως πάντη, καὶ ἀκτίστως ἔχειν τοῦτον ἀμφοτέρᾳ φαμεν· ὡσαύτως καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐκοῦν καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν αὕτη, παρ' ἧς ὡς αἰτίας τῶν ζώντων ζωοποιούμεθα, οὐδὲν ἄλλο παρὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ· κατ' αἰτίαν γὰρ ὁ τριτυπόστατος ἡμῶν Θεός, ἡμῶν λέγεται ζωὴ, καὶ εἰ μὴ κατ' αἰτίαν, μηδὲ πρὸς ἕτερον, ἀλλ' ἀσχέτως καὶ καθ' ἑαυτὴν θεολογουμένη ἡ θεία ζωὴ, οὐδὲν ἕτερον παρὰ τὸν Πατέρα, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶν. Οὐδαμῶς δὲ τὰ τοιαῦτα προσίσταται, τοῖς ἀκτίστον εἶναι τὸν Θεὸν δοξάζουσι, μὴ κατὰ τὴν οὐσίαν μόνον καὶ τὰς ὑποστάσεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κοινὴν τῶν τριῶν θεῶν ἐνέργειαν. Ἐνα γὰρ Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι θεολογοῦμεν, μίαν ἔχοντα τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τὴν οὐσίαν θεωρεῖται, ἃ καὶ ἄθροισμα καὶ πλήρωμα λέγεται θεότητος· κατὰ τὴν Γραφήν, καθ' ἐκάστην τῶν ἁγίων τριῶν ὑποστάσεων ἐπίσης θεωρούμενα καὶ θεολογούμενα.

ριε'. Οἱ τὴν θεῶν ταύτην ἀθετοῦντες ἐνέργειαν, καὶ νῦν μὲν κτιστὴν εἶναι λέγοντες, νῦν δὲ τῆς θεῶν οὐσίας μηδαμῶς διαφέρουσιν, ἄλλοτ' αὖθις ἑτέραν κτιστοτροῦντες δυσσεβεῖσιν, μόνην ἀκτίστον ἐνέργειαν, τὸν τοῦ Πατρὸς Μονογενῆ δογματίζουσι, καὶ ταύτην δὴ βουλόμενοι τὴν δόξαν συνιστᾶν, κἀκεῖνα τοῦ σεπτοῦ Κυρίλλου προβάλλονται· Ζωὴ ἦν ὁ Πατήρ ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὐχ ἑτέρα τίς ἐστὶ παρὰ τὸν Υἱόν, καὶ ὅτι ἡ ἐν Υἱῷ ζωὴ, οὐχ ἑτέρα τίς ἐστὶ παρὰ τὸν Πατέρα. Καὶ ἀληθεύει ὁ λέγων, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. » Ἡμεῖς δ' ὡς ἐν ἐπιτόμῳ, κατὰ τὸ ἐγγωροῦν, ὑποδείξομεν τὴν ἐν ταῖς ῥητοῖς τούτοις τοῦ ἁγίου διάνοιαν, καὶ τὴν δυσσεβῆς τῶν ἐξ ἀδιακρίτου ζόφου πρὸς ἡμᾶς ἀντιλεγόντων ἀπελέγξομεν. Τοῖς γὰρ τὸν Υἱόν οὐκ ἰσόμοιον μόνον τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν Πατέρα λέγουσι κακῶς, ὡς οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἐπίστακτον καὶ κατὰ μετοχὴν καὶ προσθήκην ἔχοντα τὸ ζῆν καὶ τὴν ζωὴν, καὶ ὡς λαμβάνοντα δεχόμενον ταύτην παρὰ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, « Ὡσπερ ὁ Πατήρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ· » τοῖς οὖν τὸ εὐαγγελικὸν τοῦτο νοοῦσιν οὕτω δυσσεβῶς, ἀντιλέγων ὁ θεῶς Κύριλλος· Ἐπεὶ ζωὴ μὲν ὁ Θεός καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν λέγεται, ὡς ζωοποιῶν τὰ ζῶντα· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ζωὴ τῶν κατὰ φύσιν ζώντων, ὡς τῆς φύσεως κτίστης. ἀλλὰ

⁴⁰ Joan. v, 26.

καὶ τῶν θεῶν ζώντων, ὡς χορηγὸς τῆς χάριτος· λέγεται δὲ καὶ ζωὴ αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν, οὐ πρὸς ἕτερον, ἀλλ' ἀφέτως τε καὶ ἀπολελυμένως πάντη· θεῶν ὁ θεὸς Κύριλλος δείξει, ὅτι καθ' ἑκάτερον τούτων οὐδὲν ὁ Υἱὸς διαφέρει τοῦ Πατρὸς, καὶ ὅτι παρὰ τοῦ Πατρὸς δέχασθαι τι τὸν Υἱόν, οὐ μετὰ τὸν Πατέρα δείκνυσιν, οὐδὲ χρόνῳ δευτερεύοντα κατ' οὐσίαν τὸν Υἱόν, πρὸς πολλοῖς ἑτέροις καὶ τοῦτ' ἔφησιν· οὐκ ἐν τῷ δέχασθαι τι τὸ εἶναι ἔχει, ἀλλ' ὡς δέχεται τι. Καὶ συμπαραίνων ἰπάγει· οὐκ οὖν οὐ τὸ λαθεῖν τι παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀναγκάσει δεύτερον εἶναι τῷ χρόνῳ κατ' οὐσίαν τὸν Υἱόν· τὴν ζωὴν ἐνταῦθα ἦν ἔχει ὁ Πατήρ, καὶ ἦν ὁ Υἱὸς παρὰ Πατρὸς λαμβάνει, μὴ εἶναι τὴν οὐσίαν ἐκδεχόμενος.

ρις'. Ἐτι δεικνύς ὁ θεὸς Κύριλλος, ὡς εἰ καὶ πρὸς τὰ ζῶντα λέγεται ζωὴ κατ' ἐνέργειαν ὁ τοῦ θεοῦ Υἱός, ὡς ζωοποιῶν αὐτὰ, καὶ ζωὴ καλούμενος αὐτῶν, οὐδὲ κατὰ τοῦτ' ἐστὶν ἀνόμοιος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἔχει τὸ ζωὴ τούτων εἶναι, καὶ ζωοποιεῖν αὐτὰ καθὰ καὶ ὁ Πατήρ· γράφει προῖόν· Εἰ μὴ ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, πῶς ἐπαληθεύσει λέγων· «Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον;» Καὶ πάλιν· «Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς ἐμῆς ἀκούει φωνῆς, καὶ γὰρ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον.» Καὶ μετὰ τινά, ὡς φύσει προσοῦσαν αὐτῷ τὴν ζωὴν, καὶ οὐσιωδῶς ἐνυπάρχουσαν, δῶσιν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἐπαγγέλλεται. Πῶς οὖν ἐνδέχεται νοεῖν, οὐκ ἔχοντα τὸν Υἱόν εἰληφέναι ταύτην παρὰ τοῦ Πατρὸς; Ἐντροπέσθωσαν τοίνυν, οἱ φρενοβλαβῆς, ἡνίκα ἂν ἀκούσωσι φυσικῶς προσεῖναι τῷ θεῷ ζωὴν, τὴν αὐτοῦ ταύτην εἶναι λέγοντες οὐσίαν· οὐ γὰρ τὴν αὐτοῦ οὐσίαν τοῖς πιστοῖς ἡμῖν παρέχει ὁ Πατήρ, ἢ ὁ Υἱός ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀπαγε τῆς ἀσεβείας!

ρις'. Καὶ διὰ τῶν ἐξῆς δ' οὐκ ἦττον τοῖς τὰ τοῦ ἐναντιοῦ φρονοῦσιν, ἀντιλέγων ὁ μέγας Κύριλλος, προελθὼν φησιν· Ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπάγεται· ἐν δὲ τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ καὶ ἡ ζωὴ. Τῷ γοῦν εἰπεῖν ἐν τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ, πολλά εἶναι τὰ προσόντα τούτῳ φανερώς ἀπέδειξεν. Εἰ γοῦν ἡ ζωὴ αὕτη ἢ οὐσία τοῦ θεοῦ ἐστὶ, πολλὰς κατὰ τοῦς οὕτω φρονοῦντας οὐσίας ἔχει ὁ θεός. Πρὸς γε μὴν τῆ δυσσεβεῖα, καὶ ἀμαθείας ὑπερβολὴν οὐκ ἐλλοίπει, τὸ λέγειν τὸ ὄν καὶ τὸ προσὸν ταῦτον, εἰ μὴ ἄρα κατὰ τι. Πολλῷ δ' ἐτι μᾶλλον ἀνοητότερον, κατὰ μηδὲν διαφέρειν λέγειν τὸ ὄν καὶ τὰ προσόντα, ταῦτ' εἰπεῖν τὸ ὄν καὶ τὰ πλεῖω τοῦ ἑνός· ἀδύνατον γὰρ πάντη τε καὶ πάντως καὶ ἀλόγιστον, ἐν εἶναι τι καὶ πλεῖω κατὰ τὸ αὐτό.

ρις'. Ὁ μὲν οὖν θεὸς Κύριλλος, καὶ ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, «ἐν τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ καὶ ἡ ζωὴ, παρεστήσεν ὅτι ζωὴν ἐνταῦθα, οὐ τὴν οὐσίαν ὀνομάζει τοῦ θεοῦ. Φέρε δ' ὁμοῦς καὶ ἐπὶ λέξεως αὐτὸν προενέγκωμεν, πολλὰ τοιαῦτα λέγοντα τὰ τῷ θεῷ προσόντα. Προῖόν τοίνυν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, Πολλὰ, φησὶν, προσεῖναι λέγεται τῷ Πατρὶ πλεονεκτήματα, ἀλλ' οὐ τούτων ἐστὶ γυμνός ὁ Υἱός. Πῶς ἂν εἴη τὰ πολλὰ ταῦτα καὶ τῷ θεῷ προσόντα, θεῖα

A dicitur etiam ipse vita in seipso, nec relative ad aliud, sed eminenter et absolute prorsus. Volens divus Cyrillus ostendere utraque hæc vita nihil differre Filium a Patre, et ex eo quod a Patre aliquid accipiat Filius, non probari hinc Patri vel tempore posteriorem secundum essentiam esse Filium, præter multa alia hoc dicit: « Non in accipiendo aliquid sumit existentiam, sed jam existens accipit aliquid. » Et concludens addit: « Ergo non quia accipit aliquid a Patre, sequitur necessario esse posteriorem tempore secundum essentiam Filium. » Vitam hic quam habet Pater accipit, non essentiam esse intelligit.

116. Adhuc ostendens divus Cyrillus, quamvis relative ad viventia dicatur vita secundum operationem Filius Dei, ut vivificans ea eorumque vita vocatus, non ideo ipsam esse Patri dissimilem, sed ad ipsius naturam pertinere ut sit vita eorum eaque vivificet sicut et Pater; subinde scribit: « Si non vita secundum naturam est Filius, quomodo veraciter dicit: « Qui credit in me, habet vitam æternam »⁴²? » et iterum: « Oves meæ vocem meam audiunt, et ego vitam æternam do eis »⁴³. » Et paulo post, vitam quam habet essentialiter in se manentem, daturum se credentibus in ipsam pollicetur. Quomodo igitur intelligi posset non habens Filius accepisse illam a Patre? Ergo erubescant, qui dementiter, audientes naturaliter inesse Deo vitam, hanc esse ipsius essentiam dicunt; non enim suam essentiam credentibus nobis dat Pater aut Filius aut Spiritus sanctus, apage istam impietatem!

117. Et subsequenti sermone haud minus contraria sentientes refellens magus Cyrillus, pergunt dicens: « Filius ex Patre omnia hinc naturalia educit, unum autem naturalium Patri est vita. » Dicendo igitur unum naturalium Patri, plura esse hinc naturalia clare demonstravit. Si ergo hæc vita essentia Dei est, plures in illorum sententia essentias habet Deus. Præter impietatem, ignorantiam etiam excessu non caret, qui dicit idem esse quod est et quod naturale est, nisi forte secundum quid. Et multo adhuc dementius contentitur michine distinctum esse quod est ab iis quæ sunt naturalia, et idem esse dicitur unum ac plura: nam impossibile omnino et absurdum prorsus est, aliquid esse unum et plura sub eodem respectu.

118. Divus ergo Cyrillus dicendo: « Unum naturalium Patri est vita, » ostendit vitam hic non essentiam Dei vocari. Age tamē, et sermone ipsum inducamus multa nomenclantem huiusmodi Deo naturalia. Persequens igitur idem argumentum, « Multa, inquit, inesse dicuntur Patri attributa, sed his nudus non est Filius. » Quomodo multa hæc attributa Dei divina forent essentia? Volens autem quædam indicare illorum Patris attributorum, citat Paulum dicentem:

⁴² Joan. v, 47; ⁴³ Joan. x, 27.

Immortali, invisibili, soli sapienti Deo⁴⁴ : unde magis adhuc ostenditur nullum attributorum Dei essentiam esse. Quomodo enim immortalitas, invisibilitas, et generatim omnia privative aut negative dicta, sive simul sive seorsim essentia forent? Omnis enim essentia non nisi hoc vel illud est. Imo si cum illis conjungantur quæ a theologis dicuntur affirmativa Dei attributa, patet horum nullo designari essentiam Dei, quamvis omnibus horum nominibus, quando opus est, utamur, ad significandum essentiam illam omni nomini superiorem.

τούτων ὀνόμασιν, ὡς παντάπασιν ἀνωνόμου τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης οὐσης, ἐπ' αὐτῆς, ἤνικ' ἂν δέη, χρώμεθα.

119. Naturalia necessario quæritur cujus sint; et, si nullius sint, naturalia non sunt; si vero unius cujusdam sint naturalia, cum hoc essentia sit, minime autem hæc, juxta adversarios, distincta sit a singulis et simul ab omnibus attributis, attributa vero sint multa, ergo una illa essentia erit multiplex, et illud essentia unum erit essentia plurimum, et multas proinde habebit essentias. Si autem et unum est et multas habet essentias, est necessario prorsus compositum. A tanta impietate et ignorantia fideles eximens divus Cyrillus, in ipsis Thesauris ait: « Si quodcumque inest soli Deo, illud sit profecto ejus essentia, ex multis igitur constat essentiis: multa sunt enim quæ illi soli naturaliter insunt, nulli vero alii; namque est Rex et Dominus et immortalis et invisibilis, et præter hæc de eo sexcenta dicunt divinæ Scripturæ. Si igitur unumquodque naturalium ejus ad essentiam adscribatur, nonne erit composi-
C tus et simplex? » Quod est cogitatu absurdissimum.

120. Postquam demonstravit multis argumentis sagax divinorum Cyrillus Filium, quanquam vita sit et vitam dicatur habere secundum operationem, quia vivificat nos et vita viventium est, non esse in hoc dissimilem Patri, nam et hic vivificat; deinde ostendere volens eundem Filium, quamvis non relative ad aliud, sed independentem prorsus et absolute vita sit et vitam habere dicatur, ne sic quidem esse Patri vita dissimilem, quia quando Deum non vitam nostram ut nos vivificantem, sed independentem prorsus et absolute dicimus, tunc ejus
D essentiam vocamus a naturali ejus operatione, sicut et sapientiam bonitatemque et cætera omnia; hoc igitur ostendere volens dicit: « Cum sic dicimus Patrem habere in semetipso vitam, tunc vitam appellamus Filium, qui est alius quam Pater personatum, sed non vita: unde nihil compositum et duplex de eo cogitatur. Et cum adhuc dicimus Filium habere in semetipso vitam, illam scilicet quæ absolute intelligitur, vitam appellamus Patrem: nam vita est non relative ad aliud, sed absolute in seipso, et vita sunt in seipsis invicem Pater et Filius, hic enim dixit: « Ego in Patre, et Pater in me. » Sic

οὐσία; Θέλων δὲ δεῖξαι καὶ τινὰ τῶν προσόντων τούτων πλεονεκτημάτων τῷ Πατρὶ, προήγαγε τὸν Παῦλον λέγοντα, Ἄφθαρτον, ἀόρατον, μόνῳ σοφῷ Θεῷ ὄθεν ἐτι δεικνύται μᾶλλον, ὡς οὐδὲν τῶν προσόντων τῷ Θεῷ οὐσία ἐστὶ. Πῶς γὰρ ἂν εἴη τὸ ἀφθαρτον, καὶ τὸ ἀόρατον, καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ ἀφαιρεματικά, ἢ καὶ τὰ ἀποφατικά, ὁμοῦ τε, ἢ χωρὶς ἕκαστον, οὐσία; οὐδεμίαν γὰρ οὐσία, ὅτι μὴ τότε ἢ τότε ἐστὶ τούτοις δὲ καὶ τὰ προσόντα τῷ Θεῷ, καταφατικῶς συνταττόμενα παρὰ τῶν θεολόγων, δεικνύται μηδὲν αὐτῶν δηλοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πᾶσι τοῖς

ριθ'. Τὰ προσόντα, ἐξ ἀνάγκης ζητεῖται τίνι πρόσ-
εστι, καὶ εἰ μηδενί, οὐδὲ προσόντα ἐστὶν, εἰ δ' ἐνέ-
B τινι πρόσεστι τὰ προσόντα, τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ οὐσία, μηδὲν δ' αὐτῆ πάντῃ κατ' αὐτοὺς διαφέρει, ἕκαστου τε καὶ ὁμοῦ πάντων τῶν προσόντων. Τὰ δὲ προσόντα πολλά, ἢ μία ἐκείνη πολλαὶ ἐσονται οὐσίαι, καὶ τὸ ἐν ἐκείνῳ κατ' οὐσίαν πολλά ἐστὶ κατὰ τὴν οὐσίαν, καὶ πολλὰς οὐκοῦν οὐσίας ἔχει. Εἰ δὲ καὶ ἐν ἐστὶ καὶ πολλὰς οὐσίας ἔχει, σύνθετόν ἐστι κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην. Τούτων οὖν τῶν ἐπὶ τοσοῦτον δυσσεβῶν ἀγνοημάτων, ὁ θεῖος Κύριλλος ἐξαιρούμενος τοὺς πειθομένους, ἐν αὐτοῖς τοῖς Θησαυροῖς φησιν· Εἰ ὅπερ ἂν ὑπάρχη μόνῳ τῷ Θεῷ, τοῦτο πάντως αὐτοῦ ἐστὶ καὶ οὐσία, ἐκ πολλῶν ἡμῖν οὐσιῶν συγκεκρισεται· πολλά γὰρ ἐστὶν ἢ μόνῳ μὲν αὐτῷ κατὰ φύσιν ὑπάρχει, ἐτέρῳ δὲ τῶν ὄντων οὐδενί· καὶ γὰρ Βασιλεὺς καὶ Κύριος καὶ ἀφθαρτος καὶ ἀόρατος, καὶ πρὸς τούτοις ἕτερα μύρια περὶ αὐτοῦ λέγουσιν αἱ θεῖαι Γραφαί. Εἰ τοίνυν ἕκαστον τῶν αὐτῷ προσόντων ἐν οὐσίας τάξει κείσεται, πῶς οὐκ ἐστὶ σύνθετος ὁ ἀπλοῦς; ὅπερ ἐστὶν ἐννοεῖν ἀτόπωτον.

ρχ'. Παραστήσας διὰ πολλῶν ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Κύριλλος, ὡς εἰ καὶ ζωὴ ἐστὶ, καὶ ζωὴν ἔχειν λέγεται κατ' ἐνέργειαν ὁ Υἱὸς, ὡς ζωοποιῶν ἡμᾶς, καὶ ζωὴ τῶν ζώντων ὢν, οὐκ ἐστὶν ἀνόμοιος καὶ κατὰ τοῦτο τῷ Πατρὶ· καὶ οὗτος γὰρ ζωοποιεῖ· θέλων προσαποδεῖξαι, ὡς εἰ καὶ μὴ πρὸς ἕτερόν τι, ἀλλ' ἀφέτως πάντῃ καὶ ἀπολύτως ζωὴ καὶ ζωὴν ἔχειν λέγεται ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐδ' οὕτως ἀνόμοιος ἐστὶ τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν ζωὴν, ἐπειδήπερ ἤνικα μὴ ζωὴν ἡμῶν ὡς ἡμᾶς ζωοποιῶντα τὸν Θεὸν λέγομεν, ἀλλ' ἀφέτως πάντῃ καὶ ἀπολελυμένως, τῆνικαῦτα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καλοῦμεν ἀπὸ τῆς κατὰ φύσιν αὐτῷ προσούσης ἐνεργείας, ὡσπερ καὶ σοφίαν καὶ ἀγαθότητα καὶ τὰλλα πάντα. Τοῦτο τοίνυν θέλων ἀποδείξαι φησιν, ὡς ὅταν οὕτως λέγομεν, ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, ζωὴν τότε καλοῦμεν τὸν Υἱὸν, ἕτερον τοῦ Πατρὸς ὄντα κατὰ μόνην τὴν ὑπόστασιν, ἀλλὰ οὐχὶ κατὰ τὴν ζωὴν. Διὸ οὐδὲ σύνθεσις τις καὶ διπλὴ περὶ αὐτὸν νοεῖται, καὶ ὅτε πάλιν ζωὴν ἐν ἑαυτῷ φάμεν ἔχειν τὸν Υἱὸν, τὴν ἀπολελυμένως νοουμένην ἐκείνην, ζωὴν καλοῦμεν τὸν Πατέρα· ζωὴ γὰρ ὢν οὐ πρὸς ἕτερον, ἀλλ' ἀφέτως αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἀλλήλοις εἰσίν· αὐτὸς γὰρ εἶρηκεν, « Ἐγὼ

⁴⁴ 1 Tim. i, 17.

ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Τὰ τοιαῦτα ἄ
 τοῖνον ὁ θεὸς Κύριλλος, ἕτερόν πως καὶ οὐχ ἕτερον
 δεικνύς παρὰ τὴν Πατέρα τὴν ἐν αὐτῷ ζῶν, ἤγουν
 τὸν Υἱόν. Οἱ δ' ὡς μηδαμῶς ἕτερον ὄντα παρ' αὐ-
 τόν, καὶ τὴν αὐτὴν κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ λέγοντες
 τὴν ἐν αὐτῷ ζῶν, ὡς μηδὲν διαφέρουσαν, τὰ τοιαῦτα
 προβαλλόμενοι, καὶ ταύτην εἶναι διαθεδοκούμενοι
 τὸν τοῦ Πατρὸς Μονογενῆ, οὐ τοῖς τοῦ σεπτοῦ Κυ-
 ρίλλου, ἀλλὰ τοῖς τοῦ Σαβελλίου κατὰ πᾶσαν ἀνάγκη
 συνίστανται δόγμασιν.

ρκα'. Ἀλλὰ καὶ τὸν θεῖον Κύριλλον καθ' ἑαυτοῦ
 προάγειν τοὺς κατὰ τῶν ἐναντίων, πῶς οὐ τῆς με-
 γίστης καταδίκης αὐτοῖς πρόξενον; τὸ γὰρ νῦν μὲν
 τοῦτο, νῦν δ' ἐκεῖνο λέγειν, ἀμφοτέρων ὄντων ἀλη-
 θῶν, παντός ἐστι θεολογούντος εὐσεβῶς, τῷ δὲ τάναν-
 τία λέγειν ἑαυτῷ, οὐθενὸς τῶν νῦν ἐχόντων. Πῶς
 οὖν ὁ καλῶς εἰπὼν τὴν ζῶν ἔχειν κατὰ φύσιν τὸν
 Υἱόν ἦν διδῶσι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι, κἀντεῦ-
 θεν δείξας ὅτι μὴ μόνον ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἦν οὐδεὶς
 λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ φύσιν ἐνέργεια τούτου
 λέγεται ζῶν, ἦν κατὰ χάριν ἔλαβον οἱ οὕτω παρ' αὐ-
 τοῦ ζωοποιηθέντες, ὡς καὶ σώζειν δι' ἑαυτῶν, ταυτὸ
 δὲ εἶπεῖν καὶ ἀπαθανατίζειν κατὰ πνεῦμα, τοὺς μὴ
 κατὰ πνεῦμα ζῶντας πρότερον; Ἔστι δ' οὐκ καὶ
 τῶν κατὰ τι μέλος, ἢ καὶ κατὰ πᾶν σῶμα νεκρῶν
 γεγονότων ἀνιστᾶν. Πῶς ἂν οὖν ὁ καλῶς ταῦτα καὶ
 σαφῶς δείξας, πρὸς ἀναίρεσιν ἔπειτα τῆς θείας
 ταύτης ἐνεργείας, τὸ ζῶν καλεῖσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ
 Θεοῦ προήνεγκε; καθάπερ οἱ νῦν τὰ τούτου βιαζό-
 μεναι, μᾶλλον δὲ συκοφαντοῦντες ἀνοήτως ἰσχυρίζο-
 νται.

ρκβ'. Οὐχ ὁ τοῦ Θεοῦ Μονογενῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖται παρὰ τῶν ἁγίων
 ἐνέργειά τε καὶ δύναμις· ἀλλ' ὡς τὰς αὐτὰς ἀπαρ-
 ἀλλάκτως τῷ Πατρὶ δυνάμεις ἔχοντα καὶ ἐνεργείας,
 ἐπεὶ καὶ δύναμις ὁ Θεὸς λέγεται κατὰ τὸν μέγαν
 Διονύσιον, ὡς πᾶσαν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ προέχων καὶ
 ὑπερέχων. Αὐτὸ καὶ συνυπακουόμενον, ἢ καὶ συνεκφω-
 νούμενον ἔχει τούτων ἑκάτερον, ὅταν δύναμις ἢ ἐνέρ-
 γεια καλεῖται τὸ ἐνυπόστατον· καθάπερ καὶ ὁ τὰ
 πάντα μέγας Βασιλεὺς, Δύναμις, φησὶν, ἁγιαστικὴ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀνούσιος, ἐνυπόστατος, ἐνυπό-
 στατος. Τὰς δ' ἐκ τοῦ πάσης ἐνεργείας οὐκ ἐνυπό-
 στατους ὑπάρχειν καὶ τοῖς περὶ τοῦ Πνεύματος
 ἀπεφῆναι, δι' οὗ καὶ τῶν κτισμάτων αὐθις δῆλός
 ἐστὶ ταύτας διαστῆλας· ἐνυπόστατα γὰρ τὰ ἐκ τοῦ
 πνεύματος ὡς κτίσματα· πεποιωμένας γὰρ οὐσίας ὁ
 Θεὸς ἐδημιούργησεν.

ρκγ'. Ἡ ἀποφατικὴ θεολογία οὐκ ἐναντιοῦται,
 οὐδὲ ἀναιρεῖ τὴν καταφατικὴν, ἀλλὰ δείκνυσι τὰ
 καταφατικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα, ἀληθῆ μὲν εἶναι
 καὶ εὐσεβῶς ἐπὶ Θεοῦ, οὐ καθ' ἡμᾶς δὲ ταῦτ' ἔχειν
 τὸν Θεόν. Οἷον ἔχει ὁ Θεὸς τὴν γνῶσιν τῶν ὄντων,
 ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἔστιν ὄν, ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ὡς ὄν-
 των τε καὶ γενομένων, ὁ δὲ Θεὸς, οὐχ ὡς ὄντων ἢ
 γενομένων· ἐγίνωσκε γὰρ ταῦτ' οὐδὲν ἦντων καὶ πρὶν
 γενέσθαι αὐτῶν. Ὁ γοῦν εἰπὼν περὶ Θεοῦ ὅτι οὐ
 γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ὄντα, οὐκ ἐναντιοῦται τῷ λέ-
 γοντι ὅτι γινώσκει ὁ Θεὸς τὰ ὄντα, καὶ ὄντα γινώ-

igitur divus Cyrillus ostendit aliam quodammodo et
 non aliam quam Patrem esse vitam quæ in ipso est,
 scilicet Filium. Qui vero dicunt hunc nullo modo
 alium esse quam illum, et eandem omnino quam
 Patrem esse vitam quæ in ipso est, ut maxime dis-
 tinctam; qui igitur talia contendunt, et hanc asse-
 runt esse Patris Unigenitum; illi non venerabilis
 Cyrilli, sed Sabellii doctrinæ prorsus necessario ad-
 hærent.

121. Sed divum Cyrillum contra seipsum afferen-
 tes adversarii, nonne maximam contra seipsos
 inferunt damnationem? Nam dicere quidem modo
 unum, modo alterum, quando utrumque verum
 est, competit pro cuilibet theologo; sed dicere si-
 bimet contraria, nullius est sapientis. Quomodo
 igitur qui recte dixit Filium naturaliter vitam habere
 quam dat credentibus in seipsum, et exinde demon-
 stravit non solum essentiam Dei, quam nemo re-
 cipit, sed etiam naturalem hujus operationem dici
 vitam, quam gratia recipiunt viri sic a Deo vivifi-
 cati, ut per seipsos salvent, seu, quod idem est,
 immortales spiritualiter faciant eos qui non spiritua-
 liter prius vixerant, et nonnullos eorum qui aliquo
 membro vel toto corpore erant mortui, resuscitent;
 quomodo igitur qui recte illa et clare demonstravit,
 ille postea divinam hanc operationem destruens,
 quod vita vocatur pro Dei essentia protulisset, ut
 nunc verba ejus detorquentes seu potius calumnian-
 tes stulte affirmant?

122. Non Unigenitus Dei tantum, at etiam et
 Spiritus sanctus vocatur a sanctis operatio et virtus;
 sed ita ut indiscriminatim easdem habeat ac Pater
 virtutes et operationes, quia Deus ipse virtus dicitur,
 iuxta magnum Dionysium, utpote omnem in se ha-
 bens et eminenter includens virtutem. Ideo utrumque
 illorum simul intelligitur et edicitur, quando vir-
 tutes aut operatio vocatur quod est substantiale,
 sicut dicit magnum omnino Basilium: « Spiritus san-
 ctus et virtus sanctificatrix, essentialis, inherens,
 substantialis. » Inde operationes non omnes esse
 substantiales per hoc quod dicit de Spiritu demon-
 stravit, per quod etiam patet eas a creaturis discer-
 nens; substantia enim sunt quæ sunt ex spiritu et
 creaturæ: factas enim essentias Deus creavit.

123. Negativa Dei attributa affirmativis non sunt
 contraria, nec ea destruunt; sed ostendunt ea
 quæ affirmative de Deo dicuntur, vere quidem et
 pro Deo attribui, non esse vero in Deo sicut in nobis.
 Verbi gratia, habet Deus scientiam rerum, habemus
 et nos quorundam scientiam; sed nos ea cogno-
 scimus ut existentia et facta, Deus vero non ut exsi-
 stentia et facta, nam ea non minus cognoscebat
 antequam existerent. Qui ergo dicit Deum non cog-
 noscere entia quatenus entia, non contradicit
 dicenti Deum cognoscere entia, et cognoscere ipsa

ut entia. Imo est quædam affirmativa theologia A negativæ theologiæ vim habens ; sicut cum dicit aliquis : Omnis scientia de aliquo objecto dicitur, scilicet de eo quod cognoscitur ; scientia autem Dei circa nullum objectum dicitur. Ipsum enim illud dicit Deum non cognoscere entia quatenus entia, et scientiam rerum non habere, sicut nos videlicet. Eodem per hyperbolen modo dicitur etiam Deum non esse. Qui autem hoc dicit ad significandum non bene dicere eos qui dicunt esse Deum, patet enim non per hyperbolem uti negativa theologia, sed per ellipsis, perinde ac si nullus ullo modo esset Deus ; quod est impietatis hyperbola ; et quod eheu ! faciunt qui negativa theologia inficiari conantur increatam inesse Deo tum essentiam, tum operationem. Nos vero non alterutram altera destruentes, potius de utraque piam firmiter tenemus doctrinam.

124. Ad cunctas adversariorum cavillationes diluendum et amplam relegendum dementiam, sufficiens puto breve hoc Patris effatum : « Sine principio est, inquit, et principium, et quod est tum principio. Unus Deus ; sed principium, eo quod sit principium, non ideo separatur ab eo quod est sine principio. Non enim natura illi est esse principium, sicut nec huic esse sine principio. Hæc enim sunt circa naturam, non vero natura. » Quid igitur ? Num quia non natura, sed circa naturam sunt esse principium et esse sine principio, creata ideo hæc aliquis dixerit, nisi deliret ? Quia autem hæc sunt increata et in natura Dei insunt, compositusne idcirco Deus ? Nequaquam : nonne enim distincta sunt a natura ? Verum si e contra idem esset natura quam naturalis Dei attributa, compositum tunc esse Deum præter alios Patres multis verbis magnus demonstrat Cyrillus. Tu vero percurre mecum scripta magni Basilii et germani ejus germana sententis contra Eunomium, Ibi enim reperies evidenter cum Eunomio concinere adversarios, et sufficientem eorum habebis confutationem.

125. Propter Eunomianos arbitantes non eandem esse Patris et Filii essentiam, quia omne quod de Deo dicitur, secundum essentiam dici existimant, et probare conantur, eo quod generare et generari sint diversa, ideo et essentias esse diversas ; et propter eos qui contra dicunt non eundem esse Deum qui habet divinam essentiam et divinam operationem, quia omne quod de Deo dicitur, essentiam esse putant, et probare conantur, eo quod aliqua sit distinctio essentia et operationis divina, multos ideo ac diversos esse deos : ostenditur non omne quod de Deo dicitur, secundum essentiam dici, sed dici etiam relative, id est respectu ad aliquid quod ipsè non est, verbi gratia Pater dicitur relative ad Filium, nam Pater non est Filius ; et Dominus respective ad servientes creaturas, domi-

σκει αὐτά. Ἔστι δὲ καὶ καταφατικὴ θεολογία, δύναν μιν ἀποφατικῆς θεολογίας ἔχουσα ὡς ὅταν εἴη τις ἡ Πᾶσα γνῶσις κατὰ τινος ὑποκειμένου λέγεται, δηλονότι τοῦ γινωσκομένου. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ γνῶσις κατ' οὐδενὸς ὑποκειμένου λέγεται. Αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνό φησιν, ὡς ὁ Θεὸς οὐ γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ἔντα ἢ καὶ τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν οὐκ ἔχει, ὡς ἡμεῖς δηλονότι. Τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον, καὶ τὸ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν καθ' ὑπεροχὴν λέγεται. Ὁ δὲ τοῦτο λέγων, εἰς τὸ δεῖξαι μὴ καλῶς λέγειν τοὺς λέγοντας εἶναι τὸν Θεὸν, φανερός ἐστι μὴ καθ' ὑπεροχὴν χρώμενος τῇ ἀποφατικῇ θεολογίᾳ, ἀλλὰ κατ' ἔλλειψιν, ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντος τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ ἀσεβείας ἐστὶν ὑπερβολή. Ὁ, φεῦ ! πάσχουσιν οἱ διὰ τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας ἐπιχειροῦντες ἀναίρειν, ὡς ἔχει ὁ Θεὸς καὶ οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν ἄκτιστον. Ἡμεῖς δ' ὡς μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναιρουμένας, ἀμφοτέρας στέργομεν βεβηχισμένοι μᾶλλον ὑπ' ἑκατέρας εἰς τὴν εὐσεβῆ διάνοιαν.

ρχῶν. Τὰς τῶν ἐναντίων ἐρεσχελίας πάσας, τελείως καθελείν, καὶ πλατὺν λῆρον ἀποδείξαι, ἀποχρῶν εἶναι νομίζω, καὶ βραχὺ ῥῆμα Πατρικόν. Ἄναρχον γὰρ, φησὶ, καὶ ἀρχή, καὶ τὸ μετὰ τῆς ἀρχῆς. Εἰς Θεός ἄλλ'. οὐχ ἡ ἀρχή, τῇ ἀρχῇ εἶναι τοῦ ἀνάρχου διείργεται. Οὐ γὰρ φύσις αὐτῇ ἡ ἀρχή ὡς περ οὐδ' ἐκεῖνῃ τὸ ἀναρχον. Περὶ γὰρ τὴν φύσιν, οὐ ταῦτα φύσις. Τί οὖν ; ὅτι μὴ φύσις, ἀλλὰ περὶ τὴν φύσιν ἡ ἀρχή, καὶ τὸ ἀναρχον, κτιστὰ ταῦτ' ἐρεῖ τις, εἰ μὴ μαίνοιτο ; τούτων δὲ ἀκτίπτων ὄντων, καὶ τῇ φύσει τοῦ Θεοῦ προσόντων, σύνθετος παρά τοῦτο ὁ Θεός ; Οὐδαμῶς ὡς γὰρ διενήνοχε τῆς θείας φύσεως ἄλλ' εἰ φύσις μᾶλλον εἴη τὰ φυσικῶς προσόντα τῷ Θεῷ, σύνθετον εἶναι τὸ θεῖον πρὸς τοῖς ἄλλοις Πατράσι, καὶ ὁ μέγας διὰ πολλῶν διδάσκει Κύριλλος. Σὺ δὲ μοι διέλιθε τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ τὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἀδελφᾶ φρονούντος τούτου πρὸς Εὐνόμιον. Ἐκεῖ γὰρ εὐρήσεις ἀναργῶς Εὐνομίῳ συνάδοντας τοὺς κατὰ τῶν ἐναντίων, καὶ τῶν πρὸς αὐτοὺς ἀντιβρήσεων ἕξτερος διαρκῶς

ρχῆ. Διὰ τοὺς Εὐνομιανούς, δοκοῦντας μὴ τὴν αὐτὴν Πατρὸς εἶναι καὶ Υἱοῦ οὐσίαν, ἐπειδὴ πᾶν τὸ περὶ Θεοῦ λεγόμενον, κατ' οὐσίαν λέγεσθαι οἴονται, καὶ φιλονεικοῦσιν, ὡς ἐπεὶ τὸ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι διάφορά ἐστι, διὰ τοῦτο κατ' οὐσίας διαφόρους εἶναι, καὶ διὰ τοὺς ἀντιλέγοντας μὴ τὸν αὐτὸν Θεὸν εἶναι, τὸν ἔχοντα καὶ τὴν θεῖαν οὐσίαν καὶ τὴν θεῖαν ἐνέργειαν ὡς ἐπειδὴ πᾶν τὸ περὶ Θεοῦ λεγόμενον οὐσίαν εἶναι οἴονται, καὶ φιλονεικοῦσιν ὡς διαφορὰ τίς ἐστὶν οὐσίας καὶ ἐνεργείας θείας, πολλοὺς καὶ διαφόρους εἶναι θεούς ὡς δεικνύεται μὴ πᾶν τὸ περὶ Θεοῦ λεγόμενον κατ' οὐσίαν λέγεσθαι ἄλλὰ λέγεσθαι καὶ ἀναφορικῶς ὡς τούτεστι πρὸς τι, ἢ περὶ αὐτὸς οὐκ ἔστιν ὡς περὶ ὁ Πατὴρ λέγεται πρὸς τὸν Υἱόν. Οὐ γὰρ ἐστὶ Πατὴρ ὁ Υἱός ἢ καὶ Κύριος πρὸς τὴν δουλεύουσαν κτίσιν ὡς κυριεύει γὰρ ὁ Θεὸς τῶν ἐν χρόνῳ καὶ ἐν

αἰῶνι, καὶ αὐτῶν τῶν αἰώνων· τὸ δὲ κυριεύειν, ἀκτιστός ἐστιν ἐνέργεια Θεοῦ διαφέρουσα τῆς οὐσίας, ὡς πρὸς ἕτερόν τι λεγομένη, ὑπὲρ αὐτὸς οὐκ ἐστιν.

ρκζ'. Οἱ Εὐνομιανοί, πᾶν ὑπὲρ ἐπὶ Θεοῦ λέγεται, οὐσίαν εἶναι λέγουσιν, ἵνα τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι δογματίσωσι· καὶ τὸν Υἱὸν ἐντεῦθεν ὡς τοῦ Πατρὸς διαφέροντα, εἰς κτίσμα, τὸ γε εἰς αὐτοὺς ἦγον, κατασπάσωσι. Καὶ ἡ πρόφασις αὐτοῖς, ἵνα, φασί, μὴ δύο γένοιτο θεοί· ὁ τε πρῶτος ὁ ἀγέννητος, καὶ ὁ δευτερεύων τούτου ὡς γεννητὸς ὑπάρχων. Κατὰ μίμησιν τούτων καὶ οἱ ἐναντίοι, πᾶν ὑπὲρ ἐπὶ Θεοῦ λέγεται, οὐσίαν εἶναι λέγουσιν· ἵνα τὴν μὴ χωριζομένην, διαφέρουσαν δὲ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν ὡς ἐξ ἐκείνης οὐσαν, μετεχομένην μέντοι παρὰ τῶν ποιημάτων (Πάντα γὰρ, φησί, μετέχει πρῶνοιᾶς ἐκ τῆς παναιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης), δυσσεβῶς εἰς κτίσμα κατασπάσωσι. Καὶ ἡ πρόφασις αὐτοῖς, ἵνα, φασί, μὴ δύο γένοιτο θεότητες· ἡ τε ὑπὲρ ἐπωνυμίαν, καὶ αἰτίαν, καὶ μέθεξιν τρισυπόστατος οὐσία, καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προερχομένη, μετεχομένη δὲ καὶ ὀνομαζομένη τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια. Καὶ γὰρ οὐ συνορῶσιν ὅτι καθάπερ ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, Πατήρ λέγεται πρὸς τὸν ἴδιον Υἱὸν, καὶ ἀκτίστως ἔχει τὸ Πατήρ εἶναι, εἰ καὶ μὴ οὐσίαν σημαίνει τὸ Πατήρ· αὐτῶ καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀκτίστως ἔχει ὁ Θεός, εἰ καὶ διαφέρει τῆς οὐσίας ἢ ἐνέργεια. Καὶ ὅτε μίαν θεότητα φαμεν, πάντα ὅσα ἐστὶν ὁ Θεός φαμεν, καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ἐκεῖνοι τοιγαροῦν εἰσὶν οἱ διχοτομοῦντες δυσσεβῶς τὴν μίαν τοῦ Θεοῦ θεότητα εἰς κτιστὰ καὶ ἀκτιστὰ.

ρκζ'. Συμβεβηκός ἐστι τὸ γινόμενον καὶ ἀπογενόμενον· ἀπ' οὗ καὶ τὰ ἀχώριστα συμβεβηκότα συνορῶμεν. Ἔστι δὲ πῶς συμβεβηκός, καὶ τὸ φυσικῶς προσδόν, ὡς αὐξήμενόν τε καὶ μειούμενον· καθάπερ ἐν τῇ λογικῇ ψυχῇ ἢ γνῶσις. Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἐν τῷ Θεῷ, ὅτι δὴ παντάπασιν ἀμετάβλητος μένει· δι' ἣν αἰτίαν, οὐδὲν αὐτῷ κατὰ συμβεβηκός λέγοιτ' ἄν. Οὐ μὴν πᾶν ὑπὲρ ἐπὶ Θεοῦ λέγεται, οὐσίαν σημαίνει· λέγεται γὰρ καὶ τὸ πρὸς τι· ὑπὲρ ἀναφορικόν ἐστι, καὶ ἀναφορὰς πρὸς ἕτερον, ἀλλ' οὐκ οὐσίας δηλωτικόν. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ ἡ θεία ἐνέργεια ἐπὶ Θεοῦ· οὐτε γὰρ οὐσία ἐστὶν, οὐτε συμβεβηκός· εἰ καὶ συμβεβηκός πῶς ἐστι παρ' ὧν καλεῖται, θεολόγων δεικνόντων τοῦτο μόνον, ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ, καὶ οὐσία οὐκ ἐστιν.

ρκη'. Ἔτι ἡ θεία ἐνέργεια, εἰ καὶ συμβεβηκός ἐστιν ὅπως λέγεται, ἀλλ' ἐνθεωρεῖται τῷ Θεῷ, καὶ σύνθεσιν οὐκ ἐμποιεῖ. Καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, γράφων περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμᾶς διδάσκει· Τὸ Πνεῦμα γὰρ, φησί, τὸ ἅγιον, ἢ τῶν καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκότων ἐστὶν, ἢ τῶν ἐν ἑτέρῳ θεωρουμένων· ὧν τὸ μὲν οὐσίαν καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, τὸ δὲ συμβεβηκός. Εἰ γοῦν συμβεβηκεν, ἐνέργεια τοῦτ' ἄν εἴη τοῦ Θεοῦ· τί γὰρ ἕτερον; ἢ τίνας; Τοῦτο γὰρ πῶς καὶ φεύγει σύνθεσιν· τοῦτο λέγων φανερώς, ὡς εἰ τῶν ἐν τῷ Θεῷ θεωρουμένων ἐστὶ· διὸ καὶ οὐκ οὐσία, ἀλλὰ συμβεβηκός ἐστι.

A natur enim Deus in temporalia et aeterna et in ipsam aeternitatem : dominatio autem est increata Dei operatio, distincta ab essentia, utpote dicta relative ad aliud quod ipse non est.

126. Eunomiani quodcumque de Deo dicitur, essentiam esse dicunt, ut ingentam essentiam esse doceant, et inde Filium tanquam a Patre distinctum ad creaturam, ut sibi placet, deprimant. Et praetextus eis est ne, ajunt, duo sint dii, nempe primus qui sit ingentus, et secundus qui hoc sit inferior utpote genitus. Istos imitantes adversarii, quodcumque de Deo dicitur, essentiam esse dicunt, ut impie ad creaturas deprimant non separatam, sed distinctam ab essentia Dei operationem, quae ex Deo est, participatur autem a creaturis : « Omnia enim, dicitur, participant providentiam e summo principio manantem. » Et praetextus eis est ne, ajunt, duo sint divinitates, nempe elata supra, nomen causalitatemque et communicationem trinae personae essentia, et procedens ex hac participataque et nominata Dei operatio. Etenim non advertunt, sicut Deus Pater dicitur Pater relative ad proprium Filium, et increata est paternitas, licet non essentiam significet vox Pater, ita etiam operationem increatam Deo inesse, licet distincta sit ab essentia operatio. Et cum unam divinitatem dicimus, omnia dicimus quae Deus est, nempe essentiam et operationem. Illi igitur sunt qui impie bipartunt unam Dei divinitatem in creatam et increatam.

127. Accidens est quod advenit et abit, unde inseparabilia etiam accidentia intelligimus. Est etiam quodam modo accidens quod naturaliter inest, quia augetur et minuitur : sicut in anima rationali scientia. Sed non item est in Deo, qui omnino immutabilis permanet : quam ob causam nihil in eo accidens dici potest. Non tamen quodcumque de Deo dicitur, essentiam designat ; nam dicitur etiam quod est ad aliquid, et quod proinde relativum est, et relationem ad aliud, non vero essentiam indicat. Hujusmodi est in Deo divina operatio ; nam neque essentia est, neque accidens, quamvis quodammodo accidens a quibusdam vocetur theologis, ostendentibus hoc tantum, nempe eam in Deo esse, nec esse essentiam.

128. Insuper divina operatio, quamvis accidens quodammodo dicitur, considerata tamen in Deo compositionem non facit. Id Gregorius cognomine Theologus de Spiritu sancto scribens nos docet : « Spiritus sanctus, inquit, vel est ens in seipso subsistens, vel ens in alio residens : quorum unum substantia, alterum vero accidens a theologis dicitur. Si ergo ille sit quid accidens, hoc esset operatio Dei : quid enim aliud esset aut ejus foret ? Hoc enim quodammodo fugit compositionem. » Idque clare dicit : « Si qualitas in Deo residens sit, ideo nec sit substantia, sed accidens,

qui spiritus vocatur, nihil aliud esse potest quam Dei operatio. » Hoc enim ostendit dicens : « Quid enim aliud esset? aut cuius esset? » Et præstituens quomodo nihil aliud, non qualitas, nec quantitas, nec aliquid hujusmodi residere in Deo possit, sed operatio tantum, subdit : « Hoc enim quodammodo fugit compositionem. » Quomodo autem operatio in Deo spectata fugit compositionem? Quia solus omnino impassibilem habet operationem, et secundum eam operatur tantum, sed non patitur, nec fit, nec mutatur.

129. Increatam autem innotescere sibi illam operationem Theologus paulo superius ipse docet, eam a creatura distinguens : « Nostrorum enim, inquit, doctorum alii Spiritum putaverunt operationem, alii creaturam, alii Deum. » Deum hic personam ipsam dicit. A creatura autem distinctam ostendens operationem, hanc non esse creaturam clare subostendit. Sed et paulo post, motum Dei vocat illam operationem : « Nonne increatus est Dei motus? » De qua etiam Damascenus deiser, in quinquagesimo nono capitulo scribit : « Operatio est activus et essentialis naturæ motus; activitas autem est natura, ex qua operatio procedit; opus vero est operationis effectus; agens demum est qui utitur operatione, scilicet persona.

130. Adversarii, ex eo quod Theologus hic dicat : « Si autem sit operatio, agetur, at non aget, et simul agi desinet, » creatam inde putaverunt et docuerunt divinam illam operationem. Nescierunt enim etiam increata dici opera, prout ostendit idem Theologus alibi scribens : « Si autem Pater esset nomen operationis, hæc operaretur consubstantialis. » Dicit quoque Damascenus deiser : « Ad dexteram Patris Christus sedet, divine operans universorum providentiam, nec illa vox « *requievit*, » quin increata sit operatio impedit. Nam creare Deus incipit ac desinit, sicut dicit Moyses : « *Requievit Deus ab universo opere quod facere inceperat* ⁴⁰. » Creatio tamen illa quam incipit Deus et absolvit, est naturalis et increata Dei operatio. »

131. Divus iterum Damascenus, postquam dixit operationem esse activum et essentialem naturæ motum, ostendere volens Theologum dixisse hujusmodi operationem agi et absolvi, addidit : « Sciendum est operationem esse motum, et agi potius quam agere, ut ait Theologus Gregorius in sermone de Spiritu sancto : « Si autem operatio sit, agetur scilicet, at non aget, et simul agi desinet. » Manifeste igitur adversarii creatam esse docentes quam hic Gregorius Theologus dicit operationem, ipsam naturalem et essentialem Dei operationem dementer ad creaturas deprimunt : quam sacer Damascenus non actam solum, sed et agentem

καὶ Πνεῦμα ονομάζεται, οὐδὲν ἕτερον εἶναι δυνατόν εἰ μὴ ἐνέργειαν Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν· Τί γὰρ ἕτερον; ἢ τίνος; προκατασκευάζων δὲ, πῶς οὐδὲν ἕτερον, οὐ ποιότητα, ἢ ποσότητα, ἢ τι τῶν τοιούτων ἐνθεωρεῖσθαι τῷ Θεῷ δυνατόν, ἀλλ' ἐνέργειαν μόνην, ἐπιφέρει· Τοῦτο γὰρ πῶς καὶ φεύγει σύνθεσιν. Πῶς δὲ ἡ ἐνέργεια ἐνθεωρουμένη τῷ Θεῷ φεύγει τὴν σύνθεσιν; Ἐπειδὴ μόνος ἀπαθεστάτην ἔχει τὴν ἐνέργειαν, ἐνεργῶν μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πάσχω κατ' αὐτὴν, οὐδὲ γινόμενος, οὐδὲ ἀλλοιούμενος.

ῥαθ'. Ὅτι δὲ καὶ ἀκτιστον οὖσαν οἶδε ταύτην τὴν ἐνέργειαν ὁ Θεολόγος, ἀνωτέρω μικρὸν αὐτὸς ἐδείξε, πρὸς τὸ κτίσμα ταύτην ἀντιδιαστείλας. Τῶν καθ' ἡμᾶς γὰρ, φησὶ, σοφῶν, οἱ μὲν ἐνέργειαν τὸ Πνεῦμα ὑπέλαβον, οἱ δὲ κτίσμα, οἱ δὲ Θεόν. Θεὸν μὲν οὖν ἐνταῦθα τὴν ὑπόστασιν αὐτὴν λέγει. Πρὸς δὲ τὸ κτίσμα ἀντιδιηρημένην δείξας τὴν ἐνέργειαν, μὴ εἶναι κτίσμα σαφῶς ὑπέδειξεν. Ἀλλὰ καὶ μικρὸν προῖων, κίνησιν Θεοῦ ταύτην εἶπε τὴν ἐνέργειαν. Πῶς οὖν οὐκ ἀκτιστος ἡ τοῦ Θεοῦ κίνησις; περὶ ἧς καὶ Δαμασκηνὸς ὁ Θεοφόρος, ἐν 90' κεφαλαιῷ γράφων, Ἐνέργεια μὲν ἐστὶ, φησὶν, ἡ δραστικὴ καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις· ἐνεργητικὴν δὲ ἡ φύσις, ἐξ ἧς ἡ ἐνέργεια πρόβεισιν· ἐνεργημα δὲ τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα· ἐνεργῶν δὲ, ὁ κορημένος τῇ ἐνεργείᾳ, ἦτοι ἡ ὑπόστασις.

ῥλ'. Οἱ ἐναντίοι, ἐκ τοῦ τὸν Θεολόγον ἐνταῦθα φάναι, εἰ δὲ ἐνέργεια ἐνεργηθῆσεται καὶ οὐκ ἐνεργήσεται, καὶ ὁμοῦ τὸ ἐνεργηθῆναι παύσεται, κτιστὴν ἐντεῦθεν ὑπενόησαν καὶ ἀπεφάναντο τὴν θεϊαν ταύτην ἐνέργειαν. Ἠγνόησαν γὰρ ὅτι τὸ ἐνεργεῖσθαι καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτιστων λέγεται, ὡς καὶ ὁ Θεολόγος οὗτος δείκνυσιν ἀλλαχοῦ γράφων· εἰ δὲ ἐνεργείας ὄνομα ὁ Πατήρ, τοῦτο ἐντρύγηκός ἂν εἴη τὸ ὁμοούσιον. Φησὶ δὲ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς ὁ Θεοφόρος· Ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ὁ Χριστὸς ἐκάθισε, θεϊκῶς ἐνεργῶν τὴν τῶν ὄλων πρόνοιαν. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ, κατέπαυσε, τῷ ἀκτίστῳ τῆς ἐνεργείας προσίσταται. Κατὰ γὰρ τὸ δημιουργεῖν ἀρχεται ὁ Θεὸς καὶ παύεται· ὡς καὶ ὁ Μωϋσῆς φησὶν, ὅτι « Κατέπαυσε ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων ἧν ἤρξατο ποιῆσαι. » Τὸ μέντοι δημιουργεῖν τοῦτο καθ' ὃ ἀρχεται ὁ Θεὸς καὶ παύεται, φυσικὴ καὶ ἀκτιστός ἐστιν ἐνέργεια Θεοῦ.

ῥλ'. Ὁ θεὸς αὐθιγὸς Δαμασκηνὸς, μετὰ τὸ εἰπεῖν ὅτι ἐνέργειά ἐστὶν ἡ δραστικὴ καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις, θέλων δεῖξαι, ὡς τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ὁ Θεολόγος εἶπεν ἐνεργεῖσθαι τε καὶ παύεσθαι, προσεπήνεγκεν· Ἰστέον, ὡς ἡ ἐνέργεια κινήσις ἐστὶ, καὶ ἐνεργεῖται μᾶλλον ἢ ἐνεργεῖ, καθὼς φησὶν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγῳ. εἰ δὲ ἐνέργειά ἐστὶν, ἐνεργηθῆσεται δηλονότι καὶ οὐκ ἐνεργήσεται, καὶ ὁμοῦ τὸ ἐνεργηθῆναι παύσεται. Φανερόν οὖν ὡς οἱ τὰ τῶν ἐναντίων φρονοῦντες, κτιστὴν εἶναι δογματίζοντες ἦν ἐνταῦθα Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἶρηκεν ἐνέργειαν, αὐτὴν τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιώδη τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν.

⁴⁰ Gen. II, 2.

ρενοβλαβῶς εἰς κτίσμα κατασπῶσιν· ἦν ὁ ἱερός Δαμασκηνός, μὴ ἐνεργουμένην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνεργοῦσαν ὑποφήνας, ἀκτιστον ὑπάρχουσαν παρέστησεν, ὅπως γὰρ μὴν οὐ διαφωνεῖ κατὰ τοῦτο τοῦ μοι λόγου ἀποδέδεικται.

ρλβ'. Τὰ ὑποστατικὰ ἰδιώματα, ἀναφορικῶς καὶ τῷ Θεῷ προσάλληλα λέγεται. Καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ὑποστάσεις, ἀλλ' οὐ κατ' οὐσίαν. Ἔστι δ' ὡς καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορικῶς ὁ Θεὸς λέγεται. Οὐ γὰρ ὡσπερ λέγεται προαιώνιος, προἀναρχος, μέγας, ἀγαθός, Θεὸς ἢ παναγία Τριάς, οὕτω δύναται λέγεσθαι καὶ Πατήρ· οὐ γὰρ ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ μία τῶν τριῶν ὑπάρχει ὁ Πατήρ· ἐξ οὗ καὶ εἰς ὃν ἀνάγεται τὰ ἑξῆς. Πρὸς μέντοι τὴν κτίσιν, διὰ τὸ ἐν ἔργον εἶναι τῶν τριῶν, ἐκ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντος προαχθὲν, καὶ διὰ τῶν υἱῶν ὑπὸ τῆς χορηγουμένης κοινῆς τῶν τριῶν χάριτος εἰς ποίησιν, Πατήρ λέγεται ἂν καὶ ἡ Τριάς. Τὸ, « Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν » καὶ τὸ, « Πατήρ ἡμῶν εἷς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, » ἕνα Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν τὴν ὁγίαν Τριάδα φησὶ, καὶ δὴ καὶ Πατέρα ἡμῶν, διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἡμᾶς ἀναγεννῶντα, λέγεται ἀναφορικῶς, καθάπερ ἔφημεν· καὶ ὁ Πατήρ μόνος, πρὸς τὴν ὁμοούσιον Υἱὸν Πατήρ. Ὁ αὐτὸς δὲ λέγεται καὶ ἀρχὴ πρὸς τὸν Υἱὸν τε καὶ τὸ Πνεῦμα. Λέγεται δὲ καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ὁ Πατήρ ἀρχὴ, ἀλλ' ὡς κτίστης καὶ Δεσπότης πάντων τῶν κτισμάτων. Ὅταν οὖν ταῦτα πρὸς τὴν κτίσιν ὁ Πατήρ λέγεται, ἀρχὴ ἐστὶ καὶ ὁ Υἱός, καὶ οὐκ εἰσὶ δύο ἀρχαί, ἀλλὰ μία· καὶ γὰρ ἀναφορικῶς λέγεται καὶ ὁ Υἱός ἀρχὴ, ὡς πρὸς τὴν κτίσιν, ὡσπερ καὶ Δεσπότης πρὸς τὰ δούλα. Οὐκοῦν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός μετὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς πρὸς τὴν κτίσιν μία ἀρχὴ ἐστὶ καὶ εἷς Δεσπότης, καὶ εἷς κτίστης, καὶ εἷς Θεός τε καὶ Πατήρ, καὶ προμηθεὺς, καὶ ἔφορος, καὶ τὰλλα πάντα. Καὶ τῶν τοιούτων ἕκαστον οὐκ ἐστὶν οὐσία· οὐ γὰρ ἂν πρὸς ἕτερον ἀναφορικῶς ἐλέγετο, εἴπερ ἦν αὐτοῦ οὐσία.

ρλγ'. Θέσεις, καὶ ἕξεις, καὶ τόποι, καὶ χρόνοι, καὶ εἴ τι τοιούτον, οὐ κυρίως ἐπὶ Θεοῦ λέγονται, ἀλλὰ μεταφορικῶς. Τὸ δὲ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν, ἐπὶ μόνου τοῦ Θεοῦ ἀληθίστατα ἂν λέγοιτο· μόνος γὰρ ὁ Θεὸς ποιεῖ· αὐτὸς δὲ οὐ γίνεται οὐδὲ πάσχει, ὅσον εἰς τὴν αὐτοῦ οὐσίαν ἀνήκει· καὶ μόνος διὰ πάντων ἕκαστον ποιεῖ· καὶ μόνος ἐκ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντων ποιεῖ, παντοδύναμον ἔχων τὴν ἐνέργειαν, καθ' ἣν καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορικῶς λέγεται, καὶ τὸ δυνάμει ἔχει· δύναται γὰρ αὐτὸς εἰς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν τι πάθειν οὐδὲν οὐδαμῆ. Δύναται δὲ προσθεῖναι τοῖς ποιήμασιν εἰ βούλοιο· τὸ μὲν γὰρ δυνάμει πάθειν ἔχειν, καὶ προσλαθεῖν τι κατ' οὐσίαν, ἀσθενείας ἐστὶ· τὸ δὲ δυνάμει ποιεῖν ἔχειν, καὶ προσθεῖναι τοῖς ποιήμασιν ὅποτε βούλοιο, θεοπρεποῦς τε καὶ παντοκράτορικῆς ἰσχύος.

ρλδ'. Πάντων τῶν ὄντων εἰς δέκα συγκεφαλαιουμένων, οὐσίαν λέγω, ποσὸν, ποιὸν, πρὸς τι, ποῦ, ποῦτε, ποιεῖν, πάσχειν, ἔχειν, κεῖσθαι, καὶ τῶν

ostendens, increatam esse demonstravit, in hoc non dissonans a cognominato Theologo, sicut in sermone meo late probatum est.

πρὸς τὸν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον, ἐν τοῖς διὰ πλά-

132. Personalia idiomata etiam in Deo relative ad se invicem dicuntur. Et distinctæ sunt a se invicem personæ, non tamen secundum essentiam. Aliquando etiam relative ad creaturam Deus dicitur. Non enim sanctissima Trinitas, ut dicitur æternus, sine principio, magnus bonusque Deus, sic dici posset Pater: non enim unaqueque personarum, sed una trium Pater est, a quo sunt et ad quem referuntur aliæ. Relative tamen ad creaturam, quia est unum trium opus ex mero nihilo productum, a filiis communi trium gratia ad actionem donatis Trinitas vocari etiam posset Pater. Illud enim: « Dominus Deus tuus Dominus unus est »⁴⁵, et illud: « Unus est Pater noster qui est in cœlis »⁴⁶, unum Dominum et Deum nostrum esse indicant sanctam Trinitatem, et etiam Patrem nostrum sua gratia nos regenerantem relative vocari, sicut diximus: Sed Pater solus relative ad consubstantialem Filium est Pater. Idem quoque principium dicitur relative ad Filium et Spiritum sanctum. Dicitur etiam relative ad creaturas Pater principium, sed tanquam Creator et Dominus omnis creature. Cum autem sic vocatur Pater respective ad creaturas, principium quoque Filius est, et non sunt duo principia, sed unum; nam ipse Filius dicitur principium relative ad creata, sicut et Dominus ad servientia. Ergo Pater et Filius cum Spiritu respective ad creaturam unum sunt principium, et unus Dominus, et unus Creator, et unus Deus et Pater, et providus, et custos, et cætera omnia. Et horum unumquodque non est essentia: non enim relative ad aliud diceretur, si esset illius essentia.

133. Situs, habitus, loca, tempora, et alia hujusmodi, non proprie de Deo dicuntur, sed metaphoricè. Facere autem et operari de solo Deo verissime dicuntur. Solus enim Deus facit, ipse autem non fit neque patitur, in quantum ejus essentia non convenit, et solus per omnia unumquodque facit, et solus ex nihilo facit, omnipotentem habens operationem. Et hanc etiam relative ad creationem dicitur habere in potentia: quamvis enim nihil prorsus in suscepta natura pati possit, potest tamen augere creationem, si velit. Nam posse pati et recipere augmentum in sua essentia, signum impotentia est; posse autem agere et facta ad nutum augere, divinam et omnipotentem decet potestatem.

134. Omnia entia reducuntur ad decem categorias, quæ sunt substantia, quantitas, qualitas, relatio, locus, tempus, actio, passio, habitus, situs,

⁴⁵ Deut. vi, 4. ⁴⁶ Matth. xiiii, 9.

et insubstantiae ceterae omnes considerantur. At Deus substantia supersubstantialis est, in qua considerantur tantum relatio et actio, nullam in ea facientes compositionem aut mutationem. Agit enim omnia Deus, nihil ipse in substantia patiens. Est etiam Creator relative ad creaturam, atque principium et Dominus, quatenus haec ab ipso exorta est ac dependet. Est quoque Pater noster, gratia nos regenerans. Est adhuc Pater relative ad aeternum Filium, et Filius relative ad Patrem, et procedens a Patre Spiritus, qui est cum Patre et Filio coaeternus et unius ejusdemque substantiae. Qui vero dicunt Deum esse meram substantiam, in qua nullus *modus* resideat, sic actionem operationemque et relationem Deo auferunt. Si autem has inesse Deo negant, nihil agit, facit, aut operatur, nec est principium, Creator aut Dominus, nec Pater noster est secundum gratiam. Quomodo enim haec esset, in substantia sua modos relationis et actionis non habens? Auferitur etiam personarum diversarum Trinitas, si absit a Dei substantia modus relationis. Qui autem nec trinus personis nec omnium Dominus est, non est Deus. Athei ergo sunt qui sic adversariis consentiunt.

135. Habet Deus etiam quod non est substantia. Non tamen quia hoc non est substantia, ideo est accidens: Quod enim haud solum non recedit, sed nec augmentum aut imminutionem quamcunque recipit aut patitur, minime annumerari potest accidentibus. Sed ex eo quod neque accidens neque substantia sit, non ideo merum est nihilum, sed existit et verissime existit. Atqui non est accidens, quia omnino immutabile est: nec est subsistentia, quia non est ens in se subsistens. Ideo accidens aliquatenus a nonnullis illud vocatur theologis, qui ostendere tantum volunt illud non esse substantiam. Quid enim? quia personale quodque attributum et personarum unaquaeque, nec substantia est nec accidens in Deo, num idcirco merum est nihilum? Absit. Item igitur divina Dei operatio nec substantia nec accidens est, nec tamen merum est nihilum. Et ut dicam quod omnes admittunt theologis, si voluntate agit Deus, nec mera natura, alia igitur est voluntas quam natura. Si autem divina voluntas alia est quam natura divina, nec tamen est substantia, num ideo nullatenus existit? Haudquaquam; sed existit, quia Deus non substantiam solum, sed et voluntatem habet qua agit, sive accidens forte hanc aliquis vocare velit quatenus non est substantia, sive non accidens quatenus nullam facit compositionem aut mutationem. Habet igitur Deus, et quod est substantia, et quod non est substantia, quamvis id non vocetur accidens, divinam scilicet voluntatem et operationem.

136. Essentia, si non operationem habeat a seipsa distinctam, minime est subsistens, sed mera intellectus idea. Nam homo in genere dictus non cogi-

ἐφεξῆς τῇ οὐσίᾳ ἐνθεωρουμένων, ὁ Θεὸς οὐσία ὑπεροούσιος ἐστίν· ἣ ἐνθεωρεῖται μόνα, τὸ πρὸς τί τε καὶ τὸ ποιεῖν, οὐδεμίαν ἐμποιοῦντα ταύτῃ σύνθεσιν ἢ ἀλλοίωσιν. Ποιεῖ γὰρ τὰ πάντα ὁ Θεός, μηδὲν αὐτὸς πάσχων κατ' οὐσίαν. Ἔστι δὲ καὶ κτίστης πρὸς τὴν κτίσιν, καὶ ἀρχὴ καὶ Δεσπότης αὐτῆς ἡργμένης, καὶ αὐτῆς δουλευούσης. Ἄλλὰ καὶ Πατὴρ ἡμῶν ἐστίν, ἀναγεννῶν ἡμᾶς τῇ χάριτι· ἔστι δὲ καὶ Πατὴρ πρὸς τὸν μηδαμῶς ἡργμένον χρονικῶς Υἱόν, καὶ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα· καὶ πρόδότημα Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, συναξιὸν Πατρί τε καὶ Υἱῷ, μιᾶς ὄντα καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Οἱ δὲ λέγοντες οὐσίαν εἶναι μόνον τὸν Θεόν, μηδὲν ἔχουσιν ἐνθεωρούμενον, οὐδὲ τὸ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν, οὐδὲ τὸ πρὸς τί ἔχειν τὸν Θεὸν κατασκευάζουσιν. Εἰ δὲ μὴ ταῦτα ἔχει ὃν αὐτοὶ νομίζουσι Θεόν, οὐδὲ ἐνέργειά ἐστίν, οὐδὲ δημιουργός, οὐδὲ ἐνέργειαν ἔχει· ἀλλ' οὐδὲ ἀρχὴ καὶ κτίστης καὶ Δεσπότης· οὐδὲ Πατὴρ ἡμῶν ἐστὶ κατὰ χάριν. Πῶς γὰρ ἂν εἴη ταῦτα, μὴ ἐνθεωρούμενα τῇ καθ' ἑαυτὸν οὐσίᾳ, ἔχων τὸ πρὸς τί τε καὶ ποιεῖν; συναναίρεται δὲ καὶ τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος, εἰ μὴ τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ ἐνθεωρούμενόν ἐστι τὸ πρὸς τί. Ὁ δὲ μὴ τρισυπόστατος, οὐδὲ τοῦ παντὸς Δεσπότης οὐδὲ Θεός. Ἄθεοι τοιγαροῦν εἰσιν οἱ οὕτω κατὰ τοὺς ἐναντίους φρονοῦντες.

ρλζ'. Ἐχει ὁ Θεός, καὶ ὃ μὴ ἐστίν οὐσία. Οὐ μὴν ὅτι τοῦτο οὐκ ἐστίν οὐσία, συμβεβηκός ἐστι· τὸ γὰρ μὴ μόνον οὐκ ἀπογινόμενον, ἀλλ' οὐδ' ἀβύτησιν ἢ μείωσιν ἡγνισασθῆναι ἐπιδεχόμενον, ἢ ἐμποιοῦν, οὐκ ἐστὶ ὅπως ἂν συναριθμοῖτο τοῖς συμβεβηκόσιν. Ἄλλ' οὐκ ὅτι μῆτε συμβεβηκός ἐστὶ τοῦτο, μῆτε οὐσία, τῶν μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντων ἐστίν· ἀλλ' ἐστὶ καὶ ὡς ἀληθῶς ἐστίν. Οὐ συμβεβηκός δὲ ἐστίν, ἐπειδὴ παντάπασιν ἀμετάβλητόν ἐστιν. Ἄλλ' οὐδὲ οὐσία· καὶ γὰρ οὐ τῶν καθ' ἑαυτὸ ὑφ' ἐστῆκότων ἐστίν. Διὸ καὶ συμβεβηκός πῶς ἐστὶ παρ' ὧν θεολόγων τοῦτο λέγεται· τοῦτο δεικνύοντων μόνον, ὅτι οὐκ ἐστίν οὐσία. Τί γὰρ, ἐπεὶ καὶ τῶν ὑποστατικῶν ἕκαστον, καὶ τῶν ὑποστάσεων ἕκαστη, ὅτι μῆτε οὐσία ἐστὶ, μῆτε συμβεβηκός ἐπὶ Θεοῦ, διὰ τοῦτο τῶν μηδαμῶς ὄντων ἐστίν; Ἀπαγε. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ ἡ θεία τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, οὔτε οὐσία, οὔτε συμβεβηκός ἐστὶ· καὶ τῶν μηδαμῶς ὄντων οὐκ ἐστὶ. Καὶ ἔν' εἶπω τὸ πᾶσι τοῖς θεολόγοις συνδοκοῦν· εἰ τὸ βούλεσθαι ποιεῖ ὁ Θεός, ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς τῷ πεφυκέναι, ἄλλο ἄρα τὸ βούλεσθαι, καὶ ἕτερον τὸ πεφυκέναι. Εἰ δὲ τοῦτο καὶ ἡ θεία βουλή τῆς φύσεως ἕτερόν ἐστιν ἐπὶ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστίν οὐσία, διὰ τοῦτο οὐδαμῶς ἐστίν; Οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ἐστὶ, καὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μὴ οὐσίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ βουλήν ἔχοντος καθ' ἣν ποιεῖ, κἂν συμβεβηκός πως ταύτην τις ἐθέλη καλεῖν ὡς μὴ οὐσίαν οὔσαν, κἂν μὴ συμβεβηκός, ὡς μηδεμίαν ἐμποιοῦσαν σύνθεσιν, ἢ ἀλλοίωσιν. Ἐχει ἄρα ὁ Θεός καὶ ὃ οὐσία, καὶ ὃ μὴ οὐσία, κἂν εἰ μὴ συμβεβηκός καλοῖτο. τὴν θείαν δηλονότι βουλήν καὶ ἐνέργειαν.

ρλς'. Ἡ οὐσία εἰ μὴ ἐνέργειαν ἔχει διαφέρουσαν ἑαυτῆς, ἀνυπόστατος ἐστὶ τελείως, καὶ διανοίας μόνῃ θεώρημα. Ὁ γὰρ καθόλου λεγόμενος ἄνθρωπος,

οὐ διανοεῖται, οὐ δοξάζει, οὐκ ὄρᾷ, οὐκ ὀσφρύνεται, οὐ λαλεῖ, οὐκ ἀκούει, οὐ περιπατεῖ, οὐκ ἀναπνεῖ, οὐκ ἐσθίει, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, οὐκ ἔχει ἐνέργειαν διαφέρουσαν τῆς οὐσίας, καὶ δεῖκνύσαν ὅτι ἐν ὑποστάσει ἐστὶ· διὸ καὶ τελείως ἀνυπόστατός ἐστιν ὁ καθόλου ἄνθρωπος. Ὁ δὲ ἐνέργειαν ἐμφυτον ἔχων διαφέρουσαν τῆς οὐσίας, ἄνθρωπος, μίαν, ἢ πλείους, ἢ πάσας οἷα σπερ ἔφημεν, ἐξ αὐτῶν γνωρίζεται ὅτι ἐν ὑποστάσει ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀνυπόστατός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος. Ἐπεὶ δὲ αἱ τοιαῦται ἐνέργειαι, οὐκ ἐφ' ἑνός, ἢ δύο, ἢ τριῶν, ἀλλ' ἐπὶ πλείονων τῶ ἀριθμῷ θεωροῦνται, δείκνυται εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐν ὑποστάσει μυρίαίς.

ρλζ'. Ὁ Θεὸς κατὰ τὴν διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἡμετέραν, τῆς αὐτοῦ λόγῳ Ἐκκλησίας εὐσεβείας, ἐνέργειαν ἐμφυτον ἔχων δεικτικὴν ἑαυτοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσαν τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Καὶ γὰρ προγινώσκει τε καὶ προνοεῖται τῶν ὑποδεεστέρων, καὶ δημιουργεῖ ταῦτα, καὶ συντηρεῖ, καὶ δεσπόζει, καὶ μετασκευάζει κατ' οἰκείαν βούλησιν ὡς οἶδεν αὐτὸς, ἐν ὑποστάσει δείκνυται ὧν, ἀλλ' οὐκ οὐσία μόνον ἀνυπόστατος. Ἐπεὶ δὲ αἱ τοιαῦται πᾶσαι ἐνέργειαι, οὐκ ἐφ' ἑνός, ἀλλ' ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ὑπάρχων ὁ Θεὸς ἡμῖν γνωρίζεται. Οἱ δὲ ἀντικείμενοι, λέγοντες μὴ ἔχειν τὸν Θεὸν ἐνέργειαν ἐμφυτον δεικτικὴν ἑαυτοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσαν τῆς οὐσίας αὐτοῦ, οὐκ ἐν ὑποστάσει λέγουσιν εἶναι τὸν Θεόν, καὶ ἀνυπόστατον τελείως ποιῶσι τὸν τρισυπόστατον Κύριον· τοσοῦτον ὑπερβάλλοντες κακοδοξία τὸν Αἰθῖον Σαβέλλιον, ὅσον πλέον εἰς κακίαν ἔχει τῆς δυσσεβείας ἢ ἀσέβειας.

ρλη'. Τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων, οὐ μία ὡς ὁμοία ἢ ἐνέργεια, καθάπερ ἐφ' ἡμῶν, ἀλλὰ μία ὄντως καὶ τῶ ἀριθμῷ. Ὅπερ οἱ τὰ τῶν ἐναντίων φρονοῦντες λέγειν οὐ δύνανται· ἐπεὶ μὴ κοινήν εἶναι τῶν τριῶν ἀκτιστον ἐνέργειαν φασιν, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλων τὰς ὑποστάσεις ἐνεργείας εἶναι λέγουσιν, ὡς μὴ κοινῆς οὐσίας κατ' αὐτοὺς θείας ἐνεργείας· ὥστε οὐδ' οὕτως ἔχουσι λέγειν μίαν τῶν τριῶν ἐνέργειαν· ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε ἄλλην οὕτως ἀναιροῦντες, ἀνυπόστατον κἀντεῦθεν ποιῶσι τὸν τρισυπόστατον Θεόν.

ρλθ'. Οἱ τὴν κακοδοξον πλάνην κατὰ ψυχὴν νενοσηκότες, κτιστὴν λέγοντες τὴν διαφέρουσαν τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας ἐνέργειαν, κτιστῶς ἔχουσι καὶ τὸ δημιουργεῖν τὸν Θεὸν δοξάζουσι, ταυτὸ δ' εἰπεῖν τὴν δημιουργικὴν δύναμιν αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐνεργεῖν καὶ δημιουργεῖν χωρὶς ἐνεργείας· ὡσπερ οὐδὲ ὑπάρχειν χωρὶς ὑπάρξεως. Ὡς οὖν οὐκ ἐνὶ τὸν λέγοντα τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπάρξιν κτιστὴν, ἀκτιστῶς ἔχουσι αὐτὸν τὸ εἶναι οἰεσθαι, οὕτως οὐκ ἐστὶ τὸν λέγοντα τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν κτιστὴν, τὸ ἐνεργεῖν τε καὶ δημιουργεῖν αὐτὸν ἀκτιστῶς ἔχουσι οἰεσθαι.

ρμ'. Κτίσματα τοῦ Θεοῦ καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται παρὰ τῶν εὐσεβῶς φρονοῦντων, οὐκ ἢ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια κατὰ τοὺς τῶν ἐναντίων λήρους, ἄπαγε τῆς ἀσεβείας! ἀλλὰ τῆς θείας ἐνεργείας ἀποτελέσματα ἐστὶ τὰ κτίσματα. Εἰ γὰρ τὰ κτίσματα ἢ ἐνέργεια, ἢ ἀκτιστα ταῦτά ἐστιν (ὃ τῆς παρανοίας!), ὡς καὶ πρὶν κτισθῆναι ὄντα, ἢ πρὸ τῶν κτισμάτων (ὡ τῆς

Λ ταί, non opivatur, non videt, non odoratur, non loquitur, non audit, non ambulat, non respirat, non comedit, et uno verbo, non habet operationem ab essentia distinctam, qua indicetur hanc esse in subsistentia: ideo minime subsistens est homo *in genere*. Sed homo naturalem habens operationem ab essentia distinctam, sive unam, sive plures, sive omnes quascunque diximus, ex his cognoscitur esse in existentia, nec esse homo non subsistens. Quia autem hujusmodi operationes, non una, non duo, non tres, sed plurimæ numerantur, inde patet hominem in numerosissimis existere subsistentiis.

137. Deus, juxta piam doctrinam gratia sua nobis, id est suæ Ecclesiæ datam, operationem naturalem habens suæ existentie indicem ideoque a sua essentia distinctam (etenim præscit et providet inferiora, et facit, et conservat, et regit, et mutat ad proprium nutum ut sibi videtur), inde ostenditur esse in substantia, haud vero essentia non subsistens. Atqui omnes hujusmodi operationes, non in una, sed in tribus subsistentiis habens Deus nobis innotescit. Adversarii vero dicentes non habere Deum operationem naturalem suæ existentie indicem, ideoque a sua essentia distinctam, in subsistentia esse Deum negant; et minime subsistentem contendunt trinum subsistentiis Dominum, tanto superantes prava doctrina Libycum Sabellium, quanto nequior est mala pietate impietas.

138. Trinum divinarum personarum operatio una est, haud quidem similis, ut apud nos, sed vere una numero. Quod adversarii dicere non possunt, quia tribus communem esse increatam operationem negant, et personæ, juxta eos, sunt sui invicem operationes, haud vero communis est divina operatio; et ita dicere nequeunt unam esse trinum operationem, sed aliam alia sic destruentes, inde non subsistentem faciunt trinum subsistentiis Deum.

139. Quibus hæretico errore anima ægrolat, creatam illi dicentes distinctam a Dei essentia operationem, creatum quoque in Deo autumant actum creandi, seu quod idem est, creatricem ejus potentiam: non enim operari aut creare absque operatione potest, sicut nec existere absque existentia. Ut igitur qui creatam dicit Dei existentiam, putare nequit increatum in eo esse actum existendi existere; ita qui creatam dicit Dei operationem, putare nequit increatum in eo esse actum operandi et creandi.

140. Creaturæ Dei nec sunt nec dicuntur a pie sentientibus, operatio Dei, ut adversarii delirant, prohi impietas! sed divine operationis effectus sunt creaturæ. Si enim creaturæ essent operatio, vel increate essent (o absurditas!), ita ut antequam crearentur existissent; vel ante creationem (o impietas!) non habuisset Deus operationem, qui ta-

men est ab æterno agens et omnipotens. Non igitur sunt creaturæ operatio Dei, sed opera et effectus, quocunque nomine vocentur. Operatio autem Dei increata est et coæterna Deo, juxta theologos.

141. Non ex essentia operatio, sed ex operatione essentia dignoscitur esse, non tamen quid sit. Itaque Deus non ex sua essentia, sed ex sua providentia, juxta theologos, cognoscitur esse. Ideo etiam distincta est ab essentia operatio, quia quod indicat est operatio, quod vero ea indicatur, est essentia. At hæreticæ impietatis patroni suadere studentes non distinctam esse a divina essentia divinam operationem, indicium Dei auferendo inducere nos volunt ut non cognoscamus Deum esse. Qui autem hoc nescit, maxime omnium atheus, et

insanus est.

142. Cum autem dicunt isti Deo inesse quidem operationem, sed ab essentia minime distinctam, dissimulare conantur suam impietatem, et captiosos auditores decipere et fallere. Sic etiam Libyæus ille Sabellius dicebat Filium esse a Deo Patre nullatenus distinctum. Ut igitur ille convincebatur Patrem dicere sine Filio personalem utriusque distinctionem negando; ita isti nunc, minime distinctam asserendo a divina essentia divinam operationem, nullam Deo operationem attribuere convincuntur. Si enim hæc non sint distinctæ, agere et operari nequit Deus; non enim potest operari sine operatione, juxta theologos, sicut nec, juxta eosdem, existere sine existentia. Insuper divinam operationem distinctam esse a divina essentia, abhinc etiam patet bene sentientibus. Operatio aliud operatur quod ipse operans non est. Sic operatur et facit Deus creaturas, ipse vero increatus est. Et relatio semper ad aliud dicitur: Filius enim dicitur ad Patrem; pater autem nunquam est patris filius; sicut igitur impossibile est relationem non distinctam esse ab essentia, et non esse modum substantiæ, sed ipsam substantiam; ita minime possibile est operationem non esse ab essentia distinctam, sed essentiam esse, licet dissentiant adversarii.

143. Magnus Basilius in syllogisticis capitibus de Deo sermonem faciens dicit: « Operatio non est operator, nec opus; non igitur ab essentia indiscreta est operatio. » Et divus Cyrillus, de Deo et ipse disserens, id docet: « Facere quidem est operationis; naturæ vero, generare; natura autem et operatio non sunt idem. » Et deifer Damascenus: « Opus divinæ voluntatis, creatio. » Et alibi sursus idem clare dicit: « Aliud est operatio quam operans. Operatio enim est essentialis naturæ motus; operans vero, natura, ex qua operatio procedit. » Multipliciter igitur distincta est ab essentia divina operatio, juxta deiformes patres.

δυσσεβείας!) οὐκ εἶχεν ὁ Θεὸς ἐνέργειαν. Ἀλλὰ μὴν ἐξ αἰδίου ἐνεργῆς ἐστὶ καὶ παντοδύναμος, οὐκ οὐκ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, ἀλλὰ τὰ ἐνεργηθέντα, καὶ ἀποτελεσθέντα, ὅπως ἂν καὶ ὀνομάζονται, ἐστὶ τὰ κτίσματα. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια ἀκτιστός ἐστι καὶ συναϊδὴς Θεῷ, κατὰ τοὺς θεολόγους.

ρμβ'. Οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας ἡ ἐνέργεια, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐνεργείας ἡ οὐσία γνωρίζεται ὅτι ἐστὶ, ἀλλ' οὐ τί ἐστὶ. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τῆς προνοίας αὐτοῦ γινώσκεται, κατὰ τοὺς θεολόγους, ὅτι ἐστὶ. Διαφέρει δὲ καὶ κατὰ τοῦτο τῆς οὐσίας ἡ ἐνέργεια, ὅτι τὸ μὲν γνωρίζον ἐστὶν ἡ ἐνέργεια· τὸ δὲ δι' αὐτῆς γνωριζόμενον ὅτι ἐστὶν, ἡ οὐσία ἐστίν. Οἱ δὲ τῆς κακοδόξου δυσσεβείας συνήγοροι σπεύδοντες πείθειν μηδὲν διαφέρειν τῆς θείας οὐσίας τὴν θείαν ἐνέργειαν, τοῦτο σπεύδουσιν ἡμᾶς καταπεισάσαι τὸ γνωριστικὸν ἀναιροῦντες, μὴ γινώσκουν ὅτι ἐστὶν ὁ Θεός· ὡς μηδὲ ἐκεῖνοι πάντως γινώσκοντες.

ρμβ'. Ὅταν δὲ λέγωσιν οὗτοι ὡς ἔχει μὲν ὁ Θεὸς ἐνέργειαν, ἀλλὰ τῆς οὐσίας μηδαμῶς κατὰ μηδὲν διαφέρουσαν, συσκιάζειν πειρῶνται καὶ οὕτω τὴν οἰκείαν δυσσεβείαν, καὶ σοφιστικῶς τοὺς ἀκούοντας παρακρούεσθαι καὶ ἀπατάειν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Αἰθῖος ἐκεῖνος Σαβέλλιος ἔλεγε καὶ Υἱὸν ἔχειν τὸν Πατέρα καὶ Θεόν, μηδὲν αὐτοῦ διαφέροντα. Ὡς οὖν ἐκεῖνος ἐπὶ λέγετο Πατέρα λέγων Υἱοῦ χωρὶς, τὴν κατ' ὑπόστασιν αὐτῶν διαφορὰν ἀρνούμενος· οὕτως οὗτοι νῦν, κατ' οὐδὲν διαφέρειν λέγοντες τῆς θείας οὐσίας τὴν θείαν ἐνέργειαν, οὐκ ἔχουσιν ὅλως τὸν Θεὸν ἐνέργειαν ἀπελέγχονται φρονοῦντες. Εἰ γὰρ μηδὲν ταῦτα διενήνοχεν, οὐδὲ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν ἔχει ὁ Θεός. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐνεργεῖν χωρὶς ἐνεργείας, κατὰ τοὺς θεολόγους· ὡς περ, κατ' αὐτούς, αὐτὸς οὐδὲ ὑπάρχειν χωρὶς ὑπάρξεως. Ὅτι δὲ ἡ θεία ἐνέργεια τῆς θείας οὐσίας διαφέρει, δῆλον ἂν εἴη κἀντεῦθεν τοῖς εὖ φρονοῦσιν· ἡ δὲ ἐνέργεια ἕτερον ἐνεργεῖ, ὅπερ ὁ ἐνεργῶν οὐκ ἐστὶν. Ἐνεργεῖ γὰρ καὶ ποιεῖ ὁ Θεὸς τὰ κτίσματα, αὐτὸς δὲ ἀκτιστός ἐστι. Καὶ τὸ πρὸς τι δὲ, πρὸς ἕτερον αἰεὶ λέγεται. Υἱὸς γὰρ λέγεται πρὸς τὸν Πατέρα. Πατὴρ δὲ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν Υἱός· οὐδέποτε. Ὡς οὖν τὸ πρὸς τι τῶν ἀδυνάτων μηδὲν διαφέρειν τῆς οὐσίας, μηδὲ ἐνθεωρεῖσθαι τῇ οὐσίᾳ, ἀλλ' οὐσίαν εἶναι, οὕτως οὐδὲ τὴν ἐνέργειαν ὅλως ἐστὶ δυνατόν μὴ διαφέρειν τῆς οὐσίας, ἀλλ' οὐσίαν εἶναι, κἀν οἱ ἐναντίοι ἀπαρέσχωνται.

ρμγ'. Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς συλλογιστικοῖς αὐτοῦ κεφαλαίοις περὶ Θεοῦ τὸν λόγον ποιούμενος, φησὶν, ὡς ἡ ἐνέργεια οὕτω ὁ ἐνεργῶν ἐστὶν οὕτω τὸ ἐνεργηθέν· οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας ἀδιάφορός ἐστὶν ἡ ἐνέργεια. Ὁ δὲ θεὸς Κύριλλος, περὶ Θεοῦ καὶ αὐτὸς τὸν λόγον ποιούμενος; Τὸ μὲν ποιεῖν ἐνεργείας ἐστὶ; θεολογεῖ· φύσεως δὲ τὸ γεννᾶν· φύσις δὲ καὶ ἐνέργεια οὐ ταυτὸν. Δαμασκηνός ὁ θεοφόρος, Ἐργὸν μὲν θείας θελήσεως, ἡ κτίσις. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ σαφῶς ἰσχυρῶς ὁ αὐτὸς, Ἄλλο, φησὶν, ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ ἄλλο ἐνεργητικόν. Ἐνέργεια μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις, ἐνεργητικὸν δὲ ἡ φύσις, ἐξ ἧς ἡ ἐνέργεια πρὸβησι. Πολλαχῶς ἄρα τῆς θείας οὐσίας ἡ ἐνέργεια διαφέρει, κατὰ τοὺς θεοσιδίους Πατέρας.

ρμδ'. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ παντάπασιν ἐστὶν ἀνό-
 νυμος, ἐπεὶ καὶ πάντῃ ἐστὶν ἀπερινόητος· ὀνομάζεται
 οὖν ἐκ πασῶν τῶν οἰκειῶν ἐνεργειῶν, μηδεὶς ἐκεῖ
 τῶν ὀνομάτων πρὸς ἕτερον κατὰ τὴν σημασίαν δια-
 φέροντος. Ἐξ ἐκάστου γὰρ καὶ πάντων οὐδὲν ἕτερον,
 ἢ τὸ κρύφιον ἐκεῖνο μηδαμῶς γινωσκόμενον· ὃ τί
 προσέ ἐστι καλεῖται ἐπὶ δὲ τῶν ἐνεργειῶν, ἕκαστον
 τῶν ὀνομάτων διάφορον ἔχει σημασίαν. Τίς γὰρ οὐκ
 οἶδεν ὅτι διενηνόχασιν ἀλλήλων τὸ κτίζειν, τὸ δεσπό-
 ζειν, τὸ κρίνειν, τὸ προνοεῖσθαι, τὸ διὰ τῆς οἰκειᾶς
 χάριτος τὸν Θεὸν ἡμᾶς υἱοθετεῖν; Οἱ οὖν τὰς φυσικὰς
 θείας ταύτας ἐνεργείας, ὡς ἀλλήλων τε καὶ τῆς
 θείας φύσεως διαφερούσας λέγοντες κτιστὰς, τί
 ἄλλο ἢ τὸν Θεὸν εἰς κτίσμα κατασπῶσι; Τὰ γὰρ
 κτιζόμενα, τὰ δεσποζόμενα, τὰ κρινόμενα, καὶ
 ἀπλῶς πάντα τὰ τοιαῦτα, ἐστὶ τὰ κτίσματα, ἀλλ'
 οὐχ ὁ Κτίστης, καὶ ὁ Δεσπότης, καὶ κριτής· οὐδ'
 αὐτὸ τὸ κρίνειν, καὶ δεσπόζειν, καὶ δημιουργεῖν,
 ἅπαν φυσικῶς ἐνθεωρεῖται τούτῳ.

ρμε'. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ἀνόνομος
 ἐστὶ παντάπασιν, ὡς ὑπερώνυμος κατὰ τοὺς Θεο-
 λόγους, οὕτως καὶ ἀμέθεκτος ὡς ὑπὲρ μέθεξιν ὑπ-
 ἄρχει κατ' αὐτούς· οἱ οὖν ἀπειθοῦντες οὗτοι νῦν
 τῆ διὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων τοῦ Πνεύματος
 διδασκαλίᾳ, καὶ λοιδοροῦντες ἡμᾶς τοὺς αὐτοῖς
 ὁμολογοῦντας, πολλοὺς γίνεσθαι φασὶ Θεοὺς, ἢ σύν-
 θετον τὸν ἕνα, εἴπερ ἡ θεία ἐνέργεια τῆς θείας
 οὐσίας διαφέρει, καὶ εἰ ὅλως ἐνθεωρεῖται τι τῆ
 τοῦ Θεοῦ οὐσία. Ἄγνοοῦσι γὰρ, ὡς οὐχὶ τὸ ἐνεργεῖν
 καὶ ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ τὸ πάσχειν καὶ πάθος ποιεῖ
 τὴν σύνθεσιν. Ὁ δὲ Θεὸς ἐνεργεῖ, μηδὲν αὐτὸς πά-
 σχων, μηδὲ ἀλλοιούμενος· οὐκ ἄρα σύνθετος ἐστὶ
 διὰ τὴν ἐνέργειαν. Καὶ τὸ πρὸς τί δὲ ὁ Θεὸς καὶ
 πρὸς τὴν κτίσιν ἔχει, ὡς ἀρχὴ καὶ Δεσπότης ὢν
 αὐτῆς, ἀλλ' οὐ συναριθμεῖται τοῖς γεγονόσι παρὰ
 τοῦτο. Πολλοὶ δὲ πάλιν πῶς ἔσσονται θεοὶ διὰ τὸ
 ἔχειν τὸν Θεὸν ἐνέργειαν, εἴπερ ἐνός ἐστι Θεοῦ,
 μᾶλλον δὲ ὁ αὐτὸς ἐστὶ Θεός, ἡ θεία οὐσία, καὶ ἡ
 θεία ἐνέργεια. Σαφῆς οὖν ἦντως τοῦτο λῆρος τῆς
 αὐτῶν φρενοβλαθείας.

ρμς'. Εἰπὼν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς οἰκειοὺς μαθητάς,
 ὅτι « Εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων, οἳ οὐ μὴ γεύ-
 σονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ
 Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει, » μεθ' ἡμέρας ἕξ,
 παραλαβὼν τὸν Πέτρον, καὶ Ἰάκωβον, καὶ Ἰωάννην
 καὶ εἰς τὸ Θαβώριον ὄρος ἀνελθὼν ἔλαμψεν ὡς ὁ
 ἥλιος· καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ
 φῶς· οὐ γὰρ ἠδύναντο ἐκεῖνοι βλέπειν πλέον·
 μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς τὴν λάμψιν ταύτην οὐκ ἰσχύον-
 τες ἀτενίζεῖν, πρηγεῖς εἰς γῆν κατέπεσον. Ὅμως
 εἶδον, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Σωτῆρος, τὴν βα-
 σιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὸ θεῖκόν ἐκεῖνο καὶ ἀπόρρητον
 φῶς· ὁ Γρηγόριος μὲν καὶ Βασίλειος οἱ μεγάλοι,
 θεότητά προσαγορεύουσι, φῶς, λέγοντες, ἡ παρα-
 δειχθεῖσα θεότης ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῖς μαθηταῖς, καὶ
 κάλλος τοῦ ὄντως δυνατοῦ, ἡ νοητὴ αὐτοῦ καὶ θεω-
 ρητὴ θεότης. Ὁ γὰρ μέγας Βασίλειος καὶ κάλλος

A 144. *Essentia Dei nullatenus nuncupari potest, cum sit omnino incomprehensa. Nominatur igitur ex omnibus suis operationibus; et nullum ibi nomen ab alio significatione differt. Singulis enim et omnibus nihil aliud vocatur quam absconditum illud minime notum quid sit. De operationibus vero nomina singula diversam habent significationem; quis enim nescit a se invicem distincta esse creationem, dominium, iudicium, providentiam, et nostram ex gratia Dei adoptionem? Qui ergo naturales illas Dei operationes, utpote ab invicem et a natura divina distinctas, dicunt creatas, nonne Deum ad creaturam deprimunt? Nam creata, et gubernata, et iudicata, et generatim omnia huiusmodi sunt creaturæ; non vero ipse Creator, et Dominus, et Iudex, nec ipsum iudicium, et dominium, et creatio, quæ sunt naturales ipsius modi.*

145. *Essentia Dei, sicut nuncupari non potest quia est supra nomen juxta theologos, ita nec participari, quia est supra participationem juxta eosdem. Illi ergo qui nunc inobediunt traditæ a sanctis Patribus nostris Spiritus doctrinæ, nosque his consentaneos obtreclant, dicunt multos fieri deos, vel unum compositum, si divina operatio distincta sit a divina essentia, et si quis modus in substantia Dei resideat. Ignorant enim non in operando et in operatione, sed in patiendo et in passione fieri compositionem. At Deus operator, non ipse patiens, nec mutatus; non igitur compositus erit propter operationem. Et relationem habet Deus ad creaturam, utpote huius principium et Dominus, sed non ideo creaturis annumeratur. Adhuc, quomodo multi erant dii ex eo quod habet Deus operationem, siquidem unus sunt Dei, seu potius unus sunt Deus, divina essentia et divina operatio? Clarissime igitur in hoc delirant isti dementes.*

146. *Postquam dixerat Dominus suis discipulis: « Sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute »; post dies sex assumens Petrum, et Joannem, et ascendens in montem Thabor, resplenduit sicut sol, et vestimenta ejus facta sunt candida sicut lux; et non poterant ille respicere amplius, sed potius lumen illud non valentes intueri, proni in terram ceciderunt. Simul viderunt, juxta promissionem Salvatoris, regnum Dei, divinum nempe illud et ineffabile lumen, quod magni Gregorius et Basilios divinitatem appellant, dicentes: « Lumen est divinitas discipulis in monte manifestata, et pulchritudo Omnipotentis, intelligibilis ejus visibilisque divinitas. » Magnus enim Basilius lucem illam dicit esse pulchritudinem Dei, solis sanctis visibilem in virtute divini Spiritus. Itaque subdit: « Vide*

⁴⁷ Marc. viii, 39. »

runt autem ejus pulchritudinem Petrus et filii tonitruum in monte, supra solis jubar splendens, et primitias ejus presentie oculis præsumere meruerunt. » Et Damascenus theologus, cum Joanne Chrysostomo, naturalem divinitatis radium lumen illud vocaverunt. Prior enim scribit : « Ab æterno Filius ex Patre genitus, naturalem ab æterno habet radium divinitatis ; et divinitatis gloria, gloria corporis fit. » Et lingua aurea : « Fulgidior seipso, inquit, Dominus in monte apparuit, divinitate radios suos manifestante. »

ἡ τῆς θεότητος δόξα, δόξα τοῦ σώματος γίνεται· οὐ δὲ χρυσοῦσφῶν, λαμπρότερος, φησὶν, ἑαυτοῦ ἐφαί-
νετο ὁ Κύριος ἐπὶ τοῦ ὄρους, τῆς θεότητος παραδειξάσης τὰς ἀκτίνας αὐτῆς.

147. Illud divinum et ineffabile lumen, Dei divinitatem et regnum, pulchritudinem et splendorem divinæ naturæ, sanctorum in incomprehensibili æternitate visionem et felicitatem, naturalem divinitatis radium et gloriam, phantasma et creaturam esse blaterant hæretici, et eos qui ipsorum instar in divinam lucem sic blasphemare non ausi, increatas æstimant Dei essentiã et operationem, polytheos calumniose circumclamitant ; verum erubescant. Quamvis enim increata sit divina lux, unus nobis est Deus in una divinitate, quia, ut superius crebro demonstratum est, unius Dei sunt, et increata essentia, et increata operatio, divina scilicet gratia et lux illa.

148. Nefarii ergo hæretici, qui post synodum eudacter dixerunt divinum illud lumen a Salvatore in Thabor emissum pro phantasmate ac creatura habendum esse, et id stabilire conati sunt, et a multis refutati haud mutaverunt sententiam, definitione scripta et anathemate percussi sunt. Nam in incarnationem Dei blasphemant, et creatam insane dicunt Dei divinitatem, et ad creaturam, quantum possunt, ipsam deprimunt Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Una enim et eadem est tribus divinitas. Si autem increatam isti et adorandam dicunt divinitatem, duas manifeste agnoscunt Dei divinitates, unam creatam, et alteram increatam. Sic sagunt cunctos veteres hæreticos impietate supergredi.

149. Alias hæresim suam velare conantes, et increatam dicunt lucem in Thabor manifestatam, et essentiã esse Dei, multipliciter et in hoc blasphemantes. Quia enim ab apostolis visum est lumen illud, visibilem consequenter esse autumant Dei essentiã. Verum audiant dicentem : « Nemo stetit in subsistentia, qui essentiã Dei et Dei naturam aut viderit aut enarraverit. Nec solum nullus hominum, sed nec angelorum. Ipsa enim sex alis ornata seraphim ob excessum emicantis ex ea conuscationis, faciem pennis circumtegent. » Quia igitur nulli unquam visa est supersubstantialis essentiã Dei, quando hanc esse lumen illud

εἶναι τοῦ Θεοῦ φησι τὸ φῶς ἐκεῖνο, μόνοις τοῖς ἁγίοις θεωρητὸν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ Πνεύματος. Διὸ καὶ φησι πάλιν· Εἶδον δὲ αὐτοῦ τὴν κάλλος Πέτρος καὶ οἱ υἱοὶ τῆς βροντῆς ἐν τῷ ὄρει, ὑπερ-
λάμπρον τὴν τοῦ ἡλίου λαμπρότητα· καὶ τὰ προσώμια τῆς αὐτοῦ παρουσίας ὀφθαλμοῖς λαβεῖν κατῆξιώθησαν. Ὁ δὲ Δαμασκηνὸς θεολόγος, μετὰ τοῦ χρυσοῦ τὴν ἡλῶτταν Ἰωάννου, φυσικὴν ἀκτίνα τῆς θεότητος τὸ φῶς ἐκεῖνο προσηγόρευσαν· ὁ μὲν γράφων· Ἄν-
άρχως ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς, τὴν φυσικὴν ἀκτίνα ἀναρχὸν κέκτηται τῆς θεότητος· καὶ χρυσοῦσφῶν, λαμπρότερος, φησὶν, ἑαυτοῦ ἐφαί-
νετο ὁ Κύριος ἐπὶ τοῦ ὄρους, τῆς θεότητος παραδειξάσης τὰς ἀκτίνας αὐτῆς.

βρμζ'. Τοῦτο τὸ θεῖκόν καὶ ἀπόρρητον φῶς, τὴν τοῦ Θεοῦ θεότητα καὶ βασιλείαν, τὸ κάλλος καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως, τὴν ἐν τῷ ἀκαταλήπτῳ αἰῶνι τῶν ἁγίων ὄρασιν καὶ ἀπόλαυσιν, τὴν φυσικὴν ἀκτίνα καὶ, δόξαν τῆς θεότητος, φάσμα καὶ κτίσμα οἱ γλωσσαλοῦντες αἰρετικοὶ λέγουσι καὶ τοὺς μὴ ἀνεχομένους κατ' αὐτοὺς εἰς τὸ θεῖον φῶς τοῦτο βλασφημεῖν, ἀλλ' ἀκτιστον εἶναι φρονούντας τὸν Θεὸν κατ' οὐσίαν, καὶ κατ' ἐνέργειαν, ὅτι θεῖτὰς εἶναι συκοφαντοῦντες περιαιγέλλουσιν. Ἄλλ' αἰσχυνέσθωσαν. Ἀκτιστου γὰρ καὶ τοῦ Θεοῦ φωτὸς ὄντος, εἰς ἡμῖν Θεός ἐστιν ἐν μιᾷ θεότητι· ὡς ἐνὸς Θεοῦ, καθάπερ ἀνωτέρω πολλαχῶς δέδεικται, καὶ τῆς ἀκτιστου οὐσίας οὐσης, καὶ τῆς ἀκτιστου ἐνεργείας· διτλάδῃ τῆς θείας χάριτος καὶ ἐλλάμφεως ταύτης.

βρμη'. Φάσμα τοιγαροῦν καὶ κτίσμα φρονεῖν ἐπὶ τῆς συνόδου τολμηρῶς εἰπόντες, καὶ κατασκευάζειν πειραθέντες οἱ κακόφρονες αἰρετικοὶ, τὸ λάμπαν ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν Θαβὼρ θεῖκόν ἐκεῖνο φῶς, καὶ διὰ πολλῶν ἐξελεγχθέντες, καὶ μὴ μεταπεισθέντες, ἀφορισμῶ ἐγγράφῳ καὶ ἀναθέματι καθυπεβλήθησαν. Εἰς τε γὰρ τὴν διὰ σαρκὸς οἰκονομίαν βλασφημοῦσι τοῦ Θεοῦ, καὶ κτιστὴν εἶναι φρενοβλαβῶς λέγουσι τὴν τοῦ Θεοῦ θεότητα, καὶ εἰς κτίσμα, τὸ γε εἰς αὐτοὺς ἤκον, κατασπῶσιν, αὐτὸν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ ἐστὶν ἡ θεότης τῶν τριῶν. Εἰ δὲ καὶ ἀκτιστον οὗτοι σέβειν λέγουσι θεότητα, δύο φανερῶς λοιπὸν οὗτοι λέγουσιν εἶναι τοῦ Θεοῦ θεότητας, μίαν κτιστὴν, καὶ ἄλλην ἀκτιστον. Οὕτω φιλονεικοῦσι πάντας τοὺς ἐκ παλαιοῦ κακοδόξους ὑπερβῆνοι τῇ δυσσεβείᾳ.

βρμθ'. Ἄλλοτε δὲ τὴν οἰκείαν κακοδοξίαν συσκολεῖν μηχανώμενοι, καὶ ἀκτιστον λέγουσι τὸ ἐν Θαβὼρ λάμπαν φῶς, καὶ οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ, πολλαπλῶς κἀν τούτῳ βλασφημοῦντες. Ἐπεὶ γὰρ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἐώραται τὸ φῶς ἐκεῖνο, ὁρατὴν λοιπὸν εἶναι κακῶς φρονοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἀκουέτωσαν τοῦ λέγοντος· Οὐδεὶς ἐστὶ ἐν ὑποστάματι, καὶ οὐσίαν Θεοῦ, καὶ Θεοῦ φύσιν ἢ εἶδεν, ἢ ἐξηγόρευσεν. Καὶ μὴ μόνον οὐδεὶς ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀγγέλων· καὶ αὐτὰ γὰρ τὰ ἐξαπτέρυγα Σεραφίμ, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐκείθεν ἐκπεμπομένης ἐλλάμφεως, ταῖς πτέρυξι περικαλύπτει τὰς ὄψεις. Ἐπεὶ γοῦν οὐδέσιν οὐδέ ποτε

ἡ ὑπερουσίτης ὡφθη τοῦ Θεοῦ, ὅταν ταύτην εἶναι οἱ αἱρετικοὶ λέγῃσι τὸ φῶς ἐκεῖνο, ἀθέατον εἶναι παντάπασι τὸ φῶς τοῦτο μαρτυροῦσι. Καὶ μηδὲ τοῖς τῶν ἀποστόλων ἐγκρίτους τυχεῖν ἐπ' ὄρους τῆς τούτου θέας, μηδὲ τὸν Κύριον ἀληθῶς ταύτην ἐπαγγεῖλασθαι τούτοις, μηδ' ἀληθῶς λέγειν τὸν λέγοντα· Εἶδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῇ ἔρει τῷ ἁγίῳ· καὶ διαγρηγορήσαντες Πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἔτερος δὲ τὴν διαφερόντως ἡγαπημένον τῷ Χριστῷ Ἰωάννην φησίν, αὐτὴν τὴν τοῦ Λόγου θεότητα παραγυμνωθεῖσαν ἐπ' ὄρους ἰδεῖν. Εἶδον οὖν καὶ ἀληθῶς εἶδον τὴν ἀκτιστον καὶ θεῖαν ἔλλαμψιν ἐκεῖνην, ἀόρατου τοῦ Θεοῦ διαμένοντος καθ' ὑπερούσιον κρυφιάτητα, καὶ οἱ τῆς αἰρέσεως ἀρχηγοὶ, καὶ οἱ τούτων ὁμόφρονες διαβόητοι.

ρν'. Πνίκα δὲ τις ἔρηται τοὺς αἱρετικοὺς τουσδε, οὐσίαν εἶναι τὸ φῶς ἐκεῖνο τῆς θεότητος εἰπόντας, καὶ ὁρᾶται λοιπὸν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαζόμενοι τὴν δόξαν ἐγκαλύπτουσι, οὐσίαν λέγοντες εἶναι τοῦτο φάναι, ἐπεὶ δι' αὐτοῦ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὁράται· διὰ γὰρ τῶν κτισμάτων ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὁρᾶται· πάλιν κτίσμα κατασκευάζοντες οἱ τάλανες εἶναι τὸ φῶς τῆς τοῦ Κυρίου μεταμορφώσεως. Καθ' ὁρᾶται δὲ διὰ τῶν κτισμάτων, οὐχ ἡ οὐσία, ἀλλ' ἡ δημιουργικὴ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια. Ὡστε δυσσεβῶς καὶ τοῦτο, καὶ τῷ Εὐνομίῳ συμφωνοῦντες λέγουσιν, ὅτι διὰ τῶν κτισμάτων ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὁρᾶται· οὕτω πολύχρον αὐτοῖς ἔστι τὸ τῆς δυσσεβείας λήθον. Φευκταῖον οὖν αὐτοῖς, καὶ τὴν αὐτῶν κοινωνίαν, ὡς ψυχοφθόρον, καὶ πολυκέφαλον ὑδραν, ὡς πολυειδῆ τῆς εὐσεβείας λήμην.

⁴⁵ II Petr. i, 18. ⁴⁷ Luc ix, 32.

A hæretici dicunt, invisibilem esse illam lucem constantur, et neque apostolorum selectos visionem ejus in monte sortitos esse, nec Dominum vere hanc eis esse pollicitum, nec veridicum esse qui dicit : « Speculatores facti sumus illius magnitudinis, cum essemus cum ipsa in monte sancto ⁴⁵, » — « Et exigilantes Petrus et qui cum ipso erant, viderunt majestatem ejus ⁴⁷. » Alius vero dicit dilectissimum Christo Joannem ipsam Verbi divinitatem in monte revelatam speculatum fuisse. Viderunt igitur, et vere intuiti sunt increatam divinamque lucem, Deo invisibili remanente secundum supersubstantialem et absconditam essentiam, licet hæresis duces eorumque assellæ disrumpantur.

B 150. Si qui autem contendant hosce hæreticos dicere essentiam esse lumen illud divinitatis, ac proinde videri posse essentiam Dei, coacti dolunt tegunt, asserendo illud essentiam ab eis vocari, quia per illud cernitur Dei essentia, per creaturas enim essentia Dei videtur : et sic rursus creaturam fingunt esse miseri lucem transfigurationis Domini. Spectatur porro per creaturas, non essentia, sed creatrix Dei operatio. Ita ut impie et hoc Eonomia consonantes dicant, per creaturas Dei essentiam cerni : ac proinde multiplex eis est impietatis seges. Fugere igitur oportet istos eorumque societatem, ut perniciosam et multicipitem hydram, et multiforem pietatis luem.

C

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΥΠΕΡ

ΤΩΝ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ

Διὰ τοὺς ἐξ ἰδίας ἀπειρίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους ἀπειθείας, ἀθενοῦντας τὰς τοῦ Πνεύματος μυστικὰς ἐνεργείας, κρείττον, ἢ λόγος ἐν τοῖς κατὰ πνεῦμα ζώσιν ἐνεργουμένας, καὶ δι' ἔργων φανερουμένας, ἀλλ' οὐ διὰ λόγων ἀποδεικνυμένας.

HAGIORITICUS TOMUS

DE QUIETISTIS

Contra eos qui ex propria inexperientia et erga sanctos inobedientia contemnunt mysticis Spiritus operationes, quæ melius quam dici potest operantur in viventibus secundum spiritum, et quæ operibus revelantur, haud vero sermonibus reteguntur.

A Τα μὲν ἀρτίως καθωμιλημένα, καὶ κοινῇ πλῆθι ἐγνωσμένα, καὶ παρρησίᾳ κηρυττόμενα δόγματα, τοῦ διὰ Μωσαίου ὑπῆρχε νόμου μυστήρια, ὡς προφήταις

Parscita familiariter universisque nota et predicata audacter dogmata, erant Mosaicæ legis mysteria, solis prophetis in spiritu prævisa. Promissa